

І. А. Чарота

ТЭОРЫЯ І ПРАКТЫКА МАСТАЦКАГА ПЕРАКЛАДУ

Вучэбны дапаможнік па курсу “Тэорыя і практыка перакладу”,
а таксама па спецыялізацыі “Мастацкі пераклад”
для студэнтаў філалагічнага факультэта спецыяльнасцяў:

Г. 02. 01.00 — “Беларуская мова і літаратура”

Г. 02. 03.00 — “Славянскія мовы і літаратуры”

Г. 02. 05.00 — “Сучасныя замежныя мовы і літаратуры”

Мінск

Белдзяржуніверсітэт

2010

Рэцэнзенты:

Рагойша В.П., доктар філалагічных навук, прафесар,
загадчык кафедры тэорыі літаратуры БДУ;

Верабей А.Л., кандыдат філалагічных навук,
дацэнт кафедры беларускай літаратуры і культуры БДУ

Рэкамендавана Вучоным саветам філалагічнага факультэта БДУ
23.06.2010 г., пратакол № 7.

Чарота І.А. Тэорыя і практыка мастацкага перакладу: Вучэбны дапаможнік

Выданне разлічваецца на студэнтаў філалагічнага факультэта розных спецыяльнасцяў, якія вывучаюць тэорыю і практыку перакладу як адпаведны курс альбо праходзяць такую спецыялізацыю.

Гэта, уласна, першая спроба выпрацаваць канцэпцыю вучэбнага курса, прызначанага менавіта беларускім студэнтам, а таксама акрэсліць асаблівасці нацыянальнага перакладу і перакладазнаўства.

Названыя мэты абумовілі змест, кампазіцыю, выбар матэрыялу і бібліяграфічных звестак дапаможніка, які можа быць карысным не толькі для студэнтаў, аспірантаў і выкладчыкаў ВНУ, але і для ўсіх, хто цікавіцца праблемамі тэорыі і практыкі перакладу, міжмоўнай камунікацыі, літаратурных сувязяў.

УВОДЗІНЫ

Пры распрацоўцы курса “Тэорыя і практыка перакладу”, які прыпадае на заключны этап навучання, улічваўся досвед, набыты студэнтамі ў выніку заняткаў па практыцы мовы спецыяльнасці і вывучэння іншых дысцыплін, таму асноўная ўвага засяроджвалася на тым, каб сістэматызаваць атрыманыя раней веды і развіваць практычныя ўменні.

Тэорыя перакладу трактуецца намі як агульнафілалагічная дысцыпліна. І з тэарэтычнага пункту гледжання акцэнтуюцца найперш запатрабаванае канкрэтнымі ўмовамі асяроддзя выкладання і падрыхтоўкі спецыялістаў пэўнага профілю.

У адпаведнасці з гэтым вызначаліся задачы курса, яго структура, важнейшыя аспекты дысцыпліны, канцэптуальныя палажэнні, характар даведачнага матэрыялу, а таксама змест практычных заняткаў і прыкладная тэматыка самастойных навуковых прац для студэнтаў.

Пры гэтым канкрэтна ставіліся наступныя мэты:

Рыхтаваць студэнтаў да свядомага і творчага засваення асноў тэорыі і практыкі перакладу.

У аглядзе гісторыі перакладу засяродзіцца на славянскім кантэксце і непасрэдна краіне мовы спецыяльнасці ў дачыненнях з Беларуссю.

Даць як мага больш поўнае і аб’ектыўнае ўяўленне пра стан айчыннага перакладу і перакладазнаўства.

Азнаёміць з развіццём, стандартызаваннем і функцыянаваннем перакладазнаўчай тэрміналогіі, абапіраючыся на мовы рускую, беларускую і тую, якая вывучаецца.

Дамагацца, каб у саміх навучэнцаў выпрацоўваліся практычныя навыкі перакладання розных тэкстаў, уключаючы мастацкія. Асаблівую ўвагу звяртаць на развіццё творчых магчымасцяў.

Асвойваць навыкі прафесійнага аналізу перакладаў, іх рэдагавання і рэцэнзавання.

АПОРНЫЯ ПАНЯЦЦІ. ТЭРМІНАЛОГІЯ

Слова “*пераклад*” мае шэраг значэнняў:

- від моўнага пасрэдніцтва (міжмоўнай камунікацыі), пры якім інфармацыя на адной мове перадаецца іншай мовай,
- род інтэлектуальна-творчай дзейнасці,
- непасрэдна працэс, акт узнаўлення інфармацыі на адной мове сродкамі іншай мовы,
- вынік гэтага працэса, новы твор на іншай мове.

Разам з тым, каб азначаць “працэс, акт узнаўлення”, па-беларуску правамерна і натуральна скарыстоўваць таксама паняцце “*перакладанне*” – па аналогіі з *превођење* (серб.), *przetłumaczenie* (польск.) і інш.

Мова арыгінала (МА) – мова зыходная, з якой здзяйсняецца пераклад.

Мова перакладу (МП) – мова, на якую здзяйсняецца пераклад.

Сэнсавая дамінанта – самы важны элемент зместу арыгінала, які ў перакладзе патрэбна захоўваць, і дзеля захавання яго дапушчальна ахвяраваць іншыя элементы.

Адзінка перакладу – мінімальная адзінка тэксту арыгінала як адзінага цэлага. Паводле агульнай (лінгвістычнай) тэорыі перакладу, *адзінка перакладу* – *адзінка мовы*. Але гэта не толькі лексічная адзінка, асобнае слова: “Адзінка любога моўнага ўзроўню можа быць адзінкай перакладу”¹; “Фактычна ў працэсе пісьмовага перакладу адзінкай перакладу можа быць і слова, і словазлучэнне, і сінтагма, і цэлы сказ, і абзац, і ўвесь тэкст, які перакладаецца”².

Калі ж справа датычыцца перакладу літаратурнага/мастацкага, то неабходна заўжды мець на ўвазе і такую катэгорыю, як *творчасць*. А яна перш

¹ Бархударов Л.С. Уровни языковой иерархии и перевод // Тетради переводчика. № 6. 1969. С. 4.

² Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М., 1974. С. 25.

за ўсё прадугледжвае наяўнасць “унутранай формы мастацкага слова” (Г.О.Вінакур), *адзінак мастацкага зместу, адзінак вобразнасці* – як у тэксце, так і ў падтэксце, прычым гэтыя адзінкі бываюць не абавязкова толькі моўныя, а нават і “невymoўныя”, “невыказныя”.

Адпаведна, *літаратурны/мастацкі пераклад* – від мастацкай творчасці, у працэсе якой літаратурны тэкст адной мовы пераствараецца на другой мове³.

*

Прымаючы пад увагу, *што* і як перакладаецца, можна вылучыць адпаведныя *віды перакладу*:

вусны (сінхронны і паслядоўны), пісьмовы і машынны /аўтаматызаваны / камп’ютарны – залежна ад таго, у якой форме здзяйсняецца сам працэс, фіксуецца і перадаецца яго вынікі;

адэкватны, аўтэнтычны, адаптаваны, апісальны, тлумачальны, анатацыйны, аспектны, вольны, дакладны, кансультацыйны, літаральны, прыблізны, скарачаны, суцэльны, фрагментарны – паводле паўнаты і дакладнасці перадачы інфармацыі, якую змяшчае арыгінал;

памарфемны, паслоўны, пафразаваы, фразова-абзацны – па метаду і паслядоўнасці трансфармавання;

навуковы, (навукова-)тэхнічны, юрыдычны, афіцыйна-дзелавы, справаводчы, грамадска-палітычны, літаратурна-мастацкі – у залежнасці ад матэрыялу, які перакладаецца і вымагае перадачы адпаведных асаблівасцяў, што ў выніку абумоўлівае жанрава-стылёвыя, а таксама функцыянальныя, адрозненні тэкстаў.

Існуюць розныя класіфікацыі перакладу, абумоўленыя пазіцыямі, канкрэтнымі задачамі і падыходамі іх аўтараў. У перакладазнаўстве Беларусі (як і многіх былых рэспублік Савецкага Саюза) часцей за ўсё выкарыстоўваецца класіфікацыя А.В.Фёдарова, а прымаюцца таксама пад увагу меркаванні Рамана Якабсона, Жоржа Мунэна і інш. Так, улічваецца, што

---

³ Падрабязней гл. адпаведны раздзел нашага выдання.

Р.Якабсон у свой час пераканаўча давёў правамернасць вылучаць *інтэрсеміятычны пераклад (альбо трансмутацыі)*, г.зн. інтэпрэтацыю сродкаў натуральнай мовы знакамі штучных семіятычных сістэм, сімваламі. Канцэпцыя французскага тэарэтыка Ж.Мунэна ўяўляе цікавасць перш за ўсё з-за таго, што ў ёй з сямі відаў перакладу (адпаведна, сямі груп адрозных па стылёвай прыродзе тэкстаў) шэсць звязваюцца з матэрыялам, які немагчыма падпарадкоўваць крытэрыям агульнай (лінгвістычнай) тэорыі перакладу. Між тым, у перакладазнаўстве савецкім і постсавецкім, па інерцыі, яна ўспрымаецца насцярожана.

Дадаткова трэба мець на ўвазе, што пераклад можа быць як *міжмоўны*, так і *ўнутрымоўны*. На апошні з названых перакладазнаўцы звяртаюць менш увагі. А на практыцы ён сустракаецца даволі часта, перш за ўсё ў наступных варыянтах: а) *дыяхранічны/гістарычны* – калі тэкст, напісаны мовай старажытнай ці проста даўнейшай, перадаецца на мове сучаснай; б) *сінхранічны* – калі здзяйсняецца пераклад з дыялекта на літаратурную мову альбо наадварот; в) *сінхранічны/адаптыўны* – калі практыкуецца пераказзіроўка стылю, пераказ пры дапамозе агульнаўжывальнай лексікі і больш простага сінтаксісу.

Улічваючы беларускую спецыфіку, асобна варта вылучыць пераклад *унутрыкультурны*. Ён, часцей за ўсё, звязаны з неаднамоўнасцю ў дыяхранічным плане і, адпаведна, патрэбаю захавання твораў, якія належаць да культурнай спадчыны пэўнага народа, але ствараліся не на яго мове (для беларусаў гэта, напрыклад, “Песня пра зубра” Міколы Гусоўскага і шэраг іншых твораў, напісаных па-лацінску). Да ўнутрыкультурнага перакладу маюць дачыненне таксама такія выпадкі, калі пераствараюцца тэксты аўтараў двупрыналежных (скажам, іншамоўныя творы пісьменнікаў, якія паходжаннем беларусы ці з Беларусі, а сцвердзіліся ў польскай літаратуры, пішучы толькі па-польску альбо па-польску і па-беларуску).

Праўда, з’явы ўнутрымоўнага і ўнутрыкультурнага перакладу ацэньваць далёка не заўсёды проста.

Дастаткова згадаць шматлікія пераклады-адаптацыі твораў, якія пісаны былі на старажытнарускай/ царкоўнаславянскай мове. Тут вельмі дарэчы перасцярога ўкраінскага пісьменніка Паўла Маўчана: “Спакусліва перакладаць такія творы. Перакладаючы іх, становішся дачынным да бязмежна значнага, важнага слова. Але, як бы добрасумленна ні быў здзейснены пераклад, з якой бы мераю адказнасці і таленту да яго ні падыходзіць, гэта перш за ўсё будзе пераклад на іншую мову, на мову сённяшняга часу. Гэтаксама, відаць, можна было б “перавесці”, дапусцім, кіеўскі Сафійскі сабор ці сабор Васілія Блажэннага ў новы матэрыял: цэмент, бетон, шкло, алюміній...”⁴. Калі ж справа датычыцца тэкстаў богаслужбовых і Свяшчэннага Пісання, то патрэбна з усёй адказнасцю ўлічваць, што паўстае задача мову сакральную перадаць сродкамі мовы агульнаўжыткавай, прафанай.

А ў сувязі з унутрыкультурным перакладам супярэчнасцяў яшчэ больш. Скажам, цяпер у нас актыўна перакладаецца польскамоўная спадчына пісьменнікаў XIX стагоддзя, якія нарадзіліся ці жылі на землях цяперашняй Беларусі. Між тым, непасрэднае дачыненне іх да беларускай літаратуры, ды і культуры ўвогуле, у многіх выпадках вызначаюць ужо з дыстанцыі часу, прычым на падставе адцягненых разваг, а не строгіх доказаў.

Мэта перакладу наогул – як мага дакладней перадаць змест іншамоўнай інфармацыі тым, хто не здольны ўспрымаць яе ў арыгінале. Аднак паняцце “інфармацыя” заўжды мае шырокае значэнне. І, пэўна ж, мы заўсёды памятаем, што “... адмірае многа і многа канцэпцый, з’яўляюцца ўсё новыя, таксама асуджаныя не на такое доўгае жыццё, як мастацкія творы, якія

---

⁴ Мовчан П. “Была бы люлька – будут и дети...” // Художественный перевод: Проблемы и суждения. М., 1986. С.333.

аказваюцца невычэрпнымі і вечнымі, нібы само жыццё”⁵. Таму, калі перакладаецца літаратурны/мастацкі твор, асабліва паэтычны, то “дакладнасць” нельга атаясамліваць з “літаральнасцю”. У такіх выпадках звычайна атрымліваюць перавагу, паколькі лепш успрымаюцца, пераклады *вольныя*, а то і *перайманні*, *перастварэнні*.

На жаль, беларуская перакладазнаўчая тэрміналогія дагэтуль не замацавалася як трывалая. Апірышчам для належнай выпрацоўкі яе можа паслужыць выдадзены ў Мінскім дзяржаўным лінгвістычным універсітэце рускамоўны тлумачальны слоўнік-даведнік⁶.

*

Перакладазнаўства/трансляталогія – сукупнасць навуковых дысцыплін, якія вывучаюць розныя аспекты перакладу; галіна ведаў пра пераклад. Трэба адзначыць, што плён перакладазнаўства досыць багаты – на цяперашні момант уключае каля 10 000 спецыяльных прац, у тым ліку манаграфій і дысертацый. Толькі падручнікаў па перакладу за перыяд пасля Другой сусветнай вайны апублікавана каля 100⁷.

Грунтоўную сістэматызацыю галін перакладазнаўства правёў славацкі навуковец Антон Попавіч. Паводле яго, гэта:

I. Агульная тэорыя перакладу

- а) Тэорыя вусных форм перакладу,*
- б) Тэорыя пісьмовых форм перакладу,*
- в) Тэорыя машыннага перакладу.*

II. Спецыяльныя тэорыі перакладу

A. Тэорыя навукова-тэхнічнага перакладу.

Тэорыя асобных спецыяльных выпадкаў тэхнічнага перакладу

- а) навуковых і б) тэхнічных тэкстаў.*

---

⁵ Копанев П.И. Вопросы истории и теории художественного перевода. Мн., 1972. С. 54.

⁶ Терминология перевода: Толковый словарь-справочник переводческих терминов / Делиль Жан, Ли-Янке Ханнелоре, Кормье Моник К.; Научн. Координатор Аллиньополь Клер; Перевод А.М.Горлатова, В.В.Колесникова, В. Штейнхаген. Мн., 2003.

⁷ Гл.: Терминология перевода: Толковый словарь-справочник переводческих терминов. Мн., 2003. С. 4

Б. Тэорыя перакладу публіцыстычных тэкстаў.

В. Тэорыя перакладу літаратурных тэкстаў:

а) тэорыя паэтычнага перакладу,

б) тэорыя перакладу прозы,

в) тэорыя перакладу драматургіі.

III. Практыкалогія перакладу

а) сацыялогія перакладу,

б) рэдакцыйная практыка перакладу,

в) метадалогія крытыкі перакладу.

IV. Дыдактыка перакладу

а) навучанне перакладчыка,

б) дапаможнікі перакладчыку⁸.

Звычайна пад *тэорыяй перакладу* разумеюць спецыяльную філалагічную дысцыпліну, прадметам якой з'яўляецца пераклад як працэс і як вынік.

Адрозніваюць тэорыю *агульную і прыватную* (для канкрэтнай пары моў). “Катэгорыі агульнай тэорыі перакладу засноўваюцца, з аднаго боку, на абагуленых дадзеных прыватнай тэорыі, а з другога боку – на логіка-семантычнай аснове, агульнай для шэрагу моў, якія знаходзяцца прыкладна на адным узроўні развіцця”⁹. У тэорыі перакладу традыцыйна пераважае *лінгвістычны аспект* з наступным абгрунтаваннем: “Паколькі пераклад заўжды мае справу з моваю, заўжды азначае працу над моваю, пастолькі пераклад неадменна патрабуе *лінгвістычнага* вывучэння – у сувязі з пытаннем накіраванасці характара суадносін дзвух моў і іх стылістычных сродкаў”¹⁰.

Лінгвістычнае перакладазнаўства (*лінгвістыка перакладу*) склалася ў раздзел мовазнаўства, які вывучае пераклад як лінгвістычную з’яву. У межах лінгвістыкі перакладу традыцыйна суіснуюць два асноўныя падыходы – структурна-лінгвістычны і семантычны.

⁸ Попович А. Проблемы художественного перевода. М., 1980. С. 28.

⁹ Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М., 1974. С. 8.

¹⁰ Федоров А. В. Основы общей теории перевода. М., 1983. С.16.

Аднак пры вывучэнні мастацкага перакладу не менш істотнымі з’яўляюцца *аспекты іншыя – псіхалагічны, семіятычны, культуралагічны і ўласна літаратуразнаўчы.*

Так што нават самыя паслядоўныя прыхільнікі мовазнаўчай асновы агульнай тэорыі перакладу прызнаюць: “Пэўна, лінгвістычным шляхам не могуць быць вытлумачаны ўсе факты сферы перакладу, у прыватнасці, вельмі істотныя факты з гісторыі мастацкага перакладу, якія звязаны са стаўленнем перакладчыка да зместу арыгінала, яго тлумачэннем, а часам і скажэннем, якое выяўляецца ў пропусках, устаўках, асобных сэнсавых зменах і г.д. Падобныя выпадкі абумоўлены (...) фактарамі, якія не маюць дачынення да лінгвістыкі”¹¹ (*Падкрэслена намі. – І.Ч.*). Зрэшты, і раней гэта было зразумела: “Калі слова адной мовы не пакрывае слова іншай (мовы), то тым меней могуць пакрываць адно другое камбінацыі слоў, карціны, пачуцці, якія абуджаюцца маўленнем; соль іх знікае пры перакладзе...”¹²

А пералік фактаў і фактараў, недачынных да лінгвістыкі, патрэбна ўдакладняць за кошт значнага пашырэння. Скажам, варта засяродзіцца на шырокім коле пытанняў міжкультурных зносін, сярод якіх – прынцыпы адбору і сістэмнасць у рэцэпцыі, асаблівасці кантактаў як двухбаковых і парытэтных, запатрабаванасць пэўных з’яў тым бокам, які ўспрымае, функцыянаванне перакладных твораў і інш. Зыходзячы з гэтага, перш за ўсё, у тэорыі перакладу варта адрозніваць палажэнні агульныя і прыватныя (для пэўнай пары моў).

У XX стагоддзі замацаваўся функцыянальны падыход да перакладу, метадалогія якога зыходзіць з *прынцыпа функцыянальнай адпаведнасці*. Абгрунтаванне яго: “...Тэорыя перакладу можа выяўляць толькі функцыянальныя адпаведнасці, якія ўлічваюць залежнасць перадачы пэўных сэнсавых катэгорый ад дзеяння розных фактараў. Гэты прынцып дзейсны і пры

¹¹ Федоров А.В. Основы общей теории перевода. С.17.

¹² Потебня А.А. Эстетика и поэтика. М., 1976. С. 263.

вызначэнні кантэкстуальных значэнняў, і пры здзяйсненні розных лексічных трансфармацый”¹³.

Адпаведна: «Такім чынам, асаблівасць тэорыі перакладу ў тым, што прадмет яе вывучэння – не сама мова, а *працэс перакладання і вынікі перакладання*»¹⁴.

Тэорыі перакладу, якая б зыходзіла з асаблівасцяў беларускай мовы, дагэтуль няма.

Гісторыя перакладу павінна вывучаць і непасрэдна развіццё перакладчыцкай справы ў храналагічнай паслядоўнасці, і эвалюцыю перакладазнаўства, і міжнацыянальныя (моўна-культурныя) кантакты ў сістэме, а пры звароце да мастацкага перакладу – значэнне яго як формы літаратурных узаемадзеянняў і як чынніка развіцця той альбо іншай нацыянальнай літаратуры.

Так ці інакш, гісторыя перакладу сягае ў глыбокую старажытнасць. Лічыцца, што нават пісьмовы пераклад існаваў у 3 тысячагоддзі да н.э.¹⁵ Калі трэба засведчыць значэнне перакладчыцкай справы, звычайна спасылаюцца на Герадота, які пісаў, што пераклад прызнаваўся ў якасці важнай прафесіі яшчэ пры егіпецкім фараоне Псамеціху, у VII стагоддзі да нараджэння Хрыста. Пераканаўчым сведчаннем таго ж самага з’яўляецца дзейнасць “сямідзесяці талкоўнікаў”, якія пераклалі Свяшчэннае Пісанне з мовы старажытнаўрэйскай на грэчаскую (т.зв. *пераклад LXX* альбо *Septuaginta*, якім карысталіся апосталы Хрыстовы), а таксама перакладчыкаў Бібліі на старалацінскую мову (т.зв. пераклады *Itala* і *Vulgata*).

Уласна, перакладчыкі сталі патрэбнымі пасля Вавілонскага стаўпатварэння – па сутнасці, грэшнага выкліка Богу, – каб неяк пераадольваць “пракляцце вавілонскага змяшання моў”. І пры стаўпатварэнні цяперашнім

¹³ Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М., 1974. С. 9.

¹⁴ Сибиновий М. Оригинал и перевод. Увод у историју и теорију превођења. Београд, 1979. С.94.

¹⁵ Гл.: Сибиновий М. Оригинал и перевод. Увод у историју и теорију превођења. Београд, 1979. С. 8.

(якое спачатку ўспрымалі як “інфармацыйны выбух”, а потым сталі азначаць як “інфармацыйнае грамадства” і трактаваць як неадменны складнік глабалізацыі) перакладчыкі патрабуюцца таксама. Дарэчы, не менш, чым у стагоддзі XIX-ым, калі ўзнікла і пачала рэалізавацца ідэя “сусветнай літаратуры”, а таксама ў стагоддзі XX-ым, якое называлася “векам перакладу”¹⁶. Пры гэтым паказальна, што ад ранняга сярэднявечча да апошняга часу мастацкі/літаратурны/творчы пераклад меў запатрабаванасць большую за ўсе астатнія віды.

Прызначэнне *крытыкі перакладу* – перш за ўсё аператыўная ацэнка канкрэтных вынікаў перакладчыцкай дзейнасці, адпаведнае рэгуляванне і стымуляванне самога працэсу. Калі прадметам увагі з’яўляюцца мастацкія перакладныя творы, крытыка перакладу выступае як складовая частка літаратурна-мастацкай крытыкі. Аднак у ёй, на жаль, часта заўважаецца “блуканне між дзвух соснаў” – літаратуразнаўствам і мовазнаўствам.

Па вялікаму рахунку, ад крытыка перакладу патрабуецца значна больш, чым ад звычайнага літаратурнага крытыка: ён павінен ведаць не толькі адну (сваю) мову, не толькі адну (сваю) літаратуру, не толькі адно (уласна пісьменніцкае) рамяство. Зноў-такі, яму трэба ў прынцыпе быць філалагічна адукаваным вышэй за звычайнага чытача, бо той, як правіла, не падрыхтаваны для таго, каб ацэньваць з’явы міжлітаратурных кантактаў, а тым больш – разбіраць перакладны твор паводле крытэрыяў “дакладнасці”, “адэкватнасці”, “эквівалентнасці” і да т.п.

Уласна, крытыка перакладу – гэта адпаведны ланцуг, пачатковае звяно якога ўтварае сам перакладчык, а затым ідуць тыя звёны, што абумоўліваюцца дачыненнем да перакладнога твора такіх суб’ектаў, як рэдактар, эксперт, рэцэнзент¹⁷.

---

¹⁶ Гл.: Копанев П.И. Вопросы истории и теории художественного перевода. Мн., 1972. С. 6.

¹⁷ Гл.: Флорин С.Критика как фактор в переводческом процессе // Литература и перевод: проблемы теории / Сост. П.М.Топер, В.Х.Ганиев. М., 1992. С. 257- 270.

ДЫСКУСІЙНЫЯ МОМАНТЫ Ё ТЭОРЫІ ПЕРАКЛАДУ

Адназначасці не мае пытанне пра *перакладальнасць*, г.зн. увогуле магчымасць паўнаватасна перадаваць усе сэнсы пэўных тэкстаў, найперш паэтычных. Многія вядомыя пісьменнікі і філолагі розных часоў адзначалі неперакладальнасць іх. Напрыклад: “Няхай кожны ведае: нішто, заключанае дзеля гармоніі ў музычныя асновы верша, не можа быць перакладзена з адной мовы на другую без парушэння ўсёй яго гармоніі і красы” (Дантэ Аліг’еры)¹⁸; “Пераклад – гэта смерць разумення” (Морыц Гаўпт).

А пры гэтым, нібыта, усе мы разумеем, што без перакладнога пісьменства проста немагчыма ўявіць развіццё увогуле пісьменства любой нацыі, асабліва ж стварэння кантэкстаў, якія даюць падставы гаворку весці пра існаванне супольнасцяў – такіх, як “літаратура народаў СССР” і, тым больш, “еўрапейская літаратура”, “сусветная літаратура”.

Слушнай трэба прызнаць заўвагу П.Копанева: “Ідэя неперакладальнасці ўзнікае як рэакцыя на апрыорна прыняты мовазнаўствам глосацэнтрызм, які панавалі з часоў антычнасці і ажно да XIX стагоддзя. У адказ на глосацэнтрызм на пачатку XIX ст. развіваецца крайні рэлятывізм з яго ўстаноўкай на спецыфічную адрознасць кожнай мовы і з абсалютызацыяй моўнай структуры...”¹⁹.

Нязменна пад увагаю апынаецца *праблема дакладнасці*, звязаная з рознымі тэндэнцыямі практыкі:

1. Як мага дакладней перадаваць асаблівасці арыгінала. У такім выпадку перавагу атрымлівае мова арыгінала (МА) – тая, з якой выконваецца пераклад. І

¹⁸ Цыт. па: Копанев П.И. Вопросы истории и теории художественного перевода. Мн., 1972. С. 162-163.

¹⁹ Копанев П.И. Вопросы истории и теории художественного перевода. Мн., 1972. С. 251.

тады як бы сама па сабе запраграмоўваецца схільнасць да так званага “літаралізму”.

2. Данесці асноўны змест арыгінала, улічваючы перш за ўсё магчымасці эстэтычна-эмацыйнага ўздзеяння на чытачоў як носьбітаў іншай мовы. З пункту гледжання лінгвістычнай тэорыі, галоўнае – каб у выніку захоўвалася адпаведнасць законам мовы перакладу (МП) – той, на якую здзейснены пераклад. І ў такіх выпадках ён, заканамерна, больш “вольны”.

Бадай, гэта падкрэсленыя супрацьлегласці, якія на практыцы ў крайніх формах з’яўляюцца рэдка. Тым больш, што часам іх зыходна азначаюць як адрозныя паводле схемы: 1) – найбольш аб’ектыўны працэс, 2) – найбольш суб’ектыўны працэс²⁰. Між тым, праблема ўсё роўна існуе, абарочваючыся нават вось так: Ці ж не лепш іншанацыянальную паэзію прадстаўляць у літаральных перакладах, суправаджаючы іх тлумачэннямі?

Аднак, у ідэале, тады трэба тлумачыць усе асаблівасці першаснага тэксту – метрыку, строфіку, адметнасць сінтаксічных канструкцый, тропаў, фігур і асацыятыўных палёў, семантыку слоў, а таксама “апазнавальныя знакі” і самога аўтара, і творчай плыні/платформы/школы, да якой ён належыць, і эпохі, якую гэты аўтар прадстаўляе... Так што меркаванне, быццам бы згаданы спосаб знаёмства з творамі іншанацыянальнай паэзіі можна прызнаць самым лепшым, пры бліжэйшым разглядзе само па сабе страчвае прывабнасць. Асабліва для масавага чытача, які далёка не заўсёды жадае спасцігаць усе прамудрасці, звязаныя з “творчай лабараторыяй” ці “кухняй”, роўна як і з моўна-культурнай спецыфікай арыгінала. Для яго важней – пазнаёміцца (няхай сабе і ў асноўных рысах) з такім іншанацыянальным творам мастацтва слова, які задаволіць эстэтычныя патрэбы, кране душу. Ды і самі перакладчыкі, нават вельмі аўтарытэтныя, прызнаюцца: “... Чым дакладней падчас перадаеш кожнае слова арыгінала, тым далей ад арыгінала будзе твой пераклад”²¹; “Літаралізм у

²⁰ Гл.: Копанев П.И. Вопросы истории и теории художественного перевода. Мн., 1972. С. 73.

²¹ Чуковский К. Высокое искусство. М., 1968. С. 340.

перакладзе, выхалошчваючы ідэю, змярцвячвае і форму, такім чынам забіваючы і тое і другое, г.зн. знішчаючы сам твор мастацтва, які перакладаецца”²².

А гэта значыць, што калі не дзеля грунтоўнага знаёмства з творчасцю канкрэтных замежных аўтараў і з літаратурамі ў цэлым, дык дзеля іх папулярызаты і ў мэтах узбагачэння свайго прыгожага пісьменства, усё ж такі патрабуюцца творчыя захады і адпаведныя вынікі. Нездарма ж атрымала “крылы” парадаксальная фраза Самуіла Маршака: “Перакладаючы, глядзіце не толькі на паперу, але і ў акно”. Таму поўнае права на існаванне маюць і так званыя *вольныя пераклады* (у якіх свядома дапускаюцца адхіленні ад арыгінала – пропускі, замены, дадаткі...), і *парафразісы* – парафрастычныя тэксты, *перайманні* ці *перастварэнні* “*наводле*”, “*на матывах*”, “*на тэму*”, а то і *палемічныя пераклады* (А.Папавіч) – своеасаблівыя мастацкія творы, якія ад арыгінала аддаляюцца настолькі, што страчваюць непасрэдную сувязь з перакладам як пэўным відам моўна-літаратурнай творчасці.

“Пытанне творчых правоў перакладчыка вельмі складанае. Мала прызнаць за перакладчыкам права на індывідуальнасць, трэба вызначыць межы яе. У чым асноўная сфера праяўлення творчай асобы перакладчыка? Па-першае, гэта выбар аўтара і твора (...) Затым гэта трактоўка арыгінала перакладчыкам. Галоўная мэтавая ўстаноўка, якая вызначае ўвесь тон пераклада. Нарэшце, пошук роўнадзейнай сілы ў адносінах свабоды і неабходнасці...”²³

У якой жа меры перакладчык можа адступаць ад арыгінала? Гэтае пытанне трэба разглядаць не толькі ў плане індывідуальным, але і абагуленым таксама, паколькі сістэма засваення іншанацыянальных скарбаў так ці інакш уплывае на стан і статус айчыннай літаратуры.

---

²² Кашкин И. Для читателя-современника. Статьи и исследования. М., 1968. С. 407.

²³ Кашкин И. Для читателя-современника. Статьи и исследования. М., 1968. С. 527.

Шырокае распаўсюджанне даўно атрымаў выраз: ”Перакладчык у прозе – раб, перакладчык у вершах – супернік”²⁴. Падобны погляд выказвае таксама наш суайчыннік і сучаснік А.Разанаў: “У перакладзе вершаў належыць ісці за тым, за чым ідуць яны самі: перакладаць не словы і не строфы, а тое, што “перакладаюць” яны, вершы, – сэнс, гукасэнс, духасэнс. Таму пераклад у асобных выпадках можа быць больш дасканалым, чым арыгінал”²⁵. Але такія меркаванні не могуць успрымацца як бяспрэчныя ўжо таму, што ў іх нібыта за норму бярэцца тое, што А.Пушкін называў “*напраўным перакладам*”.

Першае з іх у свой час пераканаўча абвяргаў В.Бялінскі: “Гавораць: перакладчык у прозе – раб, перакладчык у вершах – супернік. Апошняя справядліва толькі напалову: супернік па мове, складу і вершу, словам – па выразу, не па думцы, не па зместу. Тут ён раб”²⁶. З выверанай лагічнасцю тое самае адзначае сучасны тэарэтык: “Для пераклада існуе ўмова – ён павінен быць функцыяй арыгінала, павінен яго прадстаўляць. Іншым спосабам яго інавацыйная функцыя не можа рэалізавацца. Іншыя функцыі пераклада – “быць самастойным творам”, “выступаць як твор, паходжанне якога не вядома”, – гэта неправамерныя функцыі”²⁷.

У другім жа прыведзеным выказванні акцэнт расстаўлены так, што перакладному тэксту надаюцца апрыорна ўласцівасці твора самастойнага, самадастатковага і самавартаснага, без уліку таго, што ён усё ж такі – другасны, бо вытворны, пераствораны. “Арыгінал уключаецца ў літаратурны працэс дзякуючы яго дэвіяцыйнай вартасці. Тут гаворка ідзе пра адносінны канкрэтнага твора да сістэмы літаратурных норм і умоўнасцяў, да айчыннай літаратурнай традыцыі. Пры ўключэнні пераклада ў кантэкст развіцця літаратуры, на мове якой ён выкананы, сітуацыя некалькі ўскладняецца. Пытанні пра яго дэвіяцыйную вартасць недастаткова. Тут мы павінны лічыцца

²⁴ Жуковский В.А. Собрание сочинений: В 4 т. Т. 4. М.- Л., 1960. С.410.

²⁵ Разанаў А. Паляванне ў райскай даліне. Мн., 1995. С. 255.

²⁶ Цыт. па: Русские писатели о переводе. Л., 1960. С. 210.

²⁷ Попович А. Проблемы художественного перевода. М., 1980. С. 38 -39.

і з сістэмай, якая прадстаўляе літаратурны кантэкст першакрыніцы, г.зн. з нормай і традыцыяй літаратуры, якая яго перадае”²⁸. А гэта значыць, што, незалежна ад ступені дасканаласці, пераклад, адпаведна, можа хіба набліжацца да арыгінала, не больш.

Апроч усяго, змест такіх высноў, відаць, павінен суадносіцца яшчэ з шырэйшым пытаннем – наконт мяжы, якая вызначае дапушчальнасць змены “духу” арыгінала. Бо калі такая мяжа не ўсведамляецца альбо свядома ігнаруецца, то ў выніку іншанацыянальны “дух” і “духасэнс” вымушана знікаюць: скажам, залішне “вольнае” абыходжанне з кітайскай ці японскай паэзіяй можа “абеларусіць” іх да такой ступені, што ад кітайскай ці японскай сістэмы светаадлюстравання там і следу не застанецца. Прычым на практыцы такое здараецца даволі часта.

Як бы ні было, істотны сэнс мае наступнае выказванне: “... Пераклад з мовы на мову – гэта з космаса на космас”²⁹. І бяспрэчна правамерным з’яўляецца паняцце “*моўны космас*”, якое азначае сукупнасць тых элементаў светабачання, светаразумеання і светаадлюстравання, якія ўласцівы аўтару тэкста і носьбітам мовы арыгінала ў цэлым, уключаючы і тое, што называецца “калектыўным несвядомым”. У перакладчыка павінна выяўляцца беражлівае стаўленне да “моўнай стыхіі”, уласцівай таму народу, адметную “карціну свету” якога перадаць трэба належным чынам. Гэта заўжды чаканы вынік. Асаблівае значэнне тут маюць так званыя “фонавыя веды”, якімі валодае гэты народ як пэўная гістарычная і моўная супольнасць.

Пры ўсім згаданым, улічваючы, што пераклад так ці інакш павінен “замяніць па магчымасці арыгінал” (В.Бялінскі), нельга не адзначыць яшчэ патрэбу ў разумнай паслядоўнасці адлюстравання творчай метадалогіі адпаведнай тэрміналогіяй. Гэта, дарэчы, уласціва сербскай школе перакладу,

²⁸ Попович А. Проблемы художественного перевода. М., 1980. С. 37.

²⁹ Гачев Г. Национальные образы мира. М., 1989. С.354.

літаратуразнаўства і перакладазнаўства: пры пераўвасабленні паэтычных тэкстаў сербы, як правіла, зыходна адрозніваюць “*превод*”(пераклад) і “*препев*” (пераспеў).

ЛІНГВІСТЫЧНЫ АСПЕКТ ПЕРАКЛАДАЗНАЎСТВА

Агульная тэорыя перакладу найперш суадносіцца з агульным мовазнаўствам, а ў канкрэтызацыі таксама з асобнымі дысцыплінамі – лексікалогіяй, сінтаксісам, фанетыкай, стылістыкай.

Асаблівую важнасць маюць кампаратыўныя (параўнальныя) падыходы.

У прынцыпе, агульная тэорыя перакладу вывучае універсальныя заканамернасці перакладання і яго вынікаў, незалежна ад асаблівасцяў той ці іншай мовы. Між тым, замацаваныя ў навуковым ужытку агульныя палажэнні выпрацаваліся як пэўны сінтэз тэарэтычных ведаў на падставах аналізу канкрэтных пар моў – *мовы арыгінала (МА) і мовы перакладу (МП)*. Непасрэдна іх асаблівасці абумоўліваюць канкрэтныя праблемы перакладчыцкай практыкі, што ніяк не можа абмінацца тэорыяй. А паколькі найбольш актыўная і прадуктыўная практыка перакладу звязана з мовамі самага шырокага распаўсюджання і прызнання (англійскай, французскай, нямецкай, іспанскай – рускай), то, адпаведна, і тэорыя адлюстроўвае заканамернасці, ім уласцівыя; тады як спецыфіка перакладу ў дачыненні да кожнай іншай мовы ўлічваецца недастаткова, а значыць, і тое, што можна было б называць нацыянальнай тэорыяй перакладу, не заўсёды атрымлівае патрэбнае развіццё. Так, асаблівасці

перакладу на беларускую мову належным чынам і дагэтуль не асэнсаваны³⁰.

Разгледзім найбольш замацаваныя і частотныя паняцці агульнай тэорыі перакладу.

Адэкватнасць – паняцце ў перакладазнаўстве значнае і частотнае, хоць выяўляецца нямаля разыходжанняў у яго інтэрпрэтацыі. Але нам дастаткова паразумецца ў тым, што *пераклад адэкватны* – такі, якому ўласціва максімальная адпаведнасць арыгіналу на ўсіх узроўнях. Спрабуючы разабрацца, чаму ёй надаюць усё большую ўвагу, Карней Чукоўскі не без падстаў заўважае: “Імкненне да адэкватнасці перакладу тлумачыцца таксама і тым, што ў апошнія гады метадыка дакладных навук не магла не адбіцца на мысліцельных навыках мас”³¹.

Эквівалентнасць – тыя “адносіны тоеснасці, што ўсталёўваюцца паміж дзвума адзінкамі розных моў... якія выконваюць ідэнтычную ці амаль ідэнтычную дыскурсіўную функцыю”³². Зыходзячы іменна з функцыянальнасці і спецыфікі яе ў мастацкім перакладзе, А.Папавіч адзначае: “... Мы разумеем перакладчыцкую эквівалентнасць як суадносіны між выяўленчымі сродкамі арыгінала і пераклада; прычым няма розніцы, з дапамогаю якіх кампанентаў гэтая адпаведнасць дасягаецца”³³. Пры гэтым ён адрознівае *віды эквівалентнасці: парадыгматычная, трансляцыйная, сінтагматычная, стылістычная і зместавая...*

Інакш кажучы, эквівалентнасць – гэта ступень захаванасці (у розных планах – і зместу, і формы) арыгінала пры перакладзе. Нездарма ж даўно і актыўна перакладазнаўцамі ўжываюцца таксама паняцці *эквілінарнасць, эквіметрыя, эквірытмія...* Таму цяжка згадзіцца з устаноўкаю, што

³⁰ Гл. адпаведны раздзел нашага дапаможніка.

³¹ Чуковский К. Высокое искусство. М., 1968. С.290.

³² Терминология перевода: Толковый словарь-справочник переводческих терминов... Мн., 2003. С. 90.

³³ Попович А. Проблемы художественного перевода. М., 1980. С. 96.

“эквіваленты могуць быць поўнымі і частковымі, абсалютнымі і адноснымі”³⁴. На практыцы адпаведнасці “частковыя” і “адносныя”, бадай, дапускаюцца; больш таго – сустракаюцца непараўнальна часцей, чым “поўныя” і “абсалютныя”, што абумоўліваецца як ладам моў, так і майстэрствам перакладчыкаў. Але ў такіх выпадках гэта ўжо не трэба падганяць пад азначэнне “эквіваленты”.

Да *эквівалентнасці* можна імкнуцца на сістэмным узроўні. І калі гэта ў той ці іншай сферы (лексікі, фразелогіі, сінтаксісу) дасягаецца, то можна весці гаворку пра пэўнае *перакадзіраванне*.

У прыцыпе можна згадзіцца з наступным: “... У працэсе перакладу вызначаюцца тры катэгорыі адпаведнасцей: 1) эквіваленты, якія ўсталяваліся ў сілу тоеснасці таго, што азначаецца, а таксама якія адклаліся ў традыцыі моўных кантактаў; 2) варыятыўныя і кантэкстуальныя адпаведнасці і 3) усе віды перакладчыцкіх трансфармацый”³⁵. Прыроду і функцыянальнасць розных ступеняў адпаведнасці можна яшчэ ўдакладніць такім чынам: *эквіваленты*, *адпаведнікі* – варыятыўныя і кантэкстуальныя, *заменнікі* / *трансфарманты* – аказіянальныя.

Безэквівалентная лексіка – словы зыходнай мовы (МА), якія не маюць сталых адпаведнікаў у мове перакладу. *Безэквівалентнымі* могуць быць таксама іншыя сродкі мовы – напрыклад, граматычныя формы і структуры.

Найперш гэта мае адносіны да нацыянальна адметных рэалій, паняццяў, назваў, якія перадаюць рознымі спосабамі. Напрыклад:

I. Транскрыпцыя.

II. Пераклад

1. Нэалагізм:

а) калька,

б) паўкалька,

³⁴ Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М., 1974. С. 11.

³⁵ Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М., 1974. С. 9.

- в) засваенне,
- г) семантычны нэалагізм.

2. Прыбліжны пераклад:

- а) рода-відавая адпаведнасць,
- б) функцыянальны аналаг,
- в) апісанне, заўвага, тлумачэнне.

III. Кантэкстуальны переклад³⁶.

Прыведзеныя тэрміны тут маюць у асноўным такі змест:

апісанне – спосаб перакладу, які заключаецца ў тым, што пры адсутнасці ў мове перакладу лексічных эквівалентаў і немэтазгоднасці, неэфектыўнасці іншых спосабаў перакладу значэнне слова арыгінала перадаецца разгорнутым словазлучэннем апісальнага характару;

калькаванне – перакладчыцкі прыём, пры якім у тэксце перакладу літаральна, паэлементна ўзнаўляецца ўнутраная структура слова ці словазлучэння арыгінала і ў выніку атрымліваецца *калька*;

кантэкстуальны пераклад – пераклад, які ўлічвае перш за ўсё моўнае акружэнне, “моўнае поле” тых ці іншых адзіна, з дапамогаю якога перадаюцца патрэбныя значэнні;

тлумачэнне – калі ў тэксце пераклада ўводзяцца ўдакладненні зместу, якія ў арыгінале экспліцытна не прысутнічаюць, а вынікаюць з кантэкста;

транскрыпцыя – спосаб узнаўлення лексічнай адзінкі арыгінала праз перадачу яе гукавой формы літарамі мовы перакладу;

транслітэрацыя – спосаб узнаўлення лексічнай адзінкі арыгінала праз перадачу яе графічнай формы літарамі мовы перакладу.

А мы яшчэ згадаем пра *пераклад падрадкавы, падрадкоўнік* – пераўвасабленне іншамоўнага тэксту “радок у радок” і “слова ў слова” – звычайна, дзеля таго, каб потым яго пераствараць.

---

³⁶ Паводле: Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. М., 1980. с. 93.

Традыцыям рускага літаратурнага перакладу падрадкоўнікі не былі паспраўднаму ўласцівы да ХХ стагоддзя. А спатрэбіліся яны, атрымаўшы распаўсюджанне як дапаможная форма пераўвасаблення мастацкіх тэкстаў, у перакладчыцкай практыцы савецкай эпохі, калі ўзнікла патрэба шырока папулярываваць і сцвярджаць як новую супольнасць больш за семдзсят літаратур народаў СССР. Натуральна, што глыбокімі знаўцамі моў і літаратур усіх гэтых народаў (а да таго яшчэ і здольнымі перакладаць высокамастацкія творы) не магла практычна ніводная саюзная рэспубліка, акрамя, хіба што, РСФСР. Таму падрадкоўнікі сталі замацоўвацца паўсюдна – у Беларусі асабліва – спачатку як з’ява непазбежная, а потым як звыклая і неадменная.

Між тым, нават у якасці дапаможнага варыянта для перакладу мастацкага, творчага падрадкоўнік ацэньваецца далёка не заўсёды адназначна. І ёсць пэўная логіка у такім вось – на першы погляд, вельмі катэгарычным, меркаванні: “Пакуль пераклады будуць выконвацца пры дапамозе падрадкоўніка, іх бессэнсоўна вывучаць, абмяркоўваць і нават асуджаць. Гэта не пераклады, і перакладамі яны быць не могуць”³⁷.

Лексікаграфічная база для перакладчыцкай працы

Незалежна ад узроўню валодання мовай перакладчык не можа абыходзіцца без слоўнікаў рознага кшталту. Перш за ўсё патрэбны слоўнікі ўласна перакладныя: *дзвухмоўныя* – агульныя³⁸ і спецыяльныя³⁹, *шматмоўныя*⁴⁰.

³⁷ Калякіна Т. Зачем воздвигать памятник? // Художественный перевод: Проблемы и суждения. М., 1986. С.375.

³⁸ Тыпу: Słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski. Część 1 / Pod redakcją J.H.Dvoreckiego, Część 2 / Pod redakcją M.F.Rozvadowskiej. М.: Гос. изд. иностр. и нац. словарей; Warszawa: Wiedza powszechna, 1958; Српскохрватско-руски речник / Толстой И.И. М.: Русский язык, 1976; Русско-сербскохорватский словарь/ Руско-српскохрватски речник / Иванович С., Петранович И. М.: Русский язык, 1976.

³⁹ Напрыклад: Srpskohrvatsko-ruski tehnički rečnik = Сербскохорватско-русский политехнический словарь / Составители: Вуичич Д. и др. — М.: Сов. энциклопедия; Белград: Рад, 1967.

⁴⁰ Višejezični pravno-ekonomski rečnik(srpskohrvatski, slovenački, makedonski, ruski, engleski, nemački, francuski, italijanski i španski) / Josip Petranović, Novak Strugar, Vera Mačkić, Dušan Knežević, Milutin Dovijanić, Zoran Jovanović, Valerio Zappia, Velibor Soldatić. Beograd: Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca Srbije, 1991); Rečnik ugostiteljstva: (srpski-engleski-nemački-francuski-italijanski-ruski) / Marta Banićević, Magdalena Popović. Beograd :

Але для перакладчыка вялікае значэнне маюць таксама слоўнікі *аднамоўныя* – і МА, і МП: тлумачальныя, этымалагічныя, фразеалагічныя, дыялектныя, нарматыўныя (арфаграфічны, арфаэпічны), словазлучэнняў, запазычаных слоў, сінонімаў, антонімаў, эпітэтаў, скарачэнняў, а таксама энцыклапедычныя, тэзаўрусныя⁴¹.

Выказванне Анатоля Франса: “Словы – гэта вобразы, а слоўнікі – цэлы сусвет у алфавітным парадку”⁴², – заўжды з піэтэтам цытуюць лексікографы. Але не ў меншай меры яно мае дачыненне да перакладчыкаў.

“Даль – вось каго перакладчыкам трэба чытаць...” – слухна адзначаў у сваёй шырока вядомай кнізе К. Чукоўскі, звяртаючыся да сваіх суайчыннікаў і арыентуючы іх на адпаведны ўзровень валодання рускай мовай, на якую яны перакладаюць⁴³. А засяроджваючы ўвагу на веданні моў (уключаючы і блізкароднасныя), з якіх выконваецца пераклад, ён таксама прыводзіць вялікія нізкі “слоўнікавых памылак”, “слоўнікавых ляпсусаў”⁴⁴. Для нас асабліваю цікавасць уяўляюць тыя, што датычацца неразумення расійскімі перакладчыкамі ўкраінскіх слоў *година, луна, комора, привела, пугач, старці*, якія па-руску азначаюць *час, эхо, кладовка, родила, филин, нищие...* Сапраўды, інакш як ляпсусам нельга назваць тое, што паэтычны радок Уладзіміра Сасюры “*На розі дзвінів трамвай*” Міхаіл Святлоў пераклаў наступным чынам: “*По розам звенел трамвай*”. Таго ж самага кшталту – выпадак, які стаў анекдатычным, калі слаба знаёмы з беларускаю моваю

Udruženje naučnih i stručnih prevodilaca Srbije, 2010; Славянски разговорник: руски, сърбохрватски, български, чешки, полски. Второ издание. София: Наука и изкуство, 1961 і да т.п.

⁴¹ Напрыклад: Андрыі Д. Двосмерни речник српског жаргона и жаргону сродних речи. – Београд, 1976; Грковић М. Речник личних имена код Срба. Београд: Вук Караџић, 1977; Даничић Ђ. Рјечник из књижевних старина српских. Књ. I-II. Београд, 1863; Dikro O., Todorov S. Enciklopedijski rečnik nauka o jeziku, I, II. Beograd, 1987; Klajn Ivan. Rečnik jezičkih nedoumica. [2 izdanje]. Beograd: Nolit, 1987; Lalević M. Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika. Beograd, 1974; Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 1 - 12. Београд: САНУ, 1959 -1985.

⁴² Цыт. па: Флорин С. Муки переводческие. Практика перевода. М., 1983. С. 64.

⁴³ Чуковский К. Высокое искусство. М., 1968. С. 97.

⁴⁴ Тамсама. С. 12-21, 330-331.

расіянін фразу “У канюшыне стракаталі конікі” ператлумачыў так: “В конюшне ржали жеребцы”.

Як гаворыцца, і смех, і грэх. А грэх тут – павярхоўнасць, недастаткова пільная ўвага да міжмоўных амонімаў ці, як іх яшчэ называюць, *падманных сяброў перакладчыка (ложных друзей переводчика)* – слоў адной мовы, якія маюць фармальнае (марфалагічнае) падабенства, а па сэнсу адрозніваюцца. Яны ўяўляюць сур’ёзную небяспеку для перакладчыкаў, пераканаўчае сведчанне чаго – наяўнасць спецыяльных слоўнікаў⁴⁵.

Прычым згаданыя выпадкі, у поўным сэнсе анекдатычныя, не звязаны з сітуацыямі, калі цяжкасці носяць аб’ектыўны характар – скажам, немагчыма выявіць і перадаць дакладныя адрозненні ліній і ступеняў сваяцтва: “шваграм” называюць і мужа сястры, і брата жонкі; “цёткаю” – і сястру маці, і сястру бацькі; “стрыечнымі” – дзяцей адных і другіх... Ды гэта можна апраўдаць стратамі, якія адбыліся ў моўнай свядомасці наогул. Аднак далёка не ўсё падлягае апраўданню.

---

⁴⁵ Англо-русский и русско-английский словарь “ложных друзей переводчика” / Сост. Акуленко и др. М., 1969; Немецко-русский и русско-немецкий словарь “ложных друзей переводчика” / Сост. К.Г.М. Готлиб. М.: Изд-во “Советская энциклопедия”, 1972.

МАСТАЦКІ (ЛІТАРАТУРНЫ) ПЕРАКЛАД

Мастацкі пераклад – пераклад твораў прыгожага пісьменства, мастацкай літаратуры, асноўнай функцыяй якіх з’яўляецца эстэтычнае і эмацыйнае ўздзеянне на таго, хто іх успрымае.

Вельмі слушным уяўляецца меркаванне сербскага перакладазнаўцы і перакладчыка Ёвана Янічыевіча: «Між тым, *літаратурны пераклад* – гэта не толькі асобны выпадак перакладу ўвогуле, і тэорыя літаратурнага перакладу – гэта не толькі асобны выпадак агульнай тэорыі перакладу. Літаратурны пераклад – гэта і пераклад, і літаратурная творчасць; адпаведна, тэорыя літаратурнага перакладу – гэта і асобны выпадак агульнай тэорыі перакладу, і тэорыі літаратуры, паколькі літаратура, а таксама літаратурны пераклад, адначасова з’яўляецца феноменам моўным і эстэтычным. Так што неабходна складаць, як асобную дысцыпліну, эстэтыку перакладу, якая б займалася тым, што выпадае з лінгвістыкі перакладу: мастацкімі ўласцівасцямі, якія пераклад павінен пера-ствараць на аснове арыгінала. Тэорыя літаратурнага перакладу можа быць, уласна, асобнай сферай эстэтыкі перакладу, яе асноўнай складовай часткай. Несумненна, трэба, каб гэтая тэорыя ўключала і аксіялогію, паколькі вартасны аспект літаратурнага перакладу немагчыма ніяк абмінуць пры любым падыходзе, а пры тэарэтычным асабліва.

Паколькі не супадаюць лінгвістыка і эстэтыка, то не супадаюць гэтаксама сферы лінгвістыкі і эстэтыкі перакладу”⁴⁶.

Перакладны твор – тэкст, што ўзнік як плён мастацкага перастварэння. Зразумела, ён захоўвае прыналежнасць да той іншанацыянальнай літаратуры, у якой з’явіўся першапачаткова. Але, набыўшы іншую моўную форму і адпаведныя трансфармацыі, ён становіцца ў першую чаргу з’яваю і чыннікам той літаратуры, якая набыла яго.

---

⁴⁶ Яничіевіћ Ј. Књижевни превод и преводна књижевност. Београд, 1999. С. 8.

Перакладная славеснасць альбо *Перакладная літаратура* (ПЛ) – фонд перакладаў замежных літаратур у канкрэтнай нацыянальнай літаратуры.

Перакладной літаратуры, як “самай канкрэтнай і самай значнай пасрэдніцы ў абмене мастацкімі каштоўнасцямі” (Дз.Дзюрышын), заўжды ўласціва агульнакультурнае значэнне. Праз яе здзяйсняецца знаёмства з гісторый, культурай, светапоглядам і побытам іншых народаў. У любым выпадку, рускі, які ўдумліва прачытае ўсе перакладзеныя на яго родную мову творы, скажам, сербскіх, нямецкіх альбо італьянскіх пісьменнікаў, атрымае дастаткова шырокае ўяўленне пра Сербію, Германію, Італію. Адпаведна, перакладная літаратура заўжды набывае асветную/адукацыйную функцыю, а ў нейкай меры і выхаваўчую (не абавязкова станоўчую). Як прыватны момант варта мець на ўвазе, што пры знаёмстве з кожным асобным перакладным творам адбываецца падрыхтоўка чытача да ўспрымання адпаведнай іншанацыянальнай літаратуры і замежных літаратур наогул.

А пасрэдніцкая функцыя ПЛ прадугледжвае таксама пэўныя запазычанні на ўзроўні ідэй – як грамадскіх, палітычных, маральных, так і мастацкіх, эстэтычных. Не без падстаў лічыцца, што ідэі Французскай рэвалюцыі ў іншыя краіны пранікалі не абавязкова толькі ў выглядзе палітычных дактрын ці пэўнага зместу пракламацый. Літаратурна-мастацкія тэксты пэўнага зместу часта ўздзейнічалі больш за іх. Нават ужо таму, што шырэй распаўсюджваліся і лягчэй засвойваліся.

Аднак у аб’ёме “імпарту ідэй” найбольшае значэнне для нас мае ўсё ж такі тое, як задавальняюцца патрэбы літаратурна-мастацкія, як забяспечваецца ўзбагачэнне айчынай літаратуры, дзякуючы перайманню новых мастацкіх сістэм, творчых метадаў і прыёмаў, (з)асваенню не вядомых раней жанраў, стыляў, тэм, матываў, сюжэтаў, тыпаў, вобразаў. І можна без асаблівых агаворак сцвярджаць, што ПЛ з’яўляецца вельмі істотным чыннікам паўнаважнага развіцця нацыянальнай літаратуры. Трапіна пра гэта сказаў Ёван Янічыевіч: “...Жывая вада нацыянальнай літаратуры стварылася не толькі

дзякуючы сваёй крыніцы, але і прытокам з многіх іншых бакоў; асноўны яе напрамак вызначылі ўжо ручаі, з якіх яна вынікала, аднак моц яе плыні складаюць сукупна воды русла і ўсіх прытокаў⁴⁷.

Такім чынам, патрабуецца асэнсаванне ўплыву перакладаў на айчынную славеснасць увогуле. Іншая справа, што ў полі зроку знаходзяцца, як правіла, выпадкі асобныя, на падставе якіх не заўсёды адрозніваюцца ўплывы індывідуальныя/прыватныя ад масавых. Можна знайсці многа доказаў таго, напрыклад, што творчыя пошукі А., беларускага пісьменніка другой паловы ХХ стагоддзя, рознапланавы суадносяцца з сучаснай літаратурай Германіі, але пры гэтым наўрад ці хто знойдзе падставы заводзіць гаворку пра ўплыў нямецкай літаратуры на беларускую літаратуру ў цэлым – такога, мяркуючы па ўсім, няма.

Вядома, трэба належным чынам комплексна асэнсоўваць значэнне перакладной літаратуры ў развіцці літаратуры сваёй, нацыянальнай, улічваючы: па-першае, аб'ектыўную абумоўленасць і запатрабаванасць таго ці іншага перакладнога твора (а прычыны з'яўлення перакладаў могуць быць рознымі, у тым ліку звязанымі з прыватным, індывідуальным выбарам перакладчыка альбо выдаўца); па-другое – рэальную значнасць гэтага твора ў сістэме прэзентацыі канкрэтнай замежнай літаратуры, стварэнні адэкватнай панарамы яе, прысутнасць у якасці ўзора для прадстаўнікоў нацыянальнай літаратуры; па-трэцяе – функцыянаванне выкананага пераклада як натуральна ўключанага ў айчынны літаратурны кантэкст нароўні з беларускімі мастацкімі тэкстамі, больш таго – як уплывовага з пункту гледжання аксіялогіі. Паводле Ё.Янічэвіча, “высветліць ролю перакладной літаратуры ў літаратуры нацыянальнай – значыць, перш за ўсё, адказаць на пытанні: 1) што

---

⁴⁷ Янічэвіч Я. Кніжэвны первод и преводна књижевност. Београд, 1999. С.26.

перакладаецца, 2) нашто перакладаецца, 3) як перакладаецца і 4) як пераклады дзейнічаюць?”⁴⁸.

У функцыянаванні перакладаў ёсць і шмат парадаксальнага. Да прыкладу, наступнае: “ Наогул жа Шэкспір у арыгінале цяжэйшы для англічаніна, чым Шэкспір у перакладзе для рускага, француза альбо немца, а, можа быць, нават і для англічаніна, які чытае на добра вядомай замежнай мове ”⁴⁹. А ў сувязі з усё новымі і новымі перакладамі гэта абарочваецца яшчэ большым парадоксам: “Магчыма, якраз таму англійскія, амерыканскія, французскія і іншыя творы класікі намнога больш чытаюцца ў СССР і Балгарыі ў перакладах, чым іх арыгіналы чытаюцца ў адпаведных краінах”⁵⁰.

Па вялікаму рахунку, мастацкія пераклады, можна сказаць, “замаўляюцца” адпаведнымі станам і актуальнымі патрэбамі культуры, літаратуры, мовы. Таму вартасць кожнага перакладнога твора павінна вызначацца паводле таго, наколькі ён спалучае розныя функцыі – азнаямляльна-інфармацыйную, агульнакультурную, асветную, выхаваўчую, эстэтычную... Непасрэдна ж у дачыненні да айчыннай літаратуры – зноў-такі, па вялікаму рахунку – трэба, каб перакладная літаратура не толькі ўносіла разнастайнасць, але і ўсталёўвала высокія крытэрыі духоўнасці і мастацкасці, стымулявала паводле іх творчыя пошукі айчынных пісьменнікаў. Нездарма ж большасць значнейшых прадстаўнікоў амаль усіх нацыянальных літаратур мае істотны плён у мастацкім перакладзе. Дастаткова згадаць такіх славутых паэтаў, як Іаган Вольфганг Гётэ, Фрыдрых Шылер (Германія); Петар Негаш, Ёван Ёванавіч Змай, Лаза Косціч, Дэсанка Максімавіч, Стэван Раічкавіч (Сербія); Елісавета Баграна (Балгарыя), А.Пушкін, В.Жукоўскі, А. К.Талстой, А. Ахматава, М.Забалоцкі, Б.Пастарнак, А.Таркоўскі, Ю.Кузняцоў (Расія); І.Франко, М.Рыльскі, М.Бажан, Л.Первамайскі, Р.Лубкіўскі, Дз. Паўлычка (Украіна); Я.Купала, М.Багдановіч, У.Дубоўка, У.Хадыка, А.Куляшоў

⁴⁸ Јаничијевић Ј. Књижевни превод и преводна књижевност. Београд, 1999. С.29.

⁴⁹ Флорин С. Муки переводческие. Практика перевода. М., 1983. С. 134.

⁵⁰ Тамсама.

(Беларусь). Ды належным чынам трэба ацаніць і наробак сучаснікаў – Р.Барадуліна, Н.Гілевіча, В.Зуёнкі, А.Разанава, Я.Сіпакова, М.Мятліцкага.

У сувязі з гэтым ніяк не абмінуць пытанні: “Што далі названыя паэты перакладу? – І што даў пераклад кожнаму з названых паэтаў?” А грунтоўныя адказы на іх важныя не толькі для асэнсавання канкрэтных творчых біяграфій, яны маюць істотнае значэнне для гісторыі адпаведных літаратур, а таксама літаратуры сусветнай, стваральнікамі якой высокааўтарытэтных пісьменнікі з’яўляліся і як аўтары арыгінальных твораў, і як папулярызатары іншанацыянальных скарбаў мастацтва слова. Зразумела, кожны асобны выпадак патрабуе таксама асобнага падыходу. Але неардынарныя паэты звычайна выяўлялі і шырокі дыяпазон інтарэсаў, і глыбокае разуменне вартасці тых твораў, перакладаць якія браліся, не кажучы ўжо пра майстэрства. Адным словам, па-сапраўднаму таленавітыя паэты і ў перакладчыцкай творчасці дамагаліся плёну не апошняй музы.

А перакладчык-літаратар, увогуле, не можа здзейсніцца без належнай увагі і павагі да літаратуры, якую перакладае, і да канкрэтнага пісьменніка, чые творы ён хоча прадставіць сваім суайчыннікам, выступаючы як другі аўтар. С.Маршак нездарма пра лепшыя пераклады паэзіі казаў, што гэта “дзеці любові, а не шлюбу па разліку”⁵¹.

Важны момант перакладчыцка-літаратара працы адкрываецца з пункту гледжання псіхалогіі творчасці. А іменна: так ці інакш, перакладчык атаясамліваецца з аўтарам, якога перакладае, пэўным чынам пераўвасабляецца ў яго – падобна, як акцёр.

Перакладны мастацкі твор павінен быць тым арганізмам, што захоўвае дыханне перакладзенага пісьменніка, душу яго народа і “знакі” пэўнай эпохі.

---

⁵¹ Маршак С. Искусство поэтического портрета // Перевод – средство взаимного сближения народов. Художественная публицистика / Сост. А.А.Клышко. М., 1987. С. 134.

Таму заўжды трэба мець на ўвазе падвойную адказнасць перакладчыка – перад літаратурай сваёй і перад той, якая “асвойваецца”.

“Кантэкст – вось ключ да пераклада. Уласна, гаворка пра тое, што слова ўпаяна ў радок, а радок, вылучаны з страфы, ужо не дыхае, ды і сама страфа жыве, толькі належачы да цэлага верша. Верш жа, у сваю чаргу, не можа вісець у беспаветранай прасторы, ён павінен прачытвацца ў сувязі з творчасцю паэта. Нарэшце, перакладчыку варта ведаць месца паэта ў нацыянальнай паэзіі, у мове, яго адносіны да папярэднікаў і сучаснікаў, да тых пакаленняў, якія цяпер выходзяць на сцэну”⁵².

Шмат цікавага адкрываецца пры падыходзе да перакладу як эксперыментальнага метада вывучэння літаратуры. І нездарма яму надае шмат увагі Ё. Янічыевіч⁵³.

Асобна варта спыніцца на тым, як перакладная літаратура ўплывае на развіццё нацыянальнай мовы. Нельга не пагадзіцца з В.Рагойшам: “... Сцверджанне: пераклад развівае літаратурную мову – у наш час уяўляецца аксіяматычным. Задача перакладазнаўства, на нашу думку, павінна заключацца не ў простае канстатацыі гэтага факта, а ў высвятленні канкрэтных шляхоў і формаў узбагачэння нацыянальнай мовы праз пераклад у пэўную гістарычную эпоху. Самыя ж гэтыя шляхі і формы ў агульным выглядзе даўно вядомыя: па-першае, актывізацыя ўласных моўных рэсурсаў, схаваных нярэдка ў глыбінях народнай памяці (гістарызмы, архаізмы, дыялектызмы і г.д.); па-другое, неалагізацыя г.зн. утварэнне новых слоў і моўных выказаў, у тым ліку на ўзор мовы арыгінала; па-трэцяе, прамыя моўныя запазычанні, перш за ўсё – назваў розных іншанацыянальных рэалій...”⁵⁴.

Сапраўды, магчымасці роднай мовы ні ў якой іншай моўнай дзейнасці не апрабоўваюцца так, як у літаратурным перакладзе, асабліва паэтычным, калі

---

⁵² Добровенский Р. Математика слова // Художественный перевод: Проблемы и суждения. М., 1986. С.198-199.

⁵³ Јаничијевић Ј. Књижевни превод и преводна књижевност. Београд, 1999. С. 84-120.

⁵⁴ Рагойша В. І адгукнецца слова ў слове... Мн., 1992. С. 189-190 (Падрабязна пра гэта – увесь раздзел “Пераклад як моватворчасць” названай кнігі).

неабходна асвойваць-трансляваць іншай прыроды фанетыку і марфалогію, лексіку і сінтаксічныя структуры, інтанацыйны лад і асацыятыўныя палі .... А яшчэ ж і своеасабліваю паэтыку – адметныя выяўленчыя сродкі, паэтычныя каноны, сістэму вобразаў, экспрэсію, метрыку, асаблівасці рытму і рыфмы ды многае іншае.

Безумоўна, тут заўжды выяўляецца індывідуальная творчая манера перакладчыка, асаблівасці яго стаўлення да арыгінала, разумення задач і мэт сваёй творчасці. Ды істотнае значэнне мае не толькі індывідуальны ўзровень, але таксама і пэўная сістэма метадалагічная сістэма, творчая школа. У сувязі з гэтым нельга абмінуць увагай пытанне пра “савецкую школу перакладу”. А каб разабрацца ў ім, звернемся перш за ўсё да меркаванняў І. А. Кашкіна – вядомага практыка і тэарэтыка перакладу той эпохі. Так, Іван Кашкін, адштурхоўваючыся ад гогалеўскай пахвальнай ацэнкі наступнага зместу: “Перакладчык зрабіў так, што яго не бачыш: ён пераўтварыўся ў такое празрыстае шкло, што здаецца, быццам бы няма шкла”, – пазіцыю для сябе (і для савецкіх перакладчыкаў увогуле) вызначае наступным чынам: “Пры ацэнцы мастацкага перакладу даводзіцца ўлічваць не толькі ступень празрыстасці шкла, але і вугал, пад якім перакладчык разглядаў арыгінал, а перакладчык савецкай школы глядзіць на арыгінал пад рэалістычным вуглом”. І далей тлумачыць сваю пазіцыю: “Наш савецкі мастацкі пераклад – ніяк не “рамаство фатографа”, а творчае асваенне, *галіна мастацтва сацыялістычнага рэалізму* (Курсіў наш. – І.Ч.). Перакладаць праўдзіва, без скажэнняў, без непрапарцыйнага падкрэслівання асобных дэталей, без эстэтычнага смакавання, зыходзячы з правільна асэнсаванага цэлага, – гэта і значыць перакладаць рэалістычна”. Зразумела, прысутнічае тут і адпаведная “падсветка” ідэалагічнай прыроды: “У нашы дні марксісцкае разуменне мастацтва адкрывае для кожнага здольнага перакладчыка надзейны шлях”; “Савецкі перакладчык, як і ўсе іншыя дзеячы савецкай культуры, – прадстаўнік найбольш пранрэсіўнай грамадскай фармацыі. Ён узброены метадам гістарычнага матэрыялізму...”; “Нарэшце,

савецкая перакладчыцкая школа намагаецца ўвасобіць ідэйна-сэнсавую праўду і гістарычную канкрэтнасць арыгінала ў рэвалюцыйным развіцці, асэнсоўваючы ўвесь творчы шлях аўтара”⁵⁵.

Пэўную сістэматызацыю пастулатаў школы мастацкага перакладу, якая засноўвалася на рускіх традыцыях, а потым развівалася за кошт важнейшых здабыткаў тэорыі і перакладчыцкай практыкі ў розных нацыянальных літаратурах былога СССР, у тым ліку беларускай, правёў В. П. Рагойша :

1.”Пераклад ёсть мастацкае, творчае адлюстраванне арыгінала, яго “партрэт” (С.Маршак).

2. Савецкая школа мастацкага перакладу дасягае сваіх поспехаў на прынцыпе “рэалістычнага перакладу” (І.Кашкін), які:

а) разглядае пераклад як паўнапраўную “з’яву роднай літаратуры” (А.Лейтэс);

б) абапіраецца пры гэтым на прызнанне перакладальнасці любога мастацкага тэкста і магчымасці “комплекснага перастварэння на сваёй мове нацыянальнай формы арыгінала” (Ул.Россельс);

в) патрабуе ад майстра, апроч, безумоўна, спецыфічнага перакладчыцкага дару і дасканалы валодання мовамі арыгінала і перакладу, ведання не толькі арыгінальнага твора, але і таго жыцця, якое ў ім адлюстравана, не толькі тэкста, але і таго, што “па-за тэкстам” (І.Кашкін);

г) метадычна заснаваны на шырокім выкарыстанні спосаба “функцыянальнага падабенства” (паняцце функцыянальнага падабенства ў перакладзе распрацавана А.Фёдаравым), што дазваляе перакладчыку дамагацца таго, каб пераклад рабіў на чытача такое ж мастацкае ўражанне, якое арыгінал робіць на свайго чытача.

---

⁵⁵ Гл.: Кашкин И. Для читателя-современника. Статьи и исследования. М., 1968. С. 442-444, 447, 477, 485.

3. У выніку таго, што адзначана, пераклад уяўляецца “не актам пераймання, капіравання ці суперніцтва, а актам творчага пераўвасаблення і перш за ўсё актам высокай дружбы паміж пісьменнікамі” (П.Антакольскі, М.Ауэзаў, М.Рыльскі)⁵⁶.

Натуральна, паўстае пытанне пра асобную *беларускую школу перакладу*. Пры звароце да яго часцей за ўсё безапеляцыйна сцвярджаецца: такая школа існуе. Між тым, выразна акрэсленай характарыстыкі ёй ніхто дагэтуль не даў. І трэба прызнаць, што гэта далёка не простая справа. Школа – не сукупнасць імёнаў тых, хто актыўна займаўся перакладам, і не адпаведны плён асобных перакладчыкаў, а таксама і не агульны нарбак пакаленняў іх, не фонд лепшых перакладных твораў. Бо перакладчыкі і пакаленні іх могуць з’яўляцца і самі па сабе, не маючы прамой сувязі з нацыянальнай перакладчыцкай традыцыяй і канкрэтнымі папярэднікамі (як Максім Багдановіч); пры належнай актыўнасці, натуральна, назапашваюцца і пэўныя вынікі як індывідуальныя, так і сукупныя; а найбольш годнае з гэтых вынікаў складае фонд перакладной літаратуры. І ўсё гэта ў нас, беларусаў, ёсць. А ці маем мы хоць бы згаданую традыцыю, свядомую пераемнасць у працяглым ланцужку “настаўнікі – вучні”, а таксама і выпрацаваную ў гэтай пераемнасці – адметную ад іншых вядомых – творчую метадалогію, агульную для “школы”? Так ці інакш, адназначнага адказу на гэта няма. Хутчэй, наадварот. Большасць вядомых беларускіх перакладчыкаў, як правіла, падкрэслівала “суверэннасць” і “самароднасць”, што, зрэшты, і не беспадстаўна.

Пераклад і літаратурная творчасць

У нашы задачы ўваходзіць асэнсаванне ролі перакладу ва ўнутры- і міжлітаратурных працэсах. Таму нельга не спыніцца на тых момантах, якія

---

⁵⁶ Гл.: Рагойша В.П. Проблемы перевода с близкородственных языков: Белорусско-русско-украинский поэтический взаимоперевод. Мн., 1981. С.4-5.

дзеля вырашэння гэтых задач уяўляюць найбольшую цікавасць і адначасова вымагаюць пераадолення распаўсюджаных падыходаў. Вось яны:

З фармальна-гнасеалагічнага пункту гледжання, калі разглядаюць твор літаратуры як адлюстраванне рэальнасці, яго пераклад азначаецца як адлюстраванне адлюстравання рэальнасці. Аднак у дачыненні да перакладу мастацкага правільней, напэўна, было б гаварыць пра стварэнне рэальнасці іншай, асаблівай, умоўнай. Працэс і вынік яго – як творчасці – не ў капіраванні і нават не ў рэактуалізацыі, а ў стварэнні таго, што можа і павінна мець самавартаснасць, перш за ўсё эстэтычную. Бо, па вялікаму рахунку, трэба ўлічваць: “... Няма ў мастацкіх творах ніводнага слова, якое б падлягала “проста перакладу”. Перакладу без інтэрпрэтацыі. Таму што ўсе элементы тэкста – усе без выключэння – абавязкова ўваходзяць у кантэкст. І не ў адзін – у цэлую іерархію кантэкстаў. А таму ні ў аднаго з гэтых элементаў не бывае адзінага, наперад зададзенага значэння. З-за гэтага і не можа перакладчык-мастак (нават калі ён і хоча) абмежавацца пераносам інфармацыі “з тэкста ў тэкст”. Ён закліканы прачытваць арыгінал як “інтэкст” – тэкст унутры іншых тэкстаў. І далей, болей, шырэй: як тэкст у розных сацыяльна-ідэалагічных, гістарычных, літаратурных, стылістыка-моўных кантэкстах. Імкнучыся да “рэпрадукцыі”, перакладчык прыходзіць да інтэрпрэтацыі”⁵⁷.

Перакладны тэкст з пункту гледжання агульнай тэорыі перакладу ацэньваецца пераважна, а то і цалкам, паводле адэкватнасці перадачы інфармацыі. Што ж датычыцца самой інфармацыі, яе звычайна уяўляюць як уведзеную звонку, запазычаную. Невыпадкова стала распаўсюджаным разуменне перакладу найперш як пераносу ведаў, імарту ідэй. Адпаведна, усё больш замацоўваецца меркаванне, нібыта дзейнасць перакладчыка поўнасю можа быць фармалізавана і заменена камп’ютарам. Але гэта, канешне ж, немагчыма. І па доказы далёка звяртацца не трэба. Дататкова таго эксперыменту, калі фраза з Евангелля, вядомая нам у царкоўнаславянскім

---

⁵⁷ Новикова М. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик - жизнь. Киев, 1986. С. 69.

варыянце як “дух бодр, плоть же немощна”, камп’ютарам на сучасную англійскую мову з латыні перакладзена так: “віскі моцны, а мяса непрыдатнае”.

Інфарматыўнасць, што відавочна, у такіх выпадках набывае асаблівы сэнс, які вызначаецца не менш, чым тэкстам, яшчэ і тым, што называецца “падтэкст”, “інтэкст”, “метатэкст”, “гіпертэкст”, “інтэртэкст”, “кантэкст”, “затэкст”⁵⁸ ...

А калі ўжываць выраз “імпарт ідэй”, патрабуецца ўдакладненне: ідэй эстэтычных, мастацкіх, творчых – тых, што адпавядаюць разнастайным нерэгламентаваным, неуніфікаваным вышэйшым запатрабаванням. Тут не маюць вызначальнасці правілы іншых сфер – “увозіць” якраз тое, чаго бракуе. Нават калі не прымаецца ў якасці асноўнага прынцыпа адбор “паводле блізкасці і падабенства да свайго”, то перакладны твор, які ўключаецца ў іншанацыянальны кантэкст, усё роўна трапляе ў іншую сістэму каштоўнасцяў і ўспрымаецца суадносна з іншымі элементамі яе зусім інакш, чым у сістэме першаснай, для яго роднай. Дастаткова згадаць, што нярэдка трапляюцца выпадкі, калі творы пісьменніка, мала вядомага на радзіме, дзякуючы перакладам атрымліваюць шырокае прызнанне ў іншых краінах. Ёсць і супрацьлеглае. Важна таксама, што на чужой мове не выключана, а наадварот, пажадана з’яўленне шэрагу версій таго самага твора. Хіба кепска, што на сучаснай рускай мове існуе больш за 50 перакладаў “Слова пра паход Ігара” (у тым ліку зробленых выдатнымі паэтамі) і каля 50 – асобных санетаў У.Шэкспіра? Ды і на сучасную беларускую мову выканана па некалькі перакладаў таго ж “Слова”, “Запавета” Т.Шаўчэнкі, “Пана Тадэвуша” і санета “Да Нёмана” А. Міцкевіча. Прычым кожная творчая трансфармацыя мае не толькі права на існаванне, але і свае магчымасці функцыянавання. І.Кашкін не

---

⁵⁸ Пра спецыфічнае паняцце “затэкст” гл.: Новикова М. Прекрасен наш союз: Литература. Перевод. Жизнь. Литературно-критические очерки. Киев, 1986. С. 33- 35.

без падстаў адзначае: «Кожная эпоха варта перакладу таго, які яна церпіць альбо якім захапляецца»⁵⁹.

Дапаўняючы сказанае, нельга абмінуць яшчэ такую акалічнасць: у літаратуры, якая дала арыгінальны твор, пераклад гэтага твора не набывае функцый, аналагічных тым, што ўласцівы арыгіналу; а вось у нейкай трэцяй літаратуры гэты пераклад можа выступаць як пасрэднік, свайго роду “*міжарыгінал*”.

Усё разам гэта азначае, што адпаведнага ўзроўню перакладны мастацкі твор, маючы своеасаблівае паходжанне, становіцца чыннікам той нацыянальнай літаратуры, што прыняла іншанацыянальны твор як “асвоены”. Прычым ён не павінен загадзя лічыцца другасным у адносінах да любога твора арыгінальнага ў сваім, нацыянальным, кантэксце. На жаль, гэта нязвыкла для замацаваных у нас поглядаў.

А між тым: Няўжо перакладзеная Ф. Скарынам “Біблія” паўплывала на беларускае пісьменства менш, чым тагачасныя і многія пазнейшыя “песні”, “словы”, “апавесці” альбо “рыцарскія раманы”? Хіба роля такога перакладнога твора ў гісторыі нацыянальнай літаратуры можа аспрэчвацца? А гэта не выключны і не адзінкавы прыклад. Так што, аб’ектыўна, маюцца ўсе падставы ў прынцыпе разглядаць перакладны літаратурны твор як “*другі арыгінал*” і як паўнаважны самастойны чыннік у сістэме развіцця мастацтва слова той ці іншай нацыі.

Калі ж развіваць гэтую думку, то нельга прайсці міма пытання, наколькі правамерна лічыць перакладчыка літаратурных твораў пісьменнікам. Як вядома, у нас па завядзёнцы пераважае ўяўленне, што перакладчык – усё ж такі “недапісьменнік”. Але кожнаму, хто хоча мець на гэты конт сваё меркаванне, мусова ўлічваць аргументацыю: “Перакладчык – пісьменнік не толькі таму, што пад перакладам будзе стаяць яго імя. Не толькі таму, што ў

---

⁵⁹ Цыт. па: Чуковский К. Высокое искусство. М., 1968. С. 276.

пераклад будзе зыходна закладзена яго канцэпцыя арыгінала. Не толькі таму, што фарбы роднага слова ён будзе падбіраць (а нярэдка і ствараць) сам. Перакладчык – пісьменнік па свайму стаўленню да тэкста. Ён як бы вяртае гатовы тэкст назад: з стабільнасці, з канчатковасці – у стан “чарнавіка”⁶⁰.

АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАКЛАДУ НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Як ужо адзначалася, агульнапрынятая лінгвістычная тэорыя перакладу, выпрацаваная на матэрыяле іншых моў, нашу рэальнасць закранае хіба што ўскосна.

Гэтаму шмат прычын. Але самая істотная абумоўліваецца гістарычна і актуальна ўласцівым Беларусі *полілінгвізмам*: наяўнасцю рускай *мовы як дамінуючай* (ёю валодаюць усе грамадзяне і карыстаюцца практычна ва ўсіх сферах), у той час як беларуская рэальна мае статус мовы “абмежаванага распаўсюджання і ўжывання”.

Паводле існуючай тэорыі, перакладчыцкая дзейнасць і яе вынікі нязменна падаюцца ў бінарным асвятленні: тэкст-твор (мова чужая, адна) – тэкст-твор (мова свая, таксама адна). Гэта значыць, у полі зроку толькі моўная творчая дзейнасць, якая грунтуецца на індывідуальным, уласцівым перакладчыку, білінгвізме. У той час як нашу сітуацыю вызначае білінгвізм усяго асяроддзя, на якое разлічваецца перакладны твор, прычым абедзве мовы блізкія генетычна

---

⁶⁰ Новикова М. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик - жизнь. Киев, 1986. С. 139.

і прыкладна аднолькава ўсім зразумелыя, але не раўназначныя ва ўсіх сферах ужытку. І гэта, безумоўна, складае асаблівасці моўнай сітуацыі, а ў дачыненні да перакладу прадвызначае кола пытанняў іншага, чым вышэй адзначалася, кшталту, ставіць комплекс адметных задач і для практыкі, і для тэорыі. Пералічым толькі тое, што навідавоку, але сутыкае са спецыфічнымі складанымі праблемамі і само па сабе не вырашаецца:

усё яшчэ неадменная практыка пераўвасаблення з пераўвасабленняў (праз мовы рускую і польскую);

пры магчымасці карыстацца і рускім, і беларускім перакладамі выбарчытачоў прадвызначаны ўсё-такі статусам больш пашыранай мовы;

адпаведныя погляды выдаўцоў на мэтазгоднасць тыражаваць беларускамоўны пераклад, калі твор знаходзіць большы попыт у перакладзе рускамоўным;

нават калі беларускамоўны пераклад зроблены і прымаецца да выдання, то ў час рэдакцыйнай падрыхтоўкі ён так ці інакш звяраецца з існуючым рускім як узорам, незалежна ад якасцяў апошняга;

спакусы перакладчыкам – працаваць дзеля шырэйшага прызнання і большага заробку, г. зн. займацца ператлумачэннем чытэльных твораў на мову рускую;

распаўсюджанасць *аўтаперакладу/аўтарскага перакладу* (які нельга блытаць з *перакладам аўтарызаваным*).

Выкарыстанне рускамоўных перакладаў-пасрэднікаў як аўтарытэтных міжарыгіналаў неаднойчы прыводзіла да таго, што беларускія пераклады аказваліся цалкам пазбаўленымі сувязі з уласна арыгіналамі. А ў такіх выпадках, акрамя ўсяго, яшчэ негатыўна выяўлялася спецыфіка рэцэпцыі, абумоўленая палітычнымі, ідэалагічнымі фактарамі: напрыклад, асаблівая ўвага да аўтараў-замежнікаў “прагрэсіўных” і таму “запатрабаваных”; адпаведна складаўся і кантэкст успрымання гэтых пісьменнікаў і замежных літаратур у цэлым, прадвызначаліся ацэнкі крытыкамі і літаратуразнаўцамі.

Пры ўсім гэтым пераклад застаецца галоўным *сродкам ідэнтыфікацыі нацыянальнай літаратуры*. У дачыненні да беларускай, як гэта слушна сцвярджалася ўжо, – ад самага пачатку: “Перакладнае пісьменства падрыхтавала ў нас грунт для развіцця самастойнага пісьменства, дало яму гатовую кніжную мову і літаратурныя ўзоры”⁶¹.

Паўна, калі вызначаць нейкія універсальныя заканамернасці, нельга абмінаць тое, што ў першую чаргу, пераадольваючы (а такім чынам і фіксуючы) адрозненні, пераклад сцвярджае самастойнасць мовы і забяспечвае ёй істотную падтрымку. Толькі значэнне яго не абмяжоўваецца гэтым. Падобную ролю ён мае і адносна літаратуры. Канкрэтна: вылучаючыся, кожная літаратура сцвярджаецца як паўнацэнна самастойная, асобная, пры наяўнасці сваёй сістэмы ўзаемадачынэнняў, найперш дзякуючы перакладу: выходзіць у шырэйшы свет (пацвярджае вартасці сваіх здабыткаў, уключаецца ў іншага маштабу кантэксты, атрымлівае магчымасці падзяліцца каштоўнасцямі) і ўводзіць свет, раней чужы, у свае далягляды (іх, далягляды, рассоўвае; у новай сістэме каардынат удакладняе сваё месца – на параўнанні ўсведамляе вартасці і недахопы, вызначае перспектывы). У рэшце рэшт, без наяўнасці перакладной літаратуры проста немагчыма выверана ацэньваць патрэбныя суадносіны свайго і чужога дзеля развіцця.

Залежнасць генезісу і самасвядомасці нацыянальнай літаратуры ад развіцця перакладу павінна быць дакладна акрэсленай. І нішто, акрамя стэрэатыпаў, гэтаму не перашкаджае. Этапы, калі пераклад служыў доказам магчымасцяў мовы, а калі выконваў у асноўным звязаныя з літаратурай функцыі, акрэсліць няцяжка. Як вядома, значная колькасць прызнаных цяпер літаратур запачаткоўвалася перакладнымі творамі. Між тым, з асаблівасцяў, якія абумоўлены гісторыяй нашага нацыянальнага пісьменства, неадменна вынікае шмат важнага дзеля ўмацавання самасвядомасці, разумення свайго

---

⁶¹ Гарэцкі М. Гісторыя беларускае літаратуры. Мн., 1992. С.95.

месца між народамі свету. Як-ніяк, наша мова (старажытнаславянская) сцвярджалася як роўнасвяшчэнная, будучы ад пачатку прызначанай дзеля перакладу Свяшчэннага Пісання і богаслужбовых тэкстаў. Прычым гэтую, перш за ўсё, функцыю яна выконвала на працягу стагоддзяў.

А гісторыкам уласна літаратуры як прыгожага пісьменства, як мастацтва слова, апроч усяго, адкрываюцца такія заканамернасці: зварот да іншанацыянальных узораў часцей за ўсё выклікаецца парушэннем традыцый сваіх, калі ўзнікае цяга змяніць існуючую нарматыўнасць; якраз актывізацыя перакладу вяртае (ці ўсталёўвае на адноўленым грунце) раўнавагу нацыянальнай літаратурнай сістэме, спрыяючы пераадоленню крызісных з'яў у развіцці жанраў, стыляў і інш.

Канкрэтны і грунтоўны перакладазнаўчы падыход, бяспрэчна, можа выявіць шмат – абмінутых пакуль што ўвагаю – важных момантаў развіцця літаратуры. І, пэўна ж, сярод іх не апошні па значнасці той, што быў падкрэслены А. С. Пушкіным у ацэнцы плёну іменна перакладчыцкай творчасці В.А.Жукоўскага, якога ён лічыў “геніем перакладу”: “Што ні кажыце, Жукоўскі меў рашучае ўздзеянне на дух нашай славеснасці...”⁶². Сапраўды, што б хто ні казаў, а нам таксама трэба высвятляць, як уплывалі “на дух” (!) беларускай славеснасці ў розныя часы Францыск Скарына, Максім Багдановіч, Уладзімір Дубоўка, Уладзімір Хадыка, Юрка Гаўрук, Язэп Семяжон, Янка Брыль, Максім Танк, Аркадзь Куляшоў, Ян Скрыган, Ніл Гілевіч і некаторыя іншыя майстры перакладу.

Момант, які патрабуе таксама ўвагі: фактычна, у Беларусі не было і няма “чыстых” перакладчыкаў”. На ніве літаратурнага перакладу шчыруюць, як правіла, прадстаўнікі іншых літаратурных ці філалагічных сфер.

*

---

⁶² Цыт. па: Перевод – средство взаимного сближения народов: Художественная публицистика / Сост.А.А. Клышко.М., 1987. С.305.

Другі аспект узнятага намі пытання звязаны з адметнымі ўласцівасцямі беларускай мовы, ад якіх залежыць пераклад і з яе, і на яе. Мімаходзь у іх разабрацца як след, пэўна ж, немагчыма. Таму пакуль што спынімся хоць бы на асобных момантах, якія адзначыў у сваіх праніклівых назіраннях А.С. Яскевіч: “Напрыклад, такія фанетычныя асаблівасці беларускага маўлення, знешне, здавалася б, зусім не прыкметныя, як павышанае супрацьпастаўленне па цвёрдасці-мяккасці зычных, надало яму значна іншыя, чым у рускай мове, тэмп і прасодыю. У выніку ў беларускай мове мы маем па-свойму рэдкі выпадак моўнага рытму – паскладовую прасодыю, у той час як у рускай мове яна больш паскораная – патактавая. І гэта ў нашых блізкароднасных мовах, бадай, адзін з найбольш цяжкіх элементаў паэтычнага перастварэння”⁶³. А.Яскевіч таксама слухна звяртае ўвагу на “зрушанасць беларускіх стыляў у бок нізкіх, прастамоўных, у параўнанні са стылёвай шкалою рускай мовы, пэўную розніцу ва ўзроўнях канкрэтнасці слова”, “рэчыўную арыентаванасць беларускага слова”⁶⁴. Працягваючы гэтае параўнанне дзвух блізкароднасных моў і гаворку пра магчымасці ўзаемаперакладу на аснове іх, адзначым яшчэ, што з-за адрознасці словаўтваральных мадэляў і сінтаксічных канструкцый *эквілінарнасць і эквіметрыйя* ў гэтым выпадку немагчымы. Каб пераканацца ў гэтым дастаткова ўзяць непасрэдна звязаныя з прадметам нашага разгляду рускія словы *переводящий і переводимый, воспринимающий і воспринимаемый*.

Цяжкасці перакладу на беларускую мову

Дастаткова шырокі дыяпазон пытанняў, звязаных з асаблівасцямі перакладу на беларускую мову, у свой час разгледзеў А.В.Шыдлоўскі. Асаблівую ўвагу ён звярнуў на тыя разыходжанні ў лексіцы і граматыцы, якія ўласцівы беларускай мове адносна рускай, склаў нават свой слоўнічак

⁶³ Яскевіч А. Сумежжа: Мова, пераклад, вытокі прозы. Мн., 1994. С. 81.

⁶⁴ Тамсама. С. 100-101.

“падманых сяброў перакладчыка”⁶⁵.. Гэты ж, параўнальны аспект, на матэрыяле мастацкіх перакладаў досыць грунтоўна распрацаваў лінгвіст А.А. Гіруцкі. Ён нават зрабіў небясплённыя захады па аналізу тых запазычанняў/трансплантацый, якія адбываюцца пры беларуска-рускім узаемаперакладзе. Так, ім уважліва разгледжана і многімі прыкладамі праілюстравана схільнасць рускіх перакладчыкаў з беларускай мовы пакідаць нязменнымі пэўныя словы самастойныя – тыпу *бульба, жыта, крыніца, мяжа, прыгожы, хлопец, шлях...*, а таксама службовыя мадальныя – напрыклад, *альбо, абы, ат, бо, каб, калі, мабыць, мо, няхай, нашто, нібыта...*⁶⁶. У аспекце “культура мовы і пераклад” тыповыя памылкі, якія з’яўляюцца пры перакладзе з беларускай мовы на рускую і наадварот, уважліва разглядала таксама Н.І.Гілевіч⁶⁷. А падрабязны і глыбокі агляд стану беларуска-рускага ўзаемаперакладу паэзіі ў вельмі значны перыяд зрабіў А.Л.Верабей⁶⁸.

Нам трэба, пэўна ж, самым пільным чынам даследаваць стан і магчымасці перакладу (асабліва літаратурнага) з беларускай мовы на ўсе замежныя. Хоць пакуль што гэта – задача на будучыню і, мяркуючы па наяўных выніках, не самую блізкую. Але без даследаванняў такога роду няма падстаў весці гаворку пра сапраўднае нацыянальнае перакладазнаўства. Між тым, у нас дагэтуль нявырашанымі застаюцца і задачы прасцейшыя, звязаныя з канкрэтнымі парамі моў. З іх, мабыць, больш за ўсё нагадвае пра сябе патрэба ў трывалай уніфікацыі перадачы імён уласных па-беларуску. На наш погляд, нельга прызнаць правільнай тэндэнцыю “абеларушвання” імёнаў, калі *Анну, Артемия, Аврамя, Варфоломея, Иосифа, Лаврентия, Николая* у нас прадстаўляюць як *Ганну, Арцёма, Абрама, Батрамея, Язэпа, Лаўрэна, Мікалая*. Адаптацыя вядзе і далей, да пераэтымалагізацыі, калі *Василевич* становіцца

---

⁶⁵ Шидловский А.В. Лингвистические проблемы перевода на белорусский язык. Мн., 1978.

⁶⁶ Гируцкий А. Белорусско-русский художественный билингвизм: типология и история, языковые процессы. Мн., 1990. С. 69, 94.

⁶⁷ Гл.: Гілевіч Н.І. Напачатку было слова: фрагменты лекцый па культуры мовы і стылістыцы. Мн., 2008. С. 65-75.

⁶⁸ Верабей А.Л. Беларуская-рускі паэтычны ўзаемапераклад 20-30-х гадоў. Мн., 1990.

Базылевічам, а Ямщиков – Рамізнікавым. Такое дапушчальна толькі пры перакладзе мастацкага твора ў тых выпадках, калі імя ці прозвішча героя нясе дадатковую сэнсавую нагрузку і яе неабходна захаваць. Але гэта вырашаецца, так сказаць, аказіянальна, бо рашэнняў сістэмных не існуе. А многія праблемы ўзнікаюць якраз на ўзроўні сістэмы. Скажам, паводле законаў беларускай мовы мы немагчыма захоўваць сербскія імёны *Васо, Дарко, Здравко, Мірко, Станко* і іншыя, у якіх канчаткі з’яўляюцца паказальнікамі роду і, адпаведна, мужчынскага полу. Мы ж іх вымушаны (?) перадаваць як *Васа, Дарка, Здраўка, Мірка, Станка* – формамі, якія ўспрымаюцца перш за ўсё як імёны жаночыя. Пры перакладзе адваротным, з беларускай мовы на сербскую, узнікае праблема таго ж роду: у імёнах тыпу *Янка* даводзіцца мяняць канчатак – *Янко*, каб ён змяшчаў інфармацыю пра пол іменаванай асобы, нёс ідэнтыфікацыйную і дыферэнцыйную прыкмету.

ПЕРАКЛАДЫ СВЯШЧЭННАГА ПІСАННЯ
ЯК ФАКТАР СЦВЯРДЖЭННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Пераклады Свяшчэннага Пісання (СП) маюць вызначальную ролю ў развіцці кожнай нацыянальнай мовы, паколькі не проста ўзбагачаюць выяўленчыя сродкі і ўсе яе магчымасці, але таксама спрыяюць прызнанню, сцвярдзэнню ў якасці надпобытавай (літаратурнай) і наддыялектнай (агульнанацыянальнай), а ў пэўным сэнсе і надканфесійнай (параўнаем ролю рускага перакладу XIX стагоддзя – т.зв. Сінадальнага). Так гэта ў прынцыпе, у іншых народаў. А ў нас?

Даводзіцца канстатаваць: тыя беларускамоўныя пераклады СП, якія ў нас ёсць, нясуць выразныя прыкметы разыходжання і раздзялення, калі не сказаць, што яны ўласна разводзяць, раздзяляюць. І гэтым парадаксальнасць сітуацыі нашай не абмяжоўваецца. Многае, што для іншых народаў апрыорна з’яўляецца станоўчым, у беларусаў атрымліваецца адмоўным. Узяць, скажам, колькасныя паказчыкі: на пачатку XXI стагоддзя мы маем **15 перакладаў Новага Запавета** (яны выкананы Лукою Дзекуць-Малеєм і Антонам Луцкевічам, Вінцэнтам Гадлеўскім, Янам Станкевічам і Майсеем Гітліным, Пятром Татарыновічам, Янам Пятроўскім, Мікалаем Мацукевічам, Уладзіславам Чарняўскім (пазней яго перарабілі Жана Некрашэвіч-Кароткая з Антоніям Бокунам), Міхасём Міцкевічам, Васілём Сёмухам, Анатолям Клышкам, Біблейнай Камісіяй Беларускай Праваслаўнай Царквы, а таксама “студыйны тэкст для ўнутраных патрэб парафіі касцёла св. Сымона і св. Алены пад рэдакцыяй ксяндза-магістра Уладыслава Завальнюка) і **3 пераклады Старога Запавета** (выкананыя Я. Станкевічам з М. Гітліным, В. Сёмухам, кс. Уладзіславам Чарняўскім). Нам пазайздросціць маглі б многія іншыя народы свету, каб усе тыя, хто браўся перакладаць Свяшчэннае Пісанне на беларускую мову, неадменна ўсведамлялі адказнасць гэтай справы і паводле мэты – у любым выпадку з разлікам на богаслужбовы ўжытак, і паводле значэння вынікаў – для беларусаў як нацыі, у адзінстве. А наяўныя вынікі сведчаць пра нешта іншае: не кажучы ўжо пра розныя графікі (кірыліца і лацінка), нават калі

меркаваць па тытулах выдадзеных перакладаў, то цяжка прызнаць, што гэта ператлумачэнні на адну і тую ж мову.

Як гэта ні прыкра, аказваецца, што беларусы яшчэ не знайшлі нават агульнапрынятай назвы Свяшчэннага Пісання, бо на вокладках выданняў чытаем: *Свяшчэннае – Святое, Пісанне – Пісьмо, Завет – Запавет – Закон, Біблія – Бівлія – Бібля*. Недапушчальна шматварыянтным беларускія перакладчыкі зрабілі самую назву Благавесця: *Евагельле – Евангелле – Евангеле – Эвангеле – Эвангельле – Эванэлія*.

Тое самае назіраецца ў адносінах да імя Госпада: *Іісус – Ісус – Езус, Хрыстос – Хрыстус*; аналагічна з імёнамі евангелістаў, прарокаў, апосталаў, святых : *Матфей – Мацфей – Мацьфей – Мацьвей – Мацей – Матауш – Матэуш, Марк – Марка – Марак, Лука – Лукаш, Іаан – Іоанн – Іоан – Яан – Ян, Грыгорый – Рыгор, Данііл – Даніл – Данель, Захарыя – Захары – Захара – Захар, Іакаў – Якаў – Якуб, Ілія – Ілля – Ілья – Іліяш – Гальяш, Іерамія – Іерэмія – Ярэма, Іосіф – Язэп, Ірад – Гірад – Герад – Герод, Маісей – Майсей – Масей – Маізей, Пётр – Пётар – Пятро, Фама – Хама – Тамаш, Яфрэм – Ахрэм...*

Не мае ніякай узгодненасці асноўная багаслоўская тэрміналогія: *Гасподзь – Госпад – Госпадзь – Пан – Гаспадар – Усеспадар – Спатар – Уладар – Уладыка, Спас – Спасіцель – Ратаўнік – Збавіцель – Збаўца, Благавешчанне – Багавешчанне – Дабравесце – Добрая Вестка – Добрая Навіна – Звеставаньне, Ражджаство – Ражаство – Ражство – Раство – Божае нараджэнне – Каляды, Праабражэнне – Перамяненне – Пераўвасабленне, Уваскрасенне – Уваскрэсенне – Уваскрэсеньне – Уваскрысеньне – Ускрэсеньне – Згробуўстанне – З мёртвых устаньне – Устанне з мёртвых, Суцяшыцель – Суцешнік – Пацяшыцель, Узнясенне – Узьнясеньне – Увазнясеньне – Унебаўшэсьце, ангел – анёл – анел – ангіл – анял...*

У пэўнай меры такое само па сабе запраграмавана, паколькі беларускія пераклады, як правіла, саматужніцкія, а ў дадатак, без належнай публічнай ацэнкі, апрабацыі. У прынцыпе, гэта ненармальна і ў тым выпадку, калі

падобная праца выконваецца нейкім свяшчэннікам ці вернікам дзеля патрэб свайго прыхода, адной абшчыны; тым больш, калі бярэцца ўстаноўка на значнейшы маштаб; і зусім недапушчальна, калі справа зыходна выводзіцца на нейкі ўмоўны надканфесійны і ледзь не надверавызнаўчы ўзровень, а яе выканаўца сваю задачу ў адносінах да тэкстаў сакральнага зместу, па сутнасці, бачыць як неабходнасць ператлумачэння, пераасэнсавання – вольнага перастварэння. Апошняе ў найбольшай ступені ўласціва перакладу Васіля Сёмухі⁶⁹, у якім, акрамя таго, столькі памылак самых розных планаў, што ўсе немагчыма пералічыць нават як тыпы. Гэта асабліва прыкра ў сувязі з тым, што пераклад здзяйсняўся не з арыгінала альбо царкоўнаславянскага тэкста, а з перакладнога – т.зв. “рускага Сінадальнага”, які дастаткова вывераны і, што не меней істотна, вядомы, зразумелы ўсім хрысціянам-беларусам, гэтаксама як і перакладчыку Сёмуху.

Тым не меней аўтар гэтага своеасаблівага ператлумачэння дазваляе сабе перакручваць разбіўку на вершы, парушаць іх нумарацыю (Лк. 2, 1-4; Ін. 5, 25-26), прапускаць словы, словазлучэнні, фразы, радкі і нават цэлыя вершы (Мк. 8, 12; Лк. 2,10; Лк. 4,8; Лк. 6, 32; Лк.9,23; Лк. 10, 1; Лк.16,2; Ін. 5, 40; Ін. 11,4; Ін.16,19). У яго ж мы сустракаем і такія, напрыклад, фразы: “*набліжалася свята Юдэйскае – Кучкі*” (Ин, 7, 2), з выкарыстаннем прастанародна-беларускага варыянта пераэтымалагізацыі назвы свята, якая на самой справе азначае, і ў Евангеллі так пішацца, “*пастаўленне (усталяванне) кушчаў*”.

Асобная тэма – аўтарская словатворчасць пры перакладзе Свяшчэннага Пісання. У прынцыпе, яе нельга адмаўляць. Разам з тым, яна спалучаецца з немалой рызыкай. В. Сёмуха, як таленавіты майстар слова, перакладаючы Новы Завет, увёў шэраг лексем, утвораных паводле ім самім вынайздзеных мадэляў словаўтварэння ці шляхам пераасэнсавання і пера(пры)стасавання

---

⁶⁹ Гл.: Новы Завет. Псалтыр (Пераклад Васіля Сёмухі). – Мн., 1995; Біблія. Кнігі Сьвятога Пісання Старога і Новага Завету. Кананічныя. У беларускім перакладзе / Пераклад В. Сёмухі. – World Wide Printing Duncanville, USA, 2002.

звыклых асноў: *дабрашчасныя, любаздзірства, мілата, нутрына, прадажнік, суцешнік, урвішча, убольвацца, упачцівіць, чувайце...* Як словы аказіянальныя – плён перакладчыцкага пошуку, вынік уласна словатворчасці – некаторыя з іх выклікалі цікавасць і нават пачалі выкарыстоўвацца іншымі аўтарамі, што зафіксавана ўжо таксама і пільнымі мовазнаўцамі. Гэта датычыцца групы слоў *мілажаль – мілажальны – ўмілажальвацца*. Аднак прызнаць іх адназначна як каштоўную знаходку дзеля перакладу Новага Запавета наўрад ці можна. Справа ў тым, што словы гэтыя выкарыстоўваюцца ў неакрэсленым дыяпазоне значэнняў, больш-менш прымальнае з якіх – “зжаліцца, змілавацца, злітавацца” выкарыстана толькі ў асобных выпадках (напрыклад, Лк.15,20, Лк. 16, 24), а ўвогуле аўтарскія словы гэтай мадэлі найбольш асацыіруюцца з паняццем радостопечалие, якое ў праваслаўным багаслоўі напоўнена сэнсам надзвычай глыбокім, але істотна адрозным ад таго, які ўкладзены ў беларускі новатор.

Паказальна, што большасці беларускамоўных перакладаў Свяшчэннага Пісання (Л.Дзекуця-Малея і А.Луцкевіча, В.Гадлеўскага, П.Татарыновіча, У.Чарняўскага) з-за аб’ектыўных прычын ад пачатку прызначалася выкарыстоўвацца толькі ў межах сваёй веравызнаўчай намінацыі альбо нават вузейшай царкоўна-адміністрацыйнай структуры (тэксты М.Мацукевіча, М. Міцкевіча), а некаторыя з іх, мяркуючы па ўсім, увогуле на богаслужбовы ўжытак не разлічваліся (тэксты Я.Станкевіча і М.Гітліна, В.Сёмухі, А.Клышкі).

Згаданае ж прывяло да таго, што на адпаведныя “творчыя вышукі” і “вынаходніцтвы” уцаркоўлены люд можа рэагаваць не інакш як на прафанацыйныя і нават парадыйна-блюзнерскія, г.зн.кашчунныя. Многімі якраз так ацэньваюцца захады Я.Станкевіча абеларусіць у Свяшчэнным Пісанні імёны ўласныя: *Хахіль* [= Тэафіл, Феафіл, (Лк.1,3)], *Салома* [= Саламія (Мк.16,1)], *Вартымей Тымяёнак* [= Варцімей, сын Цімея (Мк. 10,46)], *Нааман Сыранін* [=Нееман Сірыянін (Лк.4,27)], *Ганна Фануелішка, прарока Ашэравага* [= Анна прарочыца, дачка Фануіла, з племені Асіра (Лк. 2,36)]. Увогуле, сам прыныцп перадачы імя па бацьку, радаводу па-беларуску нібы “па-вулічнаму”,

падобна да мянушкі, не можа не бянтэжыць – скажам, у наступным выпадку: Давід жа нарадзіў Салямона ад Урыхі (Мф.1,5) і асабліва, калі ён эксплуатаецца так, як у вершах 23-38 раздзела 3 Евангелля ад Лукі: “...сынам Язэпа Гілянка, Матфацёнка, Левянка, Мельшанка, Янянка, Язэпенка, Маттафёнка, Амасёнка<...>Сыфянка, Адамёнка, каторы быў Божы”.

Цяжка здагадацца, чым Станкевіч кіраваўся, калі ўкладаў у вусны самога Ісуса Хрыста словы: “Хрыстом Я маю хрысціцца” (Лк. 12,50). Неадэкватна ўспрымаюцца такія, ім ужытыя, выразы: “зрабіць сьпісанне ўсяго сьвету” [=зрабіць перапіс па ўсёй зямлі (Лк. 2, 1)], “вешчучы хрост навярненьня” [=прапаведуючы хрышчэнне пакаяння (Лк. 3,3)], “разышліся дзейкі празь Яго” [=вестка разышлася пра Яго (Лк. 4,14)], “у вінішчу сваім фігу” [=у садзе (вінаградніку) сваім смакоўніцу (Лк. 13,6)].

Як паказалі праведзеныя намі тэсты, на жаль, недаўменне, а то і раздражненне выклікаюць многія і многія фрагменты Станкевічавага перакладу: “... Гірад патай прыгукнуў мудрыцоў...” (Мф.2,7), “... усё дакладна даведайцеся празь Дзецянё...” (Мф. 2,8), “... узяў Дзецянё а Маці Ягоную ночы, і здаліўся да Ягінту” (Мф.2,14), “... і зьбярэць пшонку Сваю да сьвірна, а ўмецьце спале агнём...” (Мф.3,12), “... наапошку запрагнуў...” (Мф. 4, 2), “... і галасы празь Яго разышліся па ўсёй Сыры...” (Мф.4, 24), “...і йшоў за Ім чысьлены груд із Галілеі а Дзесяцімесьця...” (Мф. 4,25)... Прыведзенае тут – не спецыяльная выбарка з усяго тэксту, а элементы ператлумачанага зместу ўсяго толькі першых трох старонак аднаго Евангелля, якія, дзеля правэркі ўспрымання, зачытваліся ў некалькіх аўдыторыях. Як ні старайся, а немагчыма абмінуць тое, што пераклад перанасычаны лінгвістычнымі шарадамі: то слова “мер” атрымлівае этнаграфічна-дыялектныя заменнікі “барылак” (Лк.16,6) і “карцоў” (Лк.16,7), то прапаноўваюцца штукарствы тыпу “ і з коптарам дадуць людзі ў вулоньне вашае” (Лк.6,38), “вышышкаў собскасьць сваю, жывучы раськідонліва” (Лк.15,13), “вышышкаў маемасьць тваю зь бязулямі”

(Лк.15,30), “кажны дзень гучна дзедаваў” (Лк. 16,19)...⁷⁰І падобнага аж занадта па ўсім тэксце, які можна разглядаць толькі як вынік своеасаблівай працы неардынарнага, але моцна забытанага ў сваіх тэарэтычных поглядах, а яшчэ больш у практычных захадах, філолага.

Варта падкрэсліць і яшчэ адну важную акалічнасць: беларускія перакладчыкі Свяшчэннага Пісанне належаць не толькі да розных канфесій; большасць з іх адзелена ад метраполіі – гэта жыхары Заходняй Беларусі, грамадзяне Польшчы, а таксама эмігранты пазнейшага часу. І гэта дало вось што: мэты, задачы і вынікі прадвызначаліся палітычнай эміграцыяй, адчужанай як ад царкоўнаславянскасці і (агульна)рускасці, так і ад жывога асяроддзя сучаснай беларускай мовы. Пра калізіі развіцця беларускай мовы ў БССР выказана ўжо нямала крытыкі, і не без падстаў. Але трэба гэтак жа крытычна падысці і да негатыўнага вопыту “захавання роднай мовы” эмігрантамі – не адмаўляючы суб’ектыўных добрых намераў, робячы папраўку своеасаблівыя настальгічныя сантыменты, але і не абмінаючы ўвагаю тых тэндэнцый, якія вялі да стварэння дзвухмоўя у межах адной мовы. Прынамсі, ад беларусаў метраполіі часта даводзіцца чуць, што ў тэкстах эмігрантаў многае не зразумела, бо яны злоўжываюць сродкамі, якія на ўсіх узроўнях супярэчаць сучаснай кадыфікацыі беларускай мовы. А гэта навідавоку і ў прыведзеным прыкладзе, і ў многіх іншых – асабліва, калі рэдактары здзяйсняюць гвалт над аўтарскай мовай, як гэта адбылося з перакладамі Міхася Міцкевіча пры іх выданні ў Амерыцы⁷¹.

Агульнапрымальнага ж тэксту Свяшчэннага Пісання на сучаснай роднай мове беларусы не маюць і не хутка дачакаюцца.

У чым жа справа? У тым, бадай, што ўся праца над гэтым перакладам своеасабліва адлюстроўвае і нашу сітуацыю наогул, і непасрэдна працэс так

---

⁷⁰ Гл.: Сьвятая Біблія : Кнігі сьвятога пісьма Старога й Новага закону / З мовы габрэйскае а грэцкае . – Нью Ёрк, 1973 (Пераклад Я. Станкевіча і М.Гітліна).

⁷¹ Евагелье павовле Мацьвея й Марка / Пераклад: Міхася М. Міцкевіча / Рэдагаваньне, склад і друк — Міколы Прускага. - Grand Rapids, Michigan, USA, 1998.

званага трэцяга нацыянальнага адраджэння, і комплекс незабыўных супярэчнасцяў, калізій свядомасці, а ў выніку – абумоўленыя ўсім гэтым хібы, пралікі, памылкі.

Нельга абмінуць яшчэ і такі момант: свядомасць сённяшняга нашага грамадства па розных пытаннях, і моўных у тым ліку, часта апынаецца ў залежнасці ад тэндэнцый, якія вызначае і ўсталёўвае масавы друк (праз аўтараў некампетэнтных і абьякавых да пытанняў веравызнаўчых традыцый). Аднак гэтыя тэндэнцыі маюць змест альбо канструктыўны, альбо дэструктыўны, ставяць мэтаю альбо рэгуляваць нармальнае развіццё, альбо дэмантаваць існуючыя нормы. Трэцяга не дадзена.

Карацей кажучы, у нас без належнага адказу застаецца пытанне, наколькі носьбіты сучаснай нацыянальнай мовы ўсведамляюць адказнасць за своечасовае наданне ёй функцый, не ўласцівых у папярэдняй гісторыі – а трэба прызнаць, што ніколі ніводная канфесія на Беларусі не карысталася беларускай мовай як адзінай, – за паўнаважнасць выкарыстання ў такой спецыфічнай сферы, як рэлігійная, за належную распрацоўку і універсалізацыю дзеля спалучэння статусаў нацыянальнай і сакральнай.

БЕЛАРУСКІ ПЕРАКЛАД: ВЕХІ ГІСТОРЫІ, СУЧАСНЫ СТАН

Славянская азбука і кадыфікацыя мовы, што прызнана як роўнасвятая, ствараліся, па сутнасці, дзеля перакладу, а такім чынам – дзеля ідэнтыфікацыі славянскасці і (пра)беларускасці як складніка яе.

X-XV стст. – перыяд, калі ў асноўным перакладаліся Свяшчэннае Пісанне, богаслужбовыя тэксты, жыцці святых, творы святых айцоў Царквы (У прыватнасці: Чацвераевангелле, Дзеянні апостальскія, Псалтыр, Мінеі, тэксты свсв. Іаана Златавуста, Васілія Вялікага, Грыгорыя Багаслова, Іаана Сінайскага (Лествічніка), Ісаака Сірына, Сімяона Новага Багаслова, Грыгорыя Паламы і інш.). Вельмі значную ролю ў стварэнні патрэбнага фонду перакладнога пісьменства адыгралі праваслаўныя дзеячы, паходжаннем з Балгарыі, Грэцыі, Сербіі, якія знайшлі прытулак на Русі і бралі актыўны ўдзел у развіцці духоўнай культуры ўсходніх славян – мітрапаліт Кіпрыян, Грыгорый Цамблак, Пахомій Лагафет, Феадосій Грэк, а пазней Максім Грэк⁷².

Пачынаючы з XIV ст. на ўсходнеславянскіх землях пашыраецца пераклад хронік, аповесцяў гістарычнага зместу, а таксама рыцарскіх раманаў, твораў асветніцкага і агульнадыдактычнага характару. У гэтыя часы ўжо (наробкамі тых ананімаў, што ператлумачылі “Страсці Хрыстовы”, “Жыцце Аляксія,

---

⁷² Падрабязней гл.: Башкиров Д.Л. Переводная литература Древней Руси первой половины XIV-начала XVI веков. Мн., 2001.

чалавека Божага”, “Аповесць пра трох каралёў”, “Гісторыю пра Варлаама і Іасафа”, “Трою”, “Александрыю”, “Аповесць пра Трышчана”, “Аповесць пра Баву” і інш., а таксама плёнам творчасці Сергія Кімвара, Францыска Скарыны, Сымона Буднага, Васіля Цяпінскага, Сімяона Полацкага) акрэсліваюцца асаблівасці перакладу заходнерускага, які пазней развіваецца ва ўласна беларускі.

Згаданы працэс характарызуецца не толькі і не столькі фарміраваннем асобнай літаратурнай мовы – і па назве, і па асноўных законах сваіх яна да навейшых часоў застаецца-такі “рускай” у адпаведным разуменні. Так, ёсць падставы гаварыць пра адметную рэдакцыю існуючай кадэфікацыі, нарматыўнасці, пра ўзаемадзеянне з жывымі гаворкамі тутэйшых краёў, пра свае крыніцы запазычванняў, прычым не толькі лексічных. Разам з тым нельга забывацца, што ў XIX стагоддзі “на старонках рускіх часопісаў, зборнікаў з’яўляліся раз-пораз без перакладу ўзоры народнай паэзіі сербаў, славакаў, беларусаў, украінцаў, палякаў, чэхаў, балгараў, якія толькі зрэдку суправаджаліся тлумачэннямі цяжкаразумелых слоў і зваротаў”⁷³.

А ў сувязі з прадметам нашага вывучэння варта яшчэ звяртаць увагу на спецыфіку ролі перакладаў, якія выконваліся на нашых землях ці выхадцамі з іх – пасрэдніцтва ў міждзяржаўных, міжкультурных, міжэтнічных зносінах.

Пільнай увагі таксама заслугоўвае дачыненне асоб беларускага паходжання да перакладу на польскую і рускую мовы ў XVIII-XIX стагоддзях. Напрыклад, тое, што Плакід Янкоўскі – першы перакладчык Уільяма Шэкспіра на польскую мову, а таксама першы перакладчык Шэкспіра ў Беларусь.

Значную цікавасць для даследавання, якраз у перакладазнаўчым плане уяўляюць шматлікія факты, калі творы мясцовага фальклору (паводле розных азначэнняў, “рускага”, “русінскага”, “літоўскага”, “беларускага”) пасля той ці іншай апрацоўкі становіліся творамі польскай літаратуры. Падобнае мела месца і ў дачыненні да літаратуры рускай, але не ў такім аб’ёме.

---

⁷³ Лошиц Ю. Славянские святы. М.: Ихтиос, 2006. С. 61.

Уласна беларускі (у поўным і тэрміналагічна пэўным сэнсе) пераклад з'яўляецца, вядома тады, калі беларуская мова набывае кваліфікацыю і адпаведны статус – адпаведна, калі ўзнікае патрэба ператлумачваць з яе ці на яе, паколькі яна ўжо мае выразна акрэсленую дыферэнцыяцыю ў адносінах да моў іншых, у тым ліку блізкіх. Так, ёсць ужо падставы весці гаворку пра беларускія перакладныя творы Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Альберта Абуховіча, Янкі Лучыны.

Развіццё беларускага перакладу пачало стымулявацца ў XX стагоддзі, калі, пры канчатковым фарміраванні нацыянальнай літаратуры, было ўсвядомлена: “... Мы зрабілі б цяжкую памылку, калі б кінулі тую вывучку, што нам давала светавае (найчасцей еўрапейскае) паэзія (...) Было б горш, чым нядбальствам, нічога не ўзяць з таго, што соткі народаў праз тысячы год сабіралі ў скарбніцу светавой культуры”⁷⁴. Прыкметную ролю ва ўсталяванні міжлітаратурных кантактаў і папулярызацыі замежных літаратур на беларускай мове адыграла газета “Наша ніва”.

А рэальны ўздым і значны плён айчыннага перакладу назіраецца толькі ў 1930-я гады, калі з'явілася вялікая колькасць перакладных твораў з розных моў свету і творчасць перакладчыкаў стала значным фактарам развіцця нацыянальнай літаратуры, а таксама і мовы. Яскравы прыклад гэтага – выкананы паэтам Уладзімірам Хадыкам пераклад рамана “Ціхі Дон” Міхаіла Шолахава, у поўным сэнсе падзвіжніцкая справа.

Самага высокага ўзроўню беларускі пераклад дасягнуў у 1980-я гады. Але і тады, як раней і пазней, яму ўласціва спецыфіка, абумоўленая сітуацыяй дзвухмоўнасці.

Пераносячы на літаратуру старажытнае мудраслоўе: “Колькі моў ты засвоіў, гэтулькі разоў ты чалавек”, можна выявіць дадатны сэнс яго яшчэ ў большым дыяпазоне. Але пры істотным удакладненні: не інакш як тады,

---

⁷⁴ Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3 т. Т.2. - Мн.: Навука і тэхніка, 1993. С. 291.

калі ўсе іншыя мовы, колькі б іх ні было і якую б самастойную значнасць яны ні мелі, натуральна і мэтазгодна далучаюцца да сваёй першаснай, роднай, якая адзіная дае магчымасць усвядоміць сябе “асноўны раз” і заставацца самім сабою. Толькі ў такім выпадку можна гаварыць пра паўнацэннае развіццё, узбагачэнне стасункамі.

У кожнага чалавека індывідуальныя здольнасці і схільнасці да кантактаў, а таксама свае асаблівыя патрэбы ў іх і розныя вынікі. Нешта падобнае ўласціва і літаратурам – яны ўступаюць у сувязі, успрымаючы і асвойваючы іншанацыянальныя каштоўнасці кожная па-свойму. Ігнараванне гэтага вядзе да анамалій на практыцы і да памылак у тэорыі.

Акрэслім дакладней сістэму кантактаў, уласціваю менавіта беларускай літаратуры. Патрабуецца рознабаковае асэнсаванне той акалічнасці, што ў рэспубліцы на працягу дзесяцігоддзяў як сусветная класіка, так і сучасныя творы значных замежных аўтараў мелі распаўсюджванне і актыўнае функцыянаванне ў асноўным на рускай мове. Беларускіх перакладаў з гэтага фонду было мала, ды і наяўнае па розных прычынах не трапляла ў актыўны зварот, што негатыўна адбівалася на статусе нацыянальнай літаратуры ўвогуле. Рэальны стан рэчаў пэўным чынам адлюстроўвае фіксаваны попыт на беларускамоўныя перакладныя творы ў сетцы масавых бібліятэк. З-за адсутнасці афіцыйных і ўсеахопных звестак, праўда, мы вымушаны абыходзіцца сваімі выбарачнымі падлікамі і назіраннямі. А паводле іх высвятляецца вось што: на працягу 1980-85 гадоў беларускія пераклады параўнальна з рускімі замаўляліся ў суадносінах недзе 1: 100 (пры тым, што кнігі на беларускай мове складалі прыкладна 5 % агульнага аб’ёму фондаў). Каментарыі, як гаворыцца, не патрэбны. У канцы 80-х і на пачатку 90-х гадоў акрэсліваліся перспектывы неблагія – распачата выданне серыі “Скарбы сусветнай літаратуры”, убачылі свет некалькі анталогій і беларускамоўная хрэстаматыя па замежных літаратурах для школы, часткова на родную мову было пераведзена выкладанне іншанацыянальных літаратур

у сістэме як сярэдняй, так і вышэйшай адукацыі. Між тым, павелічэння звароту перакладной беларускай кнігі не адбылося. Курс на татальную камерцыялізацыю выдавецкай справы з адной мэтай тыражаваць “чытэльныя” тэксты яшчэ пагоршыў сітуацыю. Колькасць беларускамоўных перакладаў у звароце не толькі часовым, але і ў патэнцыйным, не толькі ў карыстанні масава-бібліятэчным, але і ў прыватным, зніжаецца далей, зводзячыся да мізэру ў агульным аб’ёме кніжнай прадукцыі.

Вось як на мове лічбаў стан другой паловы 80-х гадоў асветлены спецыялістам Дзяржаўнай кніжнай палаты БССР: “За апошнія 5 гадоў сума рэшткаў выданняў на беларускай мове павялічылася амаль у 1, 5 раза, а частка нерэалізаваных кніг мастацкай літаратуры (пасля чатырох гадоў продажу) адносна іх тыражу ўзрасла ў 2,4 раза. Дзеля выяўлення прычын гэтай з’явы праведзена сацыялагічнае апытанне (...) Толькі 3% апытаных аддаюць перавагу чытанню твораў пісьменнікаў народаў СССР, рускай і замежнай літаратуры на беларускай мове...”⁷⁵.

Другое, на што варта звярнуць увагу яшчэ раз – недастатковае ўсведамленне ролі перакладу ў нацыянальным літаратурным працэсе. Уласна, перакладны твор – гэта ўжо не фактар замежнай культуры. І калі прыняць такі пункт гледжання, дык трэба вызначацца ў адказе на пытанне, што важней для паўнаwartаснага развіцця літаратуры на роднай мове – чарговая кніга паэта А, празаіка Б, драматурга В, а ці вернутая (перакладзеная!) спадчына А.Баршчэўскага, У. Сыракомлі, В.Каратынскага, асвоенныя=абеларушаныя творы Гётэ, Шэкспіра, Байрана, Негаша, Бёрнса, Шылера, Дэфо, Уітмена, Прэшэрна, Мана, Андрыча? За наступствы няправільнага разумення стану рэчаў, бадай, адказнасць несці павінны літаратуразнаўства і крытыка. А віна іх ужо ў тым, што не здолелі ўплываць на сістэму рэцэпцыі і на практыку перакладу.

---

⁷⁵ Крацюк Н. Чытач беларускай кнігі – які ён? // Літаратура і мастацтва. 11.05.1990. С. 16.

Пэўна, не ўсё можна было рэгуляваць. Як вядома, рэспубліканскія выдавецтвы звяралі свае планы з “цэнтрам”, выконваючы пэўныя палітыка-ідэалагічныя ўстаноўкі і дырэктывы, якімі прадвызначаўся адбор замежных аўтараў і твораў, а яшчэ арыентаваліся на тое, што ўжо выдадзена па-руску. Адпаведна, “пасрэдніцтва”, выкарыстанне чужых крытэрыяў, загадзя складзеных мерак, абмяжоўвалі далягляды і кантэксты сувязяў нацыянальнай літаратуры, рабілі праблематычным наогул нейкі свой механізм рэцэпцыі. Асабліва калі ўлічыць, што пры “запазычванні запазычванняў” пераносіліся, як правіла, усе недахопы рускамоўных перакладаў разам з адвольнымі трансфармацыямі, рознага кшталту купюрамі, агрэхамі, памылкамі. Парадаксальны прынцып даваў і вынікі парадаксальныя. Гэтак пераўвасоблены іншанацыянальны твор заставаўся найбольш дачынным да літаратуры, якая выступала ў пасрэдніцкай ролі, не ўплываючы, па сутнасці, ні на рэальны стан міжкультурных сувязяў, ні на аўтарытэт успрынятых падобным чынам замежных літаратур і канкрэтных аўтараў. Так што статус мастацкага перакладу відавочна негатыўна адбіваўся на развіцці нацыянальна-культурнай свядомасці ў цэлым.

Вядома, канкрэтны асобны чытач можа здзяйсняць далучэнне да скарбаў сусветнай культуры ў розных формах, не выключаючы і апасродкаваных. Аднак калі ўся сістэма функцыянавання ўсёй літаратуры існуе за кошт пасрэдніка, калі дадатковы канал сувязяў пачынае дзейнічаць як галоўны, тады ў іншых каардынатах павінны разглядацца пытанні нацыянальнай адметнасці, самастойнасці, прынцыпаў самасцвярджэння і месца ў кантэксце міжнацыянальнага культурнага абмену.

Належным чынам успрымаючы пераклад як важнейшы сродак ідэнтыфікацыі літаратуры, мы павінны аб’ектыўна, у комплексе, ацаніць аўтарскі пераклад – спецыфічны від творчай самарэалізацыі. З аднаго боку, нельга не пагадзіцца з Анатоліем Кімам: “... Ці з’яўляюцца аўтарскія пераклады ўласна перакладамі? Скажам, “Белы параход” Ч.Айтматава? Альбо творы

В.Быкава? Хутчэй за ўсё, тут навідавоку вынікі асобага творчага працэсу, які я мог бы параўнаць ужо не з выканаўчым мастацтвам музыканта, які іграе нечый твор, а з імправізацыяй майстра на тэмы свайго ўласнага сачынення (...) Таленавіты аўтарскі пераклад – заўжды падзея, гэта праява шчодрасці мастака, яго працалюбства, гэта заўжды новая каштоўнасць”⁷⁶. Блізкую да гэтай пазіцыю займае і Алесь Яскевіч, на беларускім матэрыяле выводзячы наступнае: “Аўтарскі пераклад – гэта асобная галіна са сваёй свабодай і магчымасцямі і, трэба меркаваць, са сваімі асаблівасцямі творчага працэсу, безумоўна ж, у чымсьці адрозніваецца ад таго, які вядомы перакладчыку чужой літаратуры. Самапераклад пісьменніку, кроўна паяднанаму са стыхіяй нацыянальнай мовы, рэдка бывае, каб удаваўся. І ўсё ж Васіль Быкаў, відаць, расчараваны ранейшымі, далёка не заўсёды роўнымі перакладамі сваіх твораў, узяўся перакладаць сам. І, трэба сказаць, выявіў у сабе зайздросны талент перакладчыка”⁷⁷. Так то яно так, ды ў самаперакладзе найбольш відавочна праяўляецца дзвухмоўнасць, дзвухлітаратурнасць, дзвухкультурнасць. Адна справа, калі гэта мае месца як прыватны выпадак амбівалентнасці асобы, і зусім іншая – калі набыло маштаб, які абумоўлівае ўжо дваістасць на ўзроўні ўсёй культуры.

У свой час В.Рагойша, звяртаючыся да сумежнай праблематыкі, прысвяціў шмат увагі аўтаперакладу як віду блізкамоўнай рэцэпцыі, міжлітаратурнай камунікацыі, грунтоўна прааналізаваў спалучэнне ў ім асаблівасцяў уласна перакладу і іншамоўнай творчасці⁷⁸. Адцягнана, “у ідэі” наогул, ставіцца да гэтай з’явы А.Попавіч: “Аўтарскі пераклад стварае новы камунікатыўны канал. Ён разбурае непаўторнасць, адзінканасць, арыгінальнасць моўнага паведамлення (...) У аўтарскім перакладзе могуць сцерціся граніцы паміж перакладам і аўтарскай перапрацоўкай”⁷⁹ Але такія

⁷⁶ Ким А. Почему я в это верю // Художественный перевод: Проблемы и суждения. М., 1986. С.389.

⁷⁷ Яскевіч А. Сумежжа: Мова, пераклад, вытокі прозы. Мн., 1994. С.148.

⁷⁸ Рагойша В.П. Белорусская поэзия XX столетия в контексте восточнославянских литератур (На правах рукописи). - М., 1993. С. 43-58.

⁷⁹ Попович А. Проблемы художественного перевода. М., 1980. С. 57-58.

універсальныя падыход (з высвятленнем таго, што ў прынцыпе характэрна аднолькава для беларускай, украінскай, рускай, славацкай... сітуацыі) цяпер, на наш погляд, важна дапоўніць разглядам спецыфікі праз самы актуалізаваны аспект: аўтапераклад як паказчык пэўнай дэфармацыі выяўлення нацыянальнай свядомасці. Так ці інакш, патрабуюць адпаведнай увагі і вось якія, катэгарычныя, погляды: “Па маім цвёрдым перакананні, сапраўдны пісьменнік ніколі не будзе займацца “аўтарскім перакладам”. Якая маці захоча, каб яе ўжо народжанае дзіця было падменена іншым, каб гэтае дзіця было не такім, а інакшым?” Праўда, развіццё гэткага параўнання потым прыкметна змякчае пазіцыю: “Гэтаксама і пісьменнік павінен ствараць на той мове, на якой ён прывык думаць. Калі ж ён вырашае пісаць на іншай мове, то гэтая другая павінна стаць такой самай роднай для яго. Галоўнае ж, ён на гэтай іншай мове будзе ствараць, па сутнасці, іншыя, новыя арыгінальныя творы..”. Ды тым не меней: “... Але, я ўпэўнены, (ён) ніколі не будзе займацца перакладам раней напісаных на роднай мове сваіх твораў, бо шляхам перакладу ён усё роўна не перадаць таго, што было ў арыгінале”⁸⁰. Такое вось “цвёрдае перакананне” выказваў асецін Тазрэт Бесаев. А ці правамерна з яго пазіцыі ацэньваць беларускую сітуацыю мінулых і цяперашніх часоў?

Як у любым рухомым працэсе, і тут кожны факт паасобку нясе адметнасці ўласнай прыроды. Між тым, паўстае задача высвятлення агульных заканамернасцяў, якімі абумоўліваецца ператлумачэнне на рускую мову сваіх твораў самімі М.Багдановічам, Я.Коласам, М.Гарэцкім, К.Крапівою, А.Макаёнкам, І. Мележам, В. Быкавым, А.Зарыцкім, А. Петрашкевічам, П.Місько, П.Прыходзькам, Г.Шманем, С.Ліхадзіеўскім, В.Вярбою, В. Іпатавай, Г. Марчуком, М.Стрыгалёвым, А. Кажадубам, А.Федарэнкам... А высветляць іх належыць, звяртаючыся перш за ўсё да пытанняў, чаму аўтапераклад робіцца выключна на рускую мову (падобнага ж у такім

---

⁸⁰ Бесаев Т. Почему я в это не верю // Художественный перевод: Проблемы и суждения. М., 1986. С.381.

масавым выглядзе не было адносна мовы польскай, няма – адносна украінскай, хоць яны таксама роднасныя; зноў-такі, на беларускую з рускай самі сябе пісьменнікі ”перапісваюць” даволі рэдка), з якіх прычын і калі ён актывізуецца, што пры актывізацыі пераважае – суб’ектыўныя патрэбы і мэты асобных прадстаўнікоў нацыянальнай літаратуры, заканамернасці яе росту, сцвярджэння праз магчымасці кампенсацыйныя, а ці вонкавыя чыннікі, уплыў асіміляцыі і да т.п.? Як бы ні было, немагчыма ігнараваць тое, што называюць творчым, мастацкім білінгвізмам⁸¹. Больш таго, трэба зважаць на павелічэнне колькасці аўтарскіх перакладаў за апошнія гады – мяркуючы па ўсім, як аднаскіраванай тэндэнцыі, хоць распад СССР знішчыў механізмы залежнасці ад цэнтра і непасрэдна ад Расіі найперш у сферы культурнага, літаратурнага ўзаемадзеяння.

Калі браць фактары суб’ектыўныя ў спалучэнні з аб’ектыўнымі – а без гэтага не абысціся, – важна ўлічваць, як яны ўсведамляюцца самімі пісьменнікамі-“аўтаперакладчыкамі”. У гэтым плане значную цікавасць уяўляюць прызнанні Віктара Казько, звязаныя канкрэтна з яго аповесцямі ў дзвух моўных версіях:”...“Судный день” пісаўся адначасова і на рускай, і на беларускай мовах. Там, дзе ішло ўвабранае з дзяцінства, дзе мне нічога не прэба было прыдумляць, а толькі ўслухоўвацца ў сябе, там узнікала беларуская, а дзе неабходна было прыўздымацца над матэрыялам, асэнсоўваць расказанае, – руская. Нялёгка ў гэтым прызнавацца, але так было. А можа, нічога ў гэтым ганебнага і няма, не ведаю, па сённяшні дзень не ведаю... Руская і беларуская мова зліліся для мяне ў адно (...) І нікому, натуральна, я не мог даверыць яе пераклад. Няхай сабе коснаязычнае, нягеглае, гэтае стварэнне было толькі маім. Гэтым і тлумачыцца вельмі прыкметнае розначытанне рускага і беларускага варыянтаў – “Судного дня” і “Суда ў Слабадзе” – я лічу іх варыянтамі адной аповесці (...) Іншая карціна атрымалася з аповесцю “Цвіце на

---

⁸¹ Гируцкий А.А. Белорусско-русский художественный билингвизм: типология и история, языковые процессы.- Мн.: Университетское, 1990.

Палессі груша” (...) А пераклад аўтара, на мой погляд, заўжды перастварэнне. Толькі сам аўтар арыгінала можа данесці да рускага чытача ўсе нюансы тэкста (...) Сам я ведаю цвёрда: напісанае мною буду перакладаць толькі я”⁸².

Агульнавядома, што з пераменнай актыўнасцю сам сябе перакладаў Васіль Быкаў. На цяперашні момант мы ўжо маем храналагічныя рамкі і фактычны матэрыял, дастатковыя, каб выявіць пэўную логіку зваротаў нашага слыннага празаіка да аўтаперакладу, эвалюцыю такой практыкі. Ды абмяжуемся пакуль што згадкаю на яго асабістае прызнанне агульнага характару: “Вельмі цяжкая справа... Кепскія вынікі... Перакладаю сам, таму што далей перакладаюць з рускай...”⁸³. Растлумачаная тут матывацыя – “таму што далей перакладаюць з рускай” – для пісьменнікаў мае, што называецца, універсальны характар. Адпаведна, гэты феномен патрабуе ўважлівага вывучэння і ў філалагічным, і ў сацыялагічным плане.

Суб’ектамі літаратурнага (і ўсяго культурнага) працэсу выступаюць, між тым, нароўні з пісьменнікамі, чытачы. Таму варта разабрацца, як сукупнасць адзначаных з’яў прымаецца масавай свядомасцю. І дзеля гэтага мы на працягу больш як дваццаці гадоў мэтанакіравана праводзілі анкету, вынікі якой даюць багаты матэрыял для асэнсавання стану беларускага перакладу і адносін да яго. У прыватнасці:

да 70% апытаных не лічаць патрэбным, каб творы рускай літаратуры пераўвасабляліся на беларускую мову;

каля 30% схільны бачыць у аўтаперакладзе не вырашэнне творчых задач;

беларускамоўныя пераклады чыталі (хоць раз) не больш за 5%;

---

⁸² Козько В. Школа, масштаб, уровень // Художественный перевод: Проблемы и суждения. М., 1986. С.392-394.

⁸³ Адказ на пытанне пры сустрэчы са студэнтамі і выкладчыкамі філфака БДУ, сакавік 1988 г. (*Запіс наш. – І.Ч.*).

ухвальна ацэньваюць беларускамоўныя пераклады ўсяго каля 5%, а вышэй за рускамоўныя іх не ацэньвае амаль ніхто; беларускіх перакладчыкаў называюць (ведаюць) адзінкі⁸⁴.

*

Што ж да перакладу адваротнага – з беларускай мовы на замежныя, то прадметам сур’ёзных і адказных даследаванняў павінен быць яго агульны стан. Мы гэтым разам звернемся толькі да акалічнасці, якую звычайна камуфлююць альбо ігнаруюць, паколькі яе прыемнай ніяк не назавеш: мастацкія творы беларускіх пісьменнікаў перакладаюцца, як правіла, не з арыгінала. Прычым такое становішча амаль з усімі мовамі, уключаючы і самую распаўсюджаную ў свеце, пра што сведчаць і даўнейшыя звесткі⁸⁵, і адносна нядаўня канстатацыя: “На жаль, англійскіх перакладчыкаў, якія хоць крыху ведаюць беларускую мову, мала, і перакладаюць яны з рускамоўных варыянтаў, а ад гэтага страчваецца нацыянальны каларыт і некаторыя нюансы індывідуальнага стылю аўтара”⁸⁶. Удакладняючы прыведзенае назіранне, падкрэслім, што праблема тут не столькі ў “каларыце” і “нюансах індывідуальнага стылю аўтара”, а ў тым, што беларускія тэксты трапляюць ў іншанацыянальныя літаратурныя кантэксты пераважна дзякуючы пасрэдніцтву рускай мовы – адзіную, на якую творы аўтараў-беларусаў перакладаюцца заўжды з арыгінала.

---

⁸⁴ Падрабязней пра гэта на матэрыяле канца 1980- пачатку 1990 гг. гл: Чарота І. Пошук спрадвечнай існасці: Беларуская літаратура XX стагоддзя ў працэсах нацыянальнага самавызначэння. Мн., 1995. С. 95-97.

⁸⁵ Гл.: Чарота І.А. Пошук спрадвечнай існасці: Беларуская літаратура XX стагоддзя ў працэсах нацыянальнага самавызначэння. – Мн., 1995. С.91.

⁸⁶ Таболіч А. Таямніцы мастацкага перакладу. Мн., 2004. С.9.

ПЕРАКЛАД І ЎЗАЕМАСУВЯЗІ ЛІТАРАТУР МЕНШЫХ СЛАВЯНСКІХ НАРОДАЎ

(На прыкладзе беларусаў і славакаў)

Ніяк нельга абмінуць увагаю актульныя праблемы славянскага ўзаемаперакладу наогул і ўзаемасувязей літаратур меншых славянскіх народаў у прыватнасці. Бо, трэба прызнаць, вось ужо больш як пятнаццаць гадоў належнай актыўнасці і эфектыўнасці ўласна міжславянскіх літаратурных кантактаў не назіраецца, а залежнасць іх ад палітыкі, якой запраграмаваны падзелы, размежаванні і супрацьпастаўленні, станоўчых змен не абяцае.

Апошнім часам шырока распаўсюджваюцца, у розных значэннях, паняцці *глабалізацыя, мультыкультурнасць, дыялог культур, сусветны культурны кантэкст, агульнаеўрапейская культурная прастора* і да т.п. Пры гэтым знікае, нібыта пераходзячы ў катэгорыю гістарызмаў, актыўна ўжыванае раней паняцце *славянская культурная/літаратурная супольнасць*. І асаблівай увагі, пэўна ж, патрабуюць паняцці, прыдатныя для таго, каб дакладна і карэктна азначаць асабліваасці нацыянальна-гістарычнай ідэнтыфікацыі канкрэтных славянскіх народаў (у дадзеным выпадку мы ўзялі беларусаў і славакаў), а дакладней – статус іх культур і літаратур у сістэме наяўных і патэнцыйных сувязей, рэальных узаемадзеянняў. Паняцці «малыя народы» і, адпаведна, «малыя культуры» тут не да месца ў прынцыпе; тым больш калі шырока дэкларуецца мультыкультурнасць. А разам з тым нельга не ўлічваць аб'ектыўныя параўнальныя крытэрыі: у прыватнасці, тое, што беларусы, падобна як і славакі, з'яўляюцца прынамсі колькасна меншымі, калі параўноўваць з народамі суседнімі і перш за ўсё нядаўнімі суграмадзянамі;

значна меншы плён іх нацыянальна-дзяржаўнага будаўніцтва – у любым выпадку, яны стагоддзі, да апошняга часу не былі тытульнымі этнасамі тых дзяржаў, якія ўтваралі сумесна з іншымі; пазней кадыфікаваліся таксама іх нацыянальныя мовы і, адпаведна, меней сцвердзіліся літаратуры; меншая аднароднасць і трываласць уласціва іх нацыянальнай самасвядомасці. У выніку адзначанага (і не толькі), заканамерна, гэтыя народы ў меншай меры былі прадстаўлены знешняму свету. Таму і не дзіва, што іншаземцы па сённяшні час беларусаў атаясамліваюць з “белаэмігрантамі”, а славакаў – са славенцамі... У вядомай ступені гэта выклікана, зразумела, пэўным фанетычным і этымалагічным падабенствам найменняў. Аднак тут погляды «з боку» наогул размытыя: беларусаў часта блытаюць з рускімі/расіянамі і ўкраінцамі, ды яшчэ і з палякамі, а славакаў – ад чэхаў; што абумоўліваецца, відавочна, агульнай гісторыяй, сумеснай дзяржаўнасцю. А пры гэтым як беларусы, так і славакі, маюць праблемы, звязаныя з неадназначнасцю ідэнтыфікацыі важных для іхніх нацыянальных культур падзей, фактаў, асоб, паколькі яны «прыпісаны» і да культур суседніх.

Можна пачуць, што ўсё гэта засталася ў мінулым, а ў будучым нашы народы абавязкова чакае статус “роўных сярод роўных”, які забяспечвае і гарантуе неабмежаваныя магчымасці. Між тым, ёсць сур’ёзныя падставы сумнявацца ў правамернасці такога аптымізму. У любым выпадку, даводзіцца канстатаваць: сістэма адносін, якая дзейнічала ў папярэднюю эпоху, дзейнічаць перастала, а новая так і не склалася. Дакладней кажучы, тое, што мы назіраем на працягу апошніх пятнаццаці – дваццаці гадоў, назваць паляпшэннем аніяк нельга. І далёка не ўсё тут можна растлумачыць, а тым больш апраўдаць. Магчыма, нешта выклікана ўмовамі набыцця дзяржаўнага суверэнітэту і актуальнымі задачамі нацыянальна-культурнага будаўніцтва: яны патрабавалі самазасяроджанасці, увагі найперш да свайго ўнутранага стану, які дзеля выхаду ў знешні свет павінен быць канчаткова сфарміраваны і трывалы. Між тым, працэсы нацыянальна-дзяржаўнага самавызначэння ад пачатку

суправаджаліся – калі не сказаць, што стымуляваліся, – рашучым ігнараваннем дэклараваных раней прынцыпаў братэрства і адзінства з былымі суграмадзянамі, этнічна роднаснымі. Больш таго, сцвярджэнне “самасці”, як правіла, адбывалася праз адмаўленне этнагенетычнай і гістарычнай роднасці. А гэта, у сваю чаргу, вяло да аберацый у поглядах на заканамернасці гісторыі, выклікала не проста залішне катэгарычныя, але падчас і хваравітыя рэакцыі на тыя з’явы, што павінны ўспрымацца як дадзенасць, аб’ектыўная рэальнасць – прычым не абавязкова негатыўная па сутнасці.

Усё ж такі трэба ўлічваць, што прызнанне і сцвярджэнне меншых славянскіх народаў адбывалася не толькі пазней, але і не без уплыву ідэі ўзаемнасці, агульнаславянскай еднасці, а таксама не без удзелу сваяцкіх народаў б’ольшых. Таму справядлівасць вымагае, каб належнае было аддадзена гэтым народам за спрыянне, пасрэдніцтва і дапамогу ва ўзаемадачыненнях з шырэйшым светам. Тое, што ў адносінах да старажытнасці і да ўсіх ранейшых часоў наогул у нас нярэдка з’яўляюцца «адпаведныя сучаснасці гістарыяграфічныя інтэрпрэтацыі», роўна як і «міфалагізацыі», варта жалю ўжо таму, што ўсё “выпраўленае” звычайна выпраўляюць і далей, даводзячы до непазнавальнасці, хоць сама гісторыя ў рэтраспектыве, як добра вядома, не падлягае выпраўленню. І ў лёсе, у характары, у светаўспрыманні кожнага народа яна заяўляе пра сябе як такая – з наступствамі калізій і супярэчнасцей, якія мелі месца раней. Але на яе непазбежна ўплывае ўсё, што прыўносіцца на кожным новым этапе. Таму недапушчальна забывацца пра адказнасць пры ацэнках чыннікаў, якія спрыялі ці перашкаджалі ідэальнаму развіццю нацыянальнай гісторыі. Нават з самых добрых і нібыта сумленных пабуджэнняў рызыкаўна падпарадкоўваць гэтыя ацэнкі актуальным інтарэсам.

У пракцыі на лёсы славян гэта датычыцца перш за ўсё ўзаемных крыўд і частых непаразуменняў, асабліва ж катэгарычнасці ў расстаноўцы знакаў «мінус», калі гаворка ідзе пра мінулае. А яно, трэба прызнаць, усё ж такі

дало неблагі вопыт аднання, узаемадзеяння нашых народаў і іх культур, што няцяжка праілюстраваць агульнымі звесткамі пра міжславянскія культурныя сувязі так званай сацыялістычнай эпохі. Прыгадаем факты, якія датычацца беларуска-славацкіх літаратурных узаемасувязей 1950-1980-х гадоў.

За названы перыяд беларускія народныя казкі ў перакладзе на славацкую мову тройчы выдаваліся асобнымі кнігамі⁸⁷, а да таго ж яны ўключаліся ў іншыя зборнікі⁸⁸. Тады ўбачылі свет дзве анталогіі беларускай навелістыкі⁸⁹, адна з якіх прадставіла пісьменнікаў старэйшага і сярэдняга пакалення – Я. Скрыгана, М.Паслядовіча, Я. Брыля, Я.Васіленку, І. Мележа, І.Шамякіна, В.Быкава, І.Навуменку, У.Караткевіча, В.Адамчыка, Б.Сачанку, М.Стральцова, В.Карамазова, М.Ракітнага, а другая – тых, хто прыйшоў у літаратуру, пачынаючы з 1960-х гадоў (А.Асташонак, Г.Далідовіч, А.Дударай, В.Гігевіч, І.Жарнасек, А.Жук, В.Іпатава, І.Клімянкоў, Х.Лялько, А.Наварыч, Л.Неўдах, У.Арлоў, У.Ягоўдзік). Акрамя гэтага з’явілася немалая колькасць асобна выдадзеных твораў беларускіх празаікаў: А.Адамовіча (3 кнігі), С.Алексіевіч, Я.Брыля, В.Быкава (9 кніг), А. Дударова, У.Караткевіча, І.Мележа (2 кнігі), І.Навуменкі, І.Пташнікава (2 кнігі), А.Савіцкага, І.Шамякіна (3 кнігі) – усяго больш за 25 выданняў⁹⁰.

У Славакіі здзейснена таксама анталогічнае выданне беларускай паэзіі, а да таго ж вельмі цікавая ў плане асэнсавання агульнасці і ўмацавання ўзаемнасці брашура⁹¹. Пры гэтым класікі і самыя аўтарытэтныя беларускія паэты савецкай эпохі займалі належныя месцы ў анталогіях і тэматычных

⁸⁷ Kočúrik Zlatá labka. Bieloruské rozprávky. – Bratislava: Východoslovenské vydavateľ'stvo, 1967; Kočúrik Zlatá labka. Bieloruské rozprávky. 2 vyd. – Bratislava: Mladé letá, 1977; Čarovná pišť'ala. Bieloruské ľudove rozprávky. – Košice: Východoslovenské vydavateľ'stvo, 1983.

⁸⁸ Statočný mládenec. Rozprávky národov Sovietskeho zväzu. Európy. – Bratislava: Smena, 1951; Dievčina s medenými vlasmi. Rozprávky národov Ázie a Európy. – Bratislava: Mladé letá, 1969.

⁸⁹ Mesačná noc. Antológia bieloruských poviedok. – Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1973. Za bielym snehom. Zborník bieloruských poviedok. – Bratislava: Smena, 1989.

⁹⁰ Гл.: Bieloruská literatúra na Slovensku po r. 1945. – Prešov: Krajská štátna knižnica v Prešove, 1999. – S.12 -21.

⁹¹ Rečou srdca. – Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1977. Pre svetlá budúcnosti. Scénická kompozícia z poézie slovenských a bieloruských básnikov / Vybr. a upr. L'ubomir Stanček. – Bratislava: LITA, 1980.

зборніках паэзіі народаў СССР⁹², а творы Максіма Багдановіча, Якуба Коласа, Максіма Танка і Петруся Макаля выходзілі асобнымі кнігамі⁹³.

Славацкім чытачам някепска была прадстаўлена і беларуская драматургія. Так, публікаваліся пераклады чатырох п'ес Андрэя Макаёнка, трох – Анатоля Дзялендзіка, дзвух – Аляксея Дударова, адной – Івана Мележа⁹⁴.

Аказваецца, тады ў Славакіі на карысць беларускай літаратуры працавала больш за 30 чалавек. Гэта перш за ўсё перакладчыкі: Андрычык Юрай, Андраш Матэй, Бенё Ян, Дваракова-Жаранова Ружэна, Дарацякова Вікторыя, Джурычкова Марыя, Ізаковіч Ян, Кавачычова Вольга, Крыжанова-Брындзова Хелена, Крно Мілаш, Крнова Вера, Міхалікова Вера, Лацкавічова Ёзефіна, Лічкова Марта, Мойжыш Ян, Одран Мілан, Рыбак Юліус, Сігетова Марыя, Чарэўка Уладзімір, Юран Міраслаў, Хлініцка Ярміла, Хулманова Марыя, Хупка Густав, Хегерова Вера, Станчак Любамір, Такачова Магда, Буйнова Нора, Фура Вацлав, Чэрвеняк Андрэй, Штэрцова Эмілія, Шуфлярска Аляксандра, Эльяш Антон, Юрыгова Яўгенія. Аўтарамі прадмоў да кніг, якія выходзілі, і артыкулаў пра беларускіх аўтараў у перыёдыцы былі Андрычык Юрай, Бацыгалова Хана, Жыдліцкі Вацлаў, Кавачычова Вольга, Касталанска Хана, Куса Марыя, Лічкова Марта, Марушак Ондрэй, Сердула Іван, Слабоднік Душан, Токар Мілан, Хома Браніслаў, Хлініцка Ярміла, Чарэўка Уладзімір. Асобна трэба адзначыць Эдуарда Гашынца і Вацлава Жыдліцкага, дзякуючы якім з'явіўся значны шэраг артыкулаў пра беларускіх пісьменнікаў у браціслаўскай «Энцыклапедыі пісьменнікаў свету».

Сувязі, як і належыць, забяспечваліся з двух бакоў. Перакладам і папулярызацияй славацкай літаратуры ў Беларусі тады актыўна займаліся

---

⁹² Vztyčte zástavy. Výber súčasnej poézie sovietskych národov. – Bratislava: Pravda, 1947. Vit'azná poézia sovietskych básnikov, odmenených Stalinovými cenami za rok 1950. – Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1952. Antológia sovietskej poézie 20. storočia. Diel 1-2. – Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1981.

⁹³ Гл.: Bieloruská literatúra na Slovensku po r. 1945. – Prešov: Krajská štátna knižnica v Prešove, 1999. – S.8-11.

⁹⁴ Гл.: Bieloruská literatúra na Slovensku po r. 1945. – Prešov: Krajská štátna knižnica v Prešove, 1999. – S.21 -24.

Пятрусь Макаль, Яўген Каршукоў, Хведар Жычка; да гэтай справы ў большай ці меншай ступені далучаны былі таксама Ядвіга Бяганская, Аляксандр Мажэйка, Уладзімір Караткевіч, Сяргей Панізнік, Максім Танк, Язэп Семяжон, Анатоль Вялюгін, Васіль Зуёнак, Рыгор Барадулін, Аляксей Пысін, Мікола Мятліцкі, Міхась Кенька, Вячаслаў Рагойша, Казімір Камейша, Міхась Калачынскі, Леанід Дранько-Майсюк, Пятро Прыходзька, Рыгор Яўсееў, Юрась Свірка, Уладзімір Шахавец, Станіслаў Шушкевіч, Яўгенія Янішчыц. На беларускую мову былі таксама перакладзены і выдадзены славацкія народныя казкі⁹⁵, зборнікі «малой» прозы⁹⁶, а яшчэ здзейснена сумеснае выданне апавяданняў славацкіх і беларускіх пісьменнікаў⁹⁷. Шэраг раманаў і аповесцей выдадзены асобнымі кнігамі⁹⁸.

Беларускія чытачы ў свой час атрымалі магчымасць пазнаёміцца з паэзіяй славакаў грунтоўна, па дзвух анталогіях⁹⁹, апошняя з якіх уключала творы 83 аўтараў – ад Я.Краля і С.Г.Ваянскага да Т.Крыжкі і Ё.Урбана. Асобным зборнікам была прадстаўлена творчасць найзначнейшага сучаснага паэта Славакіі – Міраслава Валека¹⁰⁰.

Да пералічанага трэба дадаць публікацыі літаратурна-мастацкіх твораў у альманаху «Далягляды», у тэматычных зборніках, часопісах і газетах, а таксама літаратуразнаўчыя і літаратурна-крытычныя матэрыялы, у тым ліку артыкулы

⁹⁵ Дванаццаць месяцаў. Славацкая народная казка. – Мінск: Дзяржвыдавецтва БССР, 1956. У сонейка ў гасцях. Славацкая народная казка. – Мінск: Дзяржвыдавецтва БССР, 1958.

⁹⁶ Чэшскія і славацкія апавяданні. – Мінск: Дзяржвыдавецтва БССР, 1958; Апошні вераснёвы дзень. Славацкія апавяданні/ Перакл. са славацкай, уклад. , прадмова, звесткі пра аўтараў Я. Каршукова. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1982; Соль зямлі. Апавяданні славацкіх пісьменнікаў. – Мінск: Мастацк. літаратура, 1992.

⁹⁷ Разбуджаны голас. Апавяданні славацкіх і беларускіх пісьменнікаў / Складальнік Я. Каршукоў. – Мінск: Юнацтва, 1988.

⁹⁸ Крно М. Я вярнуся жывы / Пер. Я.Бяганскай. – Мінск: Дзяржвыдавецтва БССР, 1960; Мінач У. Жывыя і мёртвыя / Пер. Я.Бяганскай і А.Мажэйкі. – Мінск: Дзяржвыдавецтва БССР, 1960; Зелінава Г. Якубка. – Мінск: Дзяржвыдавецтва БССР, 1962. Шыкула В. Канікулы з дзядзькам Рафаэлем. – Мінск: Мастацк. літаратура, 1972; Ярункава К. Брат маўклівага ваўка. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1976. Галямава М. Пра сініцу з какосавага доміка. Апавяданне / Пераклад П.Макаля. – Мінск: Мастацк. літаратура, 1979; Грушоўскі Я. Яношак / Пер. Я.Бяганскай. – Мінск: Мастацк. літаратура, 1980; Гашпарава Э. Цяжка быць мустангам / Пер. У. Караткевіча. – Мінск: Мастацк. літаратура, 1981; Моруц Р. Выбух / Пер. Я. Каршукоў. – Мінск: Юнацтва, 1984.

⁹⁹ Татры пяюць: Вершы сучасных славацкіх паэтаў. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1976; Славацкая паэзія / Уклад. Хв. Жычкі; Прадм. С.Шматлака. – Мінск: Мастацк. літаратура, 1990.

¹⁰⁰ Валека М. Крылы: Выбраная паэзія / Пераклад і прадмова П. Макаля. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1978.

для «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі» і «Беларускай Энцыклапедыі». Адзначым яшчэ, што ў 1980-ыя гады нашы выдавецтвы «Мастацкая літаратура», а затым «Юнацтва» пачалі выпускаць беларускія кнігі на замежных мовах. І сярод іх – перакладзеныя на мову славацкую творы фальклору для дзяцей у апрацоўцы Васіля Віткі. Карацей кажучы, і беларусам за свае вынікі ў развіцці літаратурных узаемасувязей з братамі-славакамі не сорамна. Ёсць, безумоўна, падставы і для крытычнага погляду на справы, якія здзяйсняліся ў той перыяд, і перш за ўсё на залежнасць культурных сувязей ад палітыкі, адпаведных ідэалагічных устаноў і «кіраўніцтва» культурай. Ды абсалютызаваць такое наўрад ці варта. У любым выпадку, трэба адзначыць, што пры ўсім гэтым у сістэме кантактаў не ігнараваліся каштоўнасці ўласна эстэтычныя, культурныя, духоўныя. І яднанне адбывалася не толькі на «ідэалах камунізму». Дзейнічала-такі пачуццё сваяцтва, не знікала канчаткова ідэя славянскай супольнасці. Звернем увагу на тое, што ўсё ж такі албанцаў, венграў, карэйцаў, кітайцаў, манголаў, румынаў – якія таксама знаходзіліся ў «сацыялістычным лагеры» – беларусы перакладалі менш, чым славакаў і іншых славян; прычым моўны фактар тут не быў цалкам вызначальны. Успрыманне і засваенне замежных літаратур славакамі, натуральна, мела сваю абумоўленасць і свае асаблівасці. Усю сістэму славацка-іншанацыянальных літаратурных узаемасувязей, беручы адзін толькі беларускі аспект, мы ацэньваць не смеем. Аднак ёсць дастаткова падстаў лічыць, што адзначанае праяўлялася аналагічна ў адносінах і да іншых славянскіх народаў – прынамсі, да рускіх і ўкраінцаў.

Так ці інакш, а ў нашых народаў маюцца і свае заканамернасці фарміравання культур, і свой вопыт культурных узаемадачыненняў, і свае вынікі абмену каштоўнасцямі. Як ужо адзначалася, у міналага няма альтэрнатыў. А ці ёсць яны ў будучага? Напэўна, ёсць. І гэта – прадмет нашага абмеркавання.

Відавочна, што як беларуская, так і славацкая (альбо сербская, славенская, чэшская...) літаратуры ў цяперашніх умовах не маюць

магчымасцей існаваць раўнапраўна і функцыянаваць сінхронна з такімі даўно сцверджанымі і па-свойму самадастатковымі літаратурамі, як англійская, італьянская, нямецкая, французская, а тым больш амерыканская. І ў дадзеным выпадку наўрад ці суцэсальным з’яўляецца для нас аргумент: дык гэтым жа не прадвызначаецца іх месца ў “вечнасці”. Адпаведна, мяркуючы па ўсім, нашы народы яшчэ захоўваюць тое станоўчае, што атрымалі ў спадчыну генетычна, здабылі і захавалі гістарычна – перш за ўсё пачуццё славянскай узаемнасці, выключна важнае ў інтэлігенцыі, асабліва ў літаратараў. Якраз таму прыемна сведчыць, што працэс беларуска-славацкіх літаратурных сувязей мае працяг. Пэўна, вынікі непараўнальна меншыя, чым раней. Але добра ўжо тое, што не адвергнута сама ідэя, а намаганні, якія прыкладаюцца, усё ж такі даюць пэўны плён. У Славакіі гэта публікацыі ў зборніках пад эгідай Форума “Паслы славянства”¹⁰¹, універсітэтаў Прэшава і Банскай Быстрыцы¹⁰², у спецыяльным часопісе Славацкага савета Таварыстваў славянскай узаемнасці (“*Vzájomnosť*”) і ў некаторых літаратурна-грамадскіх перыядычных выданнях (“*Slovenské pohľady*”, “*Literárny týždenník*”). У перыёдыцы Беларусі пераклады твораў славацкіх пісьменнікаў і матэрыялы пра іх таксама час ад часу з’яўляюцца (“*Полымя*” – 1998, 2003, 2005, 2006, 2007; “*Крыніца - славянскі свет*” – 2003; “*Всемирная литература*” – 2001, 2005; “*Літаратура і мастацтва*” – 2005).

Такім чынам, усё ж такі духоўныя, маральныя і эстэтычныя каштоўнасці нашых славянскіх культур усведамляюцца як агульны скарб. Больш таго, як набытак, патрэбны і ўсёй Еўропе, і ўсяму свету, нягледзячы на тое, што архітэктары новага сусветнага парадку вядуць чалавецтва да нівеліравання, а

---

¹⁰¹ Vichor globalizácie (Slovensko – Evropa – svet). – Bratislava: Jamex, 2002. Labyrint sveta a Slovakia (Slovensko – Evropa – svet). – Bratislava: CCW, 2003; Evrópska únia – nádeje a pochybnosti (Slovensko – Evropa – svet). – Bratislava: CCW, 2004; Bytie a čas (kultúry) (Slovensko – Evropa – svet). – Bratislava: CCW, 2005.

¹⁰² Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. – Prešov, 2003. O spoločných hodnotách v slovensko-bieloruských vzťahoch = Аб агульных каштоўнасцях у славацка-беларускіх сувязях. – Banská Bystrica, 2004.

канкрэтныя народы ставяць пад пагрозу страты “самасці”, “спрадвечнай існасці”.

Аднак у нас ёсць яшчэ права выбару. Ад таго, як мы вызначымся, залежаць усе нашы ўстаноўкі і ў тэорыі, і ў творчай практыцы, і ў грамадска-культурнай дзейнасці. А ў выніку – будучыня, наша асабістая і нашых народаў.

Падагульняючы, яшчэ раз адзначым, што рэальны стан узаемасувязей паміж культурамі і літаратурамі меншых славянскіх народаў ва ўмовах глабалізацыі, мякка кажучы, не адпавядае зместу гучна-урачыстых дэкларацый. А ў перспектыве прадбачыцца яшчэ больш праблем і складаных супярэчнасцей. Прычым гэтыя праблемы станюцца вырашыцца пры адной умове: калі свет і Еўропа будуць імкнуцца да сапраўднай, рэальнай мультыкультурнасці, якая забяспечыць актыўнае ўзаемадзеянне славян паміж собою і з усім акружэннем, роўна як і належную павагу да нашых народаў, поўных спадзявання, што іх не будуць іменаваць, а галоўнае – лічыць малымі. Ды і меншымі таксама.

ПЕРАКЛАДЫ І АСЭНСАВАННЕ ТВОРАЎ ЯНКІ КУПАЛЫ Ў ЮГАСЛАВІІ

Высока ацэньваючы ролю славутага Песняра Беларусі ў міжнародных літаратурных сувязях, трэба аддаць даніну павагі і тым, хто канкрэтна здзяйсняў гэтыя сувязі, хто нёс Купалава слова іншым народам.

Звернемся, адпаведна, да значнейшых фактаў, якія адлюстроўваюць творчае перастварэнне, распаўсюджванне і ўспрыманне паэзі Янкі Купалы народамі былой Югаславіі.

*

У 1908 годзе на старонках славенскага часопіса “*Dom in svet*” з’явілася рэцэнзійная нататка пра першы зборнік Янкі Купалы¹⁰³. З дыстанцыі часу больш чым у стагоддзе наўрад ці ёсць сэнс абсалютызаваць значэнне гэтай публікацыі і сцвярджаць, што яна тады абавязкова прыцягнула ўвагу славенскай грамадскасці. А вось грамадскасць цяперашняя беларуская, асабліва літаратурная і філалагічная, павінна-такі мець уяўленне, што гэта факт далёка не шараговы ў розных адносінах.

Ужо таму, што замежны часопіс адгукнуўся на дзіва аператыўна пасля выдання кнігі, бо нават першыя рэцэнзіі на радзіме датуюцца другой паловаю таго ж 1908 года: 9 ліпеня (у газеце “Минское эхо”) ды 15 жніўня (у “Нашай ніве”). Як бы ні было, а водгук надзвычай хуткі па часе.

Ды справа не толькі і не столькі ў самой па сабе аператыўнасці водгука, а ў тым, што ён быў першым знакам увагі – як цяпер гаворыцца, *замежжа далёкага* ! – і да Купалы, і да нашай літаратуры, і наогул да беларусаў як годных заняць “свой пасад між народамі”. А гэта, трэба прызнаць, істотна.

Акрамя таго, у рэцэнзіі на старонках часопіса “*Dom in svet*” прыводзіліся фрагменты вершы Купалы па-беларуску і, паралельна, па-славенску, г.зн. у перакладах – ці не першых за мяжой...

Нельга абысці проста так і яшчэ адну немалаважную асаблівасць гэтай публікацыі – загадку: хто ж ён, аўтар водгука на Купалаву “Жалейку”, схаваны пад крыптанімам “*Dr.L.L.*”? І адгадку знайсці няпроста, асабліва цяпер, па розных прычынах. Між тым, пошукі, развагі і кансультацыі з калегамі-славенцамі далі пэўны плён. У выніку, скарыстаўшы падказку былога выкладчыка Люблянскага універсітэта Ёжа Севера, мы здабылі сур’ёзныя падставы меркаваць, што *Dr.L.L.* – гэта *доктар Леапольд Ленард*. А пра яго ўдалося высветліць наступнае: Леапольд Ленард нарадзіўся 2 лістапада 1876

---

¹⁰³ Dr. L.L. Žalujkaj. Pesmi Januka Kupale // Dom in svet. Letnik XX. 1908. S.526.

года ў Свібні, а памёр 23 студзеня 1962 года ў Бялградзе. Вывучаў тэалогію ў Інсбруку, а філасофію ў Вене і Львове, атрымаўшы вучоныя ступені доктара па гэтых спецыяльнасцях, займаючыся потым навукай у адпаведных галінах і стаўшы святаром. Акрамя гэтага ён сцвердзіўся як славіст шырокага профілю – гісторык, публіцыст, культуролаг, лінгвіст, літаратуразнавец, крытык, перакладчык з рускай і польскай моў. Прычым, Ленард актыўна выступаў у друку, супрацоўнічаючы з перыядычнымі выданнямі, сярод якіх і той часопіс, што змясціў водгук на “Жалейку” Янкі Купалы.

Дык вось хто з найбольшай ступенню верагоднасці можа лічыцца аўтарам рэцэнзіі ў часопісе “*Dom in svet*” і, адпаведна, калі не першым, дык адным з першых замежны купалазнаўцаў. Да такога заключэння нас падштурхоўвае, акрамя ўсяго, яшчэ тая акалічнасць, што ён, як сведчаць розныя крыніцы, добра ведаў рускую і польскую мовы, прычым займаўся літаратурным перакладам. А падмацоўваецца гэтая выснова праведзеным параўнальным аналізам.

Каб не быць галослоўнымі, звернемся непасрэдна да зместу публікацыі доктара Леапольд Ленарда:

“Першы беларускі паэт, Янук Купала, выдаў свае вершы, якія дагэтуль друкаваў у газеце “Наша ніва” пад назваю “Жалуйкай” (*Падкрэсліванне наша. – I. Ч.*). Вершы Янука Купалы – як люстэрка, у якім адбіваецца душа беларускага народа, яго жыццё, яго родны край; гэта быццам крык, што зыходзіць з глыбіні народнай душы, “крык, што жыве Беларусь!”. Пясняр прадвяшчае сваім супляменнікам, няхай нясуць сваю крыўду на свет цэлы” і будуць зноў “людзьмі звацца”. У горым вершы “Да мужыка” ён задае пытанне сялянину:

*Эй, скажы мужычок,
дзе ты долю падзеў?
Ці ўтаніў ў ручаёк,
ці прапіў, ці праеў?..*

Але паэт верыць, што для беларускага мужыка надыдуць лепшыя часы:

*Што вясна наша гора,
Як снег і завею,
Пахавае ў рэчцэ; –
Сонца спаліць агнём...*

І што ўжо:

*Блізкі той дзянёк,
Калі шчасна запануем,
Станем мы людзьмі
І край адбудуем... “*

Дасведчанья купалазнаўцы, бадай, успрымуць працытаваны тэкст як знаёмы. Сапраўды, ён уяўляе сабою адаптаваны варыянт той рэцэнзіі, што была напісана Уладзімірам Самойлам і надрукавана ў “Нашай ніве”¹⁰⁴. А ў сувязі з гэтым не лішне, думаецца, удакладніць, чаму мы ў перакладзеным тэксце цытаты падкрэслілі назву зборніка. Справа вось у чым: слова “*жалуйкай*” – не славенскае, роўна як і не беларускае; яго няма таксама ні ў рускай, ні ў польскай, ні ў сербскай мовах, вядомых аўтару рэцэнзіі; дарэчы, іншыя літаратуразнаўцы-славенцы ў публікацыях пра першы зборнік Купалы пазней выкарыстоўвалі славенскую назву аналагічнага музычнага інструмента – “*piščalka*”. Аднак слова, ужытае доктарам Л.Л., – не абавязкова скажэнне як вынік поўнага неразумення, а, хутчэй за ўсё, своеасаблівая этымалагізацыя, якая абумоўлена імкненнем перадаць змест *жалю-жаласпеву*, разумець і адэкватна ўспрымаць які аўтару водгук дапамагалі вядомыя аднакарэнныя словы славенскія – *žalospev* (жалобны спеў, надмагільная песня) і *žalujka* (плакучая/ніцая вярба), а таксама сербскія – напрыклад, *жалост* (гора, смутак, журба) і *жалостити* (засмучаць, гнясці), польскія – *żal* (журба, смутак, скруха) *żaluje* (шкадую)...

Зрэшты, нават калі гэта і непаразуменне, у прынцыпе, такі апасродкаваны водгук, г.зн. адаптаваны варыянт рэцэнзіі А. Уласава (Уладака з Казіміраўкі) можна лічыць цалкам натуральным .

¹⁰⁴ Владак з Казіміроўкі. "Жалейка", песьні Янука Купалы //Наша Ніва. - 1908, 15 (28) серпня. №17. С. 4 – 5.

А нам застаецца толькі яшчэ раз падкрэсліць, што беларускую літаратуру ў свеце перш за ўсё прадстаўляў не хто іншы, як Янка Купала.

*

Да самых шчырых прыхільнікаў беларушчыны і самых актыўных прапагандыстаў яе належыць вядомы пражскі славіст *Адольф Чэрны* (1864-1952). Гэта ён запісваў беларускія песні, прысылаў у рэдакцыю “Нашай нівы” допісы і лісты, быў у трывалых кантактах з пачынальнікамі новай беларускай літаратуры і перакладаў іх творы. Прычым даследаваннем і папулярызацыяй беларускага слова А.Чэрны займаўся амаль усё сваё жыццё. Не прамінуў ён, дарэчы, і таго, што адбывалася на пачатку ХХ стагоддзя. Рэгулярна, можна сказаць, інфармаваў сваіх суайчыннікаў – чэхаў і славакаў – пра выданне газет “Наша доля” і “Наша ніва”, пра Купалу і Коласа¹⁰⁵; больш таго, акрэсліў цэласную карціну беларускага адраджэння ў аналітычным нарысе “Беларускія нацыянальныя і культурныя памкненні ў 1909 –1910 гадах”¹⁰⁶. А ў сувязі з тэмаю нашай гаворкі асабліва цікава і паказальна, што гэты артыкул беларусіста-чэха друкаваўся таксама ў сербскахарвацкамоўным часопісе¹⁰⁷, істотна пашыраючы абсягі распаўсюджвання калі не самой беларускай літаратуры, дык увагі, цікавасці да яе.

*

Больш-менш трывалыя беларуска-югаслаўскія літаратурныя сувязі пачалі складацца з 1920-х гадоў. І ва ўсталяванні іх вельмі значныя заслугі мае славенскі пісьменнік і дзеяч культуры *Ян Шэдзівы* (1899 – 1969) – сын чэха і славенкі, знаўца многіх славянскіх культур і прыхільнік ідэі славянскай узаемнасці, актыўны сувязнік паміж слабей вядомымі і прызнанымі з славян. У прыватнасці, ён шмат зрабіў дзеля таго, каб славенцы знаёміліся з літаратурамі і культурамі беларусаў, украінцаў, лужыцкіх сербаў. Ян Шэдзівы многа вандраваў па славянскіх краінах. Наведваў ён таксама і Заходнюю Беларусь

¹⁰⁵ Гл., напрыклад: *Čas.* 27-28.11. 1906; 16, 20.01. 1909.

¹⁰⁶ *Slovansky prehled.* 1911. № 4, 10.

¹⁰⁷ *Obzor (Zagreb).* 1911. № 53, 54.

(канкрэтна – Вільню, Наваградак, Мір), сустракаўся з многімі дзеячамі беларускай навукі, літаратуры, асветы. Асабліва блізкія кантакты былі ў яго з Францішкам Грышкевічам, знаёмым яшчэ па Празе, дзе яны разам вучыліся, а потым, і раз'ехаўшыся ўжо, супрацоўнічалі. Уласна, Ф.Грышкевіч быў, так сказаць, галоўным кансультантам Я.Шэдзівага па пытаннях беларушчыны і сааўтарам некалькіх публікацый у славенскім друку – напрыклад, артыкула “Агляд найноўшай беларускай літаратуры”, які друкаваўся ў згаданым вышэй часопісе “*Dom in svet*”¹⁰⁸.

А ён цікавы ў многіх адносінах. Перш за ўсё тым, што не стасуецца з гісторыка-палітычнымі стэрэатыпамі, якія замацаваліся ў нас апошнім часам і якія, дарэчы, нібыта ілюструюцца прыкладамі жыцця і дзейнасці Ф.Грышкевіча і падобных да яго. Што праўда, Францішак Грышкевіч прадстаўляў тыя грамадскія і культурныя колы Заходняй Беларусі, якія сімпатыі да ўлады Саветаў не мелі. Саветафільства не выяўляў і Ян Шэдзівы. Дадамо, апроч таго, што часопіс “Дом і свет” быў заснаваны каталіцкай выдавецкай суполкай і, натуральна, вёў адпаведную лінію. Пры ўсім тым, аўтары публікацыі асвятляюць беларускі нацыянальна-культурны рух у гістарычнай неразрыўнасці, з улікам адзінства заходняй і ўсходняй частак Беларусі, таму разглядаюць найноўшую беларускую літаратуру, ставячы побач імёны Я.Купалы і Ф.Аляхновіча, К.Сваяка і Ц.Гартнага, А.Гаруна і З.Бядулі, К.Езавітава і М.Чарота, М.Гарэцкага і А.Александровіча...

Не толькі асобу нашага Песняра, але і гісторыю распаўсюджвання беларускай літаратуры ў славянскім свеце немагчыма асэнсаваць без такіх фактаў, як апублікаваны – у самым аўтарытэтным славенскім часопісе – артыкул Яна Шэдзівага “*Янка Купала. Да юбілею найбольшага беларускага паэта*”¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Hryškievič F., Šedivy J. Pregled novejšega beloruskega slovstva // Dom in svet. Letnik XXXI. 1928. S. 36-40.

¹⁰⁹ Šedivy J. Janka Kupala. Ob jubileju največjega beloruskega pesnika // Ljubljanski zvon.- 1932. November-december. S. 679-687.

Пяцідзесятая ўгодкі будзіцеля беларускага адраджэння давалі аўтару магчымасць звярнуцца яшчэ раз да гісторыі і сучаснасці, удакладніць тыя характарыстыкі, якія ён сумесна з Ф.Грышкевічам даваў раней у “*Аглядзе найноўшай беларускай літаратуры*”. Але гэтым разам творчасць Купалы і нацыянальная культура беларусаў наогул асэнсоўваліся ў сусветным кантэксце. Зыходная пазіцыя Я.Шэдзівага такая: “Сярод людзей, якія з найбольшым поспехам абуджалі ў беларусах свядомасць нацыянальнай самабытнасці, а беларускай мове здабылі неаспрэчны статус літаратурнай, першае месца, безумоўна, займае Янка Купала. Дзякуючы вартасцям сваіх паэтычных твораў ён здабыў сабе таксама ўступленне ў сусветную літаратуру і звярнуў увагу свету на свой нязнаны народ”. І ў такім плане вядзецца ўся гаворка – як пры агульных развагах, так і пры аналізе канкрэтных твораў.

*

Не менш цікавым з’яўляецца і нарыс “*Пра беларусаў і беларускую літаратуру*”¹¹⁰.

Яго аўтар – таксама шчыры папулярызатар нашай культуры ў славескім асяроддзі. Ён выступаў часцей за ўсё пад псеўданімамі; у дадзеным выпадку – Іва Дрэн. А сапраўдныя імя і прозвішча яго – *Андрэй Будал* (1889-1962).

Інфармацыя пра беларусаў і беларускую літаратуру тут, можна сказаць, аб’ектывісцкая. А меркаванні часам успрымаюцца як нечаканыя, бо, зноў-такі, разыходзяцца з распаўсюджанымі ў нас меркаваннямі. Да прыкладу, разважаючы пра гісторыка-палітычныя працэсы ва ўмовах глабальных катаклізмаў і перакройвання карты свету, аўтар-славенец лічыць, што беларусы, згаджаючыся на бальшавіцкую ўладу, “прынялі меншае зло з боязі перад Польшчаю, якая ўздываецца і пашыраецца”. А мастацтва слова беларусаў Іва Дрэн (Андрэй Будал) паслядоўна характарызуе не проста з любоўю, але і з піетэтам. Пра што яскрава сведчыць можа цытата з іншай публікацыі: “Беларуская літаратура належыць да меншых адгалінаванняў

---

¹¹⁰ Dren Ivo. O Belorusih in beloruskem slovstvu // Luč. 1933. IX. S. 5-27.

славянскай літаратуры, але, асабліва ў найноўшы час, яна мае гэтулькі выдатных паэтаў і празаікаў, што яе значэнне ўжо асяроддзем ужытку беларускай мовы не абмяжоўваецца, а заслугоўвае, каб на яе арыентаваліся іншыя славянскія і неславянскія народы”¹¹¹.

Калі ж вярнуцца да нарыса “Пра беларусаў і беларускую культуру”, то з пункту гледжання купалазнаўства яго значнасць перш за ўсё воль у чым: Іва Дрэн змясціў верш Купалы “А хто там ідзе?” па-беларуску (лацінкай) і ў сваім (паводле аўтарскага азначэння, *prostem*, што можа азначаць “вольным”) перакладзе. Наколькі нам вядома, гэта першы пераклад слыннага Купалавага твора на славенскую мову, таму прывядзем яго цалкам:

Kedo pa tam gre?

Kedo pa tam gre, kedo pa tam gre?

Kdo so vsi ti neštivilni ljudje?

– *Belorusi.*

Kaj nosijo na teh krvavih rokáh,

na mršavih plečih, na ubogih nogáh?

– *Vso krivico.*

Le komu nesó to krivico vso?

Le kam jo nésejo kazat takó?

– *Vsemu svetu.*

In kdo je te milijone ljudi

Tega naučil? Kdo iz sna jih budi?

– *Zlo in beda.*

Le česa je zdaj si zaželel ta rod,

doslej gluh in slep in tlačен povsod?

– *Biti človек!*

---

¹¹¹ Dren Ivo. Beloruski pesnik in pisatelj Jakub Kolas // Kolas J. Mladi hrast in druge povesti.- Trst, 1933. S. 65.

Адразу ж пасля тэксту на мове арыгінала даецца такі каментар: “Гэта беларускі народны гімн, які склаў Янка Купала”. А потым, ужо акрэсліваючы панараму развіцця беларускай славеснасці пачатку ХХ стагоддзя, Іва Дрэн адзначае: “Быць чалавекам!” Гэтым заклікам заканчваецца прыведзены вышэй беларускі народны гімн, які склаў Янка Купала. І гэты заклік найлепш вызначае ўсю мастацкую творчасць Купалаву. Купала – вельмі самабытная, змагарская асоба, і ён цяпер лічыцца найбольшым беларускім паэтам. Так што ён – будзіцель, вястун і прарок свайго народа”.

Між іншым, верш Янкі Купалы “*А хто там ідзе*” вядомы на славенскай мове ў чатырох перакладах (акрамя Андрэя Будала яго перакладалі Ціне Дэбэляк, Розка Штэфанава і Тоне Паўчак) і на сербскахарвацкай – у двух (Дэсанкі Максімавіч і Міадрага Сібінавіча).

*

Другі яскравы прыклад увагі і павагі да Купалы ў Югаславіі – тое, што яго творы змешчаны ў своеасаблівай анталогіі славянскай паэзіі, якую падрыхтаваў *Стэван Раічкавіч* (1928 г.н.) – выдатны сербскі паэт і перакладчык, акадэмік Сербскай акадэміі навук і мастацтваў. Гэты зборнік, прадстаўляючы па аднаму паэту ад кожнага славянскага народа, змяшчае нізкі вершаў Барыса Пастарнака, Максіма Рыльскага, Юльяна Тувіма, Вітэзслава Незвала, Лаца Навамескага, Кіта Лоранца, Елісавету Баграна, Алойза Градніка, Блажа Канескага.

Сярод іх – Янка Купала з пяццю вершамі на мове арыгінала і ў перакладзе: “*Як я полем іду*”, “*Спадчына*”, “*Бацькаўшчына*”, “*Дзве таполі*” і “*Жніво*” (“***Наспелая постаць шчаслівых пасеваў”). Каб атрымаць уяўленне пра гэтыя пераклады Стэвана Раічкавіча, прывядзем два з іх.

Кад жа полем идем

*Кад жа полем идем – клас се свија к мени,
С њим, у души сетан, тихи шапат водим.
Све то, сном зачаран, слуша клас малени.
Клас се к мени свија – док ја полем ходим.*

*Кад ливадом идем – трава се савија,
Просипа са себе капи с росном водом.
Цвеће ми се жали и клонуло нија.
Простиру се травке под ногом и ходом.*

*Кад ја шумом идем – мирно мисли снујем,
Моћна стабла мотрим сва у низу дугом.
Ту, као на дому, своје песме чујем.
Тихе мисли снујем – док ја идем лугом.*

*Кад у избу банем – мени нешто смета,
Бледа сета сколи, ко у бол да станем.
У плеснивом углу танка сенка цвета.
Мене нешто мучи – чим у кућу банем.*

Наследство

*Из прадедовског неког века
Остало ми је наследство гле:
Оно ми увек као мека
Мајчина нежност покрива све.*

*О њему ми сад бајке бају:
Тај окопнели, пролећни руб
И септембарски шум у гају
И опаљени у пољу дуб.*

*На њега ми још спомен буди
Сред лепе рода са криком тим
И у лишају тај плот худи
Попао селом или под њим.*

*И јагањаца тужна блека
По паињацима као зов сам
И јата врана крик и јека
По гробовима, с кама на кам.*

*По ноћи црној, дану новом,
Пазим га као девојчин skut:
Да не науде благу овом
Ил да га не би прогуте трут.*

*И носим га у живој души
Ко вечне зубље пламени знак
Што у глувилу и у тмуши
По забитима просипа зрак.*

*С њим живе и с њим снују снове
Све моје мисли, сав бескрај тај.
И наследство се моје зове:*

*Обично, само тек – родни крај*¹¹².

Нават не паглыбляючыся ў аналіз, можна засведчыць, што купалаўскія вершы па-сербску загучалі хораша, натуральна – так, як быццам напісаў іх сам С.Раічкавіч.

Перакладзеная нізка вершаў суправаджаецца каментарыямі. Апроч гэтага змешчаны партрэт беларускага песняра і невялікі артыкул-прадмова. Аўтар прадмовы характарызуе Купалу як “выразнага лірыка з меладычным вершам і багатай народнай мовай”.

Шкада толькі, што падобныя факты нават не сабраны і не разгледжаны ў сістэме. Ды яшчэ большы прабел у стварэнні культурна-гістарычнай панарамы – тое, што як след не вывучалася стаўленне да ідэі славянскага адзінства ўсіх уплывовых дзеячаў беларускага адраджэння, альбо хоць тых, чые пазіцыі ў адносінах да яе мелі пэўную акрэсленасць.

Спынімся яшчэ на самым прэзентатыўным выданні паэзіі Купалы ў былой Югаславіі¹¹³. Гэтая сувенірная чатырохмоўная кніжка ўключыла 19 купалаўскіх твораў з перакладамі на славенскую мову – Тоне Паўчака, на рускую – Максіма Горкага, Міхаіла Ісакоўскага, Навума Кісліка, Браніслава Кежуна, Аляксандра Пракоф’ева, Ігара Шклярэўскага, на англійскую – Уолтара Мея.

У артыкуле пад загалоўкам “Янка Купала – беларускі народны паэт” гаворыцца: “Беларуская паэзія гэтага стагоддзя ці, як яе яшчэ называюць больш афіцыйна – новая беларуская літаратура, запачаткоўваецца і па сённяшні дзень ў многім вызначаецца імем вялікага народнага паэта Янкі Купалы. Пачынальнік, аднавіцель і класік беларускай паэзіі, які першыя свае вершы

---

¹¹² Раічковіћ Стеван. Словенске риме. Београд: Рад, 1976. С. 55-59.

¹¹³ Kupala Janka – Купала Янка. Вершы. Pesmi. Стихи. Poems / Prevedli v slovenščino T.Pavček, v angleščino W.May, v ruščino M.Gorki, M.Isakovski, N.Kislak, B.Kežun, A.Prokofjev in I.Škljarevski. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986. – 146 s. Змест (kazalo): A kdo tam gre? Kmet. Jaz nisem poet. Beloruski sem kmet. Kadar grem... Pesem svobodnega cloveka. Iz pesmi nesrece. Crne oci. Deklica, imej me rada... Pridi... Pozimi v hosti. Ko so v gozdu zacvetale. A ona... Ob reki. Kukavica pa je pela... Kje si, hmelj moj, v zimi bil... Moja vera. *** Sem proleterec. V tem je stvar. Moja veda.

надрукаваў у пачатку стагоддзя, дакладней – у гістарычным 1905 годзе, азначыў цэлую эпоху беларускай паэзіі, яе новае нараджэнне і ўздым на еўрапейскія вяршыні”. Асабліва трэба падкрэсліць, што здзейсненае ў Любляне чатырохмоўнае выданне вершаў Янкі Купалы так ці інакш стала чыннікам сувязей паміж мовамі, народамі, літаратурамі, культурамі; яно спрыяла збліжэнню і ўзаемаразуменню, а па вялікаму рахунку – стварэнню таго, што называецца сусветным літаратурным кантэкстам.

*

Творы Купалы занялі пачэснае месца і ў такіх выданнях, як *“Анталогія беларускай паэзіі” (1993)* і *“Анталогія лірыкі ўсходніх славян”¹¹⁴*. Але паколькі названыя кнігі рыхтаваў сам аўтар гэтай публікацыі, то пра іх лепш няхай выкажуцца іншыя.

*

Натуральна, фактаў, цікавых і важных для асвятлення закранутай тэмы, існуе больш, і ўсе іх трэба разглядаць у комплексе. Але, думаецца, і тое, што прыгадана, сведчаць належным чынам пра асобу выдатнага Песняра, пра славянскі ўзаемапераклад, пра ўспрыманне беларускага слова братнімі югаславянскімі народамі і пра сцвярджэнне беларушчыны ў свеце.

---

¹¹⁴ Анталогија беларуске поезије. – Београд: Српска књижевна задруга, Научна књига, 1993; Анталогија лирике источних Словена. – Београд: Rivel Co, 2000.

АРГАНІЗАЦЫЯ СПРАВЫ ПЕРАКЛАДУ Ё СВЕЦЕ І Ё БЕЛАРУСІ

Нельга не пагадзіцца з меркаваннем М.Сібінавіча: “Аб’ём перакладчыцкай дзейнасці непасрэдна залежыць ад наступных фактараў: эканамічнай базы асяроддзя, для якога перакладаецца; ступені палітычнай і культурнай адкрытасці гэтага асяроддзя; агульнага культурнага узроўню, адпаведна – колькаснасці чытацкай публікі, для якой перакладаецца; развітасць айчыннай літаратуры на мове перакладу; традыцыі перакладання на мову перакладу”¹¹⁵. У прынцыпе, аб’ём выдадзеных перакладных кніг суадносіцца з аб’ёмам кніжнай прадукцыі той альбо іншай краіны ўвогуле, прычым колькасць перакладаў так ці інакш сведчыць пра ўзровень культуры гэтай краіны. Між тым, прыведзеныя П.І.Копаневым статыстычныя звесткі па краінах, даюць надзвычай цікавы матэрыял для разваг: так, скажам, за 1962 і 1963 гады усяго было выдадзена перакладаў, адпаведна, у СССР – 4859 і 4356, у ЗША – 1316 і 1362, у ЧССР – 1841 і 1634, у СФРЮ – 1081 і 1317...¹¹⁶ Гэта значыць, што па аб’ёму перакладной кніжнай прадукцыі Савецкі Саюз ё тры з нечым разы пераўзыходзіў Злучаныя Штаты, якія выдавалі перакладаў менш за Чэхаславакію, амаль столькі ж, колькі Югаславія. Цікава таксама, што сярод моў народаў СССР за 1960 - 1965 гг. перакладаў з беларускай мовы з’явілася менш толькі ё параўнанні з рускай ды ўкраінскай, а на адным прыкладна ўзроўні з грузінскай і узбекскай. Суадносіны аб’ёму перакладаў не змяніліся прынцыпова і пазней: так, за 1979- 1981гг., адпаведна, у СССР – 7235, 7200 і 7171, у ЗША – 1894, 1390 і 1086¹¹⁷.

¹¹⁵ Сибинович М. Оригинал и перевод. Увод у історыю і тэорыю перевођења. Београд, 1979. С.119.

¹¹⁶ Копанев П.И. Вопросы истории и теории художественного перевода. Мн., 1972. Сс. 92- 94 і 99-101, 97.

¹¹⁷ Гл.: Статистический ежегодник ЮНЕСКО, 1986 // Перевод — средство взаимного сближения народов: Художественная публицистика / Сост.А.А. Клышко.М., 1987. С. 534-535.

Міжнародная федэрацыя перакладу (МФП) – *Fédération Internationale des Traducteurs, Federation internationale de la traduction, International Federation of Translators* (FIT) — створана ў Сарбоне ў 1953 годзе групай энтузіястаў на чале з Пьерам Франсуа Кайе. Мэта арганізацыі – пашырэнне і ўмацаванне ролі перакладу ў сучаснай культуры, спрыянне развіццю міжкультурных сувязей, прэстыжу прафесіі, абарону правоў і інтарэсаў перакладчыкаў. МФП атрымала прызнанне і аўтарытэт.

“*Babel*” (“*Вавилон*”) – орган друку МФП, часопіс-квартальнік, у якім на англійскай, французскай, нямецкай і рускай мовах друкуюцца перакладазнаўчыя матэрыялы.

Сталая міжнародная канферэнцыя універсітэцкіх інстытутаў перакладу (CIUTI).

*

“*Traduire*” – орган Саюза (аб’яднання) перакладчыкаў Францыі.

“*Панарама*” часопіс Саюза перакладчыкаў Балгарыі.

Нацыянальныя *Саюзы перакладчыкаў* і *Саюзы перакладчыкаў мастацкай літаратуры* (напрыклад, у Сербіі). У СССР і ў Беларускай ССР, а затым і ў Рэспубліцы Беларусь такая функцыя належыць *Секцыі мастацкага перакладу і літаратурных сувязяў* – структурнай адзінцы *Саюза пісьменнікаў Беларусі / Саюза беларускіх пісьменнікаў*.

“*Всемирная литература*” – выдавецтва, арганізаванае Максімам Горкім у 1918 г. дзеля перакладу на рускую мову лепшых твораў замежных літаратур.

“Библиотека всемирной литературы” (“БВЛ”) – серыя кніг (200 тамоў перакладных твораў), падрыхтаваная і выпушчаная ў 1967-1976 гг. выдавецтвам “Художественная литература” .

“Иностранная литература” (Масква) – штомесячны часопіс, выдаецца з 1955 г., друкуе ў перакладах на рускую мову творы замежных літаратур. У 1933-1943 гг. існаваў падобны орган – “Интернациональная литература” .

“Дружба народов” (Масква) – альманах (з 1939 г.), а з 1955 года часопіс, мэтай якога была папулярызацыя твораў літаратур народаў СССР у перакладах на рускую мову.

«Мастера поэтического перевода» – серыя выдавецтва “Прогресс» (пад рэдакцыяй Я.Вінакурава, Л.Гинзбурга, Р.Казаковой, А.Клышко, А.Міхайлава, Б.Слускага, У.Сакалова, Я.Салановіча, А.Суркова). Вып. 1- 30 (на 1980 г.)

*

“Скарбы сусветнай літаратуры” – серыя (планавалася 100 тамоў), распачатая ў 1991 годзе беларускім выдавецтвам “Мастацкая літаратура” .

“Паэзія народаў свету”, “Бібліятэка замежнай прозы” – серыі, якія беларускае выдавецтва “Мастацкая літаратура” выпускала ў 1980-я гады.

“Даляглядны” – літаратурны зборнік, які з 1975 па 1993 г. выпускала беларускае выдавецтва “Мастацкая літаратура” . У ім друкаваліся перакладзеныя на беларускую мову творы іншанацыянальных літаратур.

“Братэрства” – літаратурны зборнік выдавецтва *“Мастацкая літаратура”*, які змяшчаў у перакладзе на беларускую мову творы літаратурнага народаў СССР. Выходзіў з 1982 па 1986 г.

“Ветразь” – зборнік перакладных твораў для дзяцей, які ў 1985-1990 гг. выпускала выдавецтва *“Юнацтва”*.

“Бібліятэка дзіцячай літаратуры народаў СССР” – серыя беларускага выдавецтва *“Юнацтва”* ў 1980-я гады.

“Малыя героі вялікай вайны” – кніга пра дзяцей-беларусаў, якія бралі ўдзел у Вялікай Айчыннай вайне; выходзіла ў перакладзе на шэраг моў; сумесны праект *“Юнацтва”* з замежнымі выдавецтвамі (напрыклад, з Лодзінскім, у перакладзе У. Казберука).

“Всемирная литература” (Мінск) – часопіс, які выходзіў з 1997 па 2008 гг. і ў якім друкаваліся рускамоўныя пераклады беларускіх і замежных пісьменнікаў.

*

“Всесвіт” (“журнал іноземной літаратуры”) — часопіс, заснаваны ў 1925 г. і выходзіць у Кіеве, з мэтай папулярызаваць на ўкраінскай мове літаратуры свету.

“Джерела дружбы”, *“Скарбніца братніх літаратур”* – серыі украінскай перакладной літаратуры (выдавецтва *“Дніпро”*).

“Мостови” – орган Аб’яднання перакладчыкаў Югаславіі/Сербіі. Літаратурны Інстытут імя М.Горкага (Масква) мае спецыяльнасць *“літаратурны пераклад”*.

Актыў секцыі перакладу і літаратурных узаемасувязей Саюза пісьменнікаў Беларусі ў 1970-90-я гады:

Агняцвет Эдзі (з французскай), Анісковіч Уладзімір (з балгарскай), Асташонак Алесь – (з французскай), Базарэвіч Мікола (з украінскай), Барадулін Рыгор (з латышскай, іспанскай), Баршчэўскі Лявон (з нямецкай, англійскай, чэшскай), Бітэль Пётр (з польскай, македонскай), Бондар Таіса (з румынскай, малдаўскай, рускай), Брыль Янка (з польскай, рускай, украінскай), Бутэвіч Анатоль (з польскай, рускай), Гаўрук Юрка (з англійскай, нямецкай), Гілевіч Ніл (з балгарскай, славенскай, сербскай), Дорскі Сямён (з англійскай, нямецкай), Дубянецкі Міхась (з польскай, рускай), Жлутка Алесь (з лацінскай, старажытнагрэчаскай), Жычка Хведар (з славацкай, чэшскай), Зарыцкі Аляксей (з нямецкай, французскай, польскай, сербалужыцкай, чэшскай), Кабржыцкая Таццяна (з украінскай), Казбярук Уладзімір (з польскай), Казыра Леанід (з англійскай, французскай), Колас Зміцер (з французскай), Копанеў Павел (з нямецкай), Клышка Анатоль (з польскай, нямецкай, старажытнагрэчаскай), Коўтун Валянціна (з украінскай), Лойка Алег (з польскай, нямецкай), Мажэйка Аляксандр (з чэшскай, сербска-харвацкай), Марціновіч Павел (з літоўскай, чэшскай), Мархель Уладзімір (з польскай), Мацяш Ніна (з нямецкай, французскай, польскай, сербскай, украінскай), Мінкін Алег (з польскай, італьянскай), Міклашэўскі Яўген (з украінскай, польскай, рускай), Навіцкі Мікола (з нямецкай), Небышынец Вадзім (з англійскай), Нікіфаровіч Ванкарэм (з балгарскай), Панізнік Сяргей (з латышскай, славацкай, чэшскай), Папковіч Уладзімір (з нямецкай), Рагойша Вячаслаў (з украінскай, рускай), Разанаў Алесь (з балгарскай, літоўскай, нямецкай, сербска-харвацкай, славенскай), Самасейка Леанід (з сербска-харвацкай), Сакалоўскі Уладзімір (з нямецкай), Сахарчук Васіль (з балгарскай), Семяжон Язэп (з англійскай, нямецкай, польскай, французскай), Сёмуха Васіль (з нямецкай, латышскай, польскай, рускай), Сіпакоў Янка (з англійскай,

в'етнамскай, славенскай), Скарынкін Уладзімір (з італьянскай, македонскай), Максім Танк (з польскай, рускай, украінскай), Спрынчан Браніслаў (з беларускай на рускую), Спрынчан Вадзім (з беларускай на рускую і наадварот), Стралко Валерыі (з украінскай), Стэфановіч Пётр (з польскай), Татур Мікалай (з польскай, украінскай), Траяноўскі Алесь (з серба-лужыцкай, польскай, украінскай), Філімонава Любоў (з венгерскай), Хаўстовіч Мікалай (з польскай), Цвірка Кастусь (з польскай), Чапега Уладзімір (з нямецкай), Чарота Іван (з сербска-харвацкай, славенскай, балгарскай, македонскай, славацкай, украінскай), Шатон Уладзімір (з лацінскай), Шаўня Анатоль (з італьянскай), Шэрман Карлас (з іспанскай), Яўменаў Леанід (з французскай).

Беларускія перакладчыкі мастацкай літаратуры, якія сцвярджаліся пазней і менш актыўна:

Абрагімовіч Марына (з балгарскай), Багдановіч Ірына (з польскай), Балясін Яўген (з нямецкай, англійскай), Баторын Фелікс (з ідыш, нямецкай), Бусел Мікола (з італьянскай, грэчаскай), Васілевіч Уладзімір (з польскай, рускай), Войніч Іван (з польскай, літоўскай), Вострыкава Алена (з чэшскай, славацкай), Гуцаў Андрэй (з латышскай), Данільчык Аксана (з італьянскай), Істомін Алесь (з французскай), Лапатка Якуб (з іспанскай, фінскай), Мінскевіч Сяргей (з польскай), Міхальчук Аляксандр (з англійскай), Рашэтнікава Ніна (з чэшскай), Сіўчыкаў Уладзімір (з грузінскай), Смятрычэнка Сяргей (з чэшскай), Сямёнава Альбіна (з польскай), Таболіч Алена (з англійскай), Хадановіч Андрэй (з французскай, польскай), Шупа Сяргей (з французскай, грэчаскай, эстонскай), Шчасны Уладзімір (з англійскай, урду).

Перакладчыкі беларускай літаратуры

на рускую мову: Астроўскі Арсеній, Браун Нікалай, Бурсаў Іван, Гарадзецкі Сяргей, Гарбачоў Міхаіл, Гардзейчаў Уладзімір, Грыбачоў Нікалай, Грыбоўская Галіна, Жыжэнка Уладзімір, Залатухіна Тамара, Ісакоўскі Міхаіл,

Кабзарэўскі Павел, Кавалёў Дзмітрый, Казакова Рыма, Кежун Браніслаў, Кірэенка Іван, Кіслік Навум, Кошаль Пётр, Кузняцова Таццяна, Ліпневіч Валерый, Мазалькоў Яўгеній, Пракоф'еў Аляксандр, Рымскі Генадзь, Сабіла Іван, Спрынчан Браніслаў, Сяргеева Ірына, Сяўрук Уладзімір, Таркоўскі Арсеній, Твардоўскі Аляксандр, Турбіна Любоў, Хелемскі Якаў, Шклярэўскі Ігар, Шчадрына Валянціна;

на украінскую: Білоус Дзмітро, Вігурская Галіна, Забаштанскі Уладзімір, Каламіец Тамара, Каламіец Уладзімір, Львовіч Майя, Лубкіўскі Раман, Лучук Уладзімір, Лытвін Сцяпан, Паўлычка Дзмітро, Рап'ях Станіслаў, Чалы Багдан, Чарнагуз Алег;

на балгарскую: Васілева Зоя, Вылчаў Георгій, Вылчаў Георгій, Ганчаў Марка, Германаў Андрэй, Давідкаў Іван, Дзімаў Янка, Дойчынаў Іван, Еўцімава Румяна, Казарава Венета, Кынева Пенка, Лекава Елена, Паптонеў Стэфан, Попаў Хрыста, Уладзіміраў Сімяон;

на сербска-харвацкую: Андрыч Нікала, Джэркавіч Момчыла, Кірын Срэчка, Пайкавіч Радаслаў, Пэравіч Душанка, Рашкавіч Срджан, Сібінавіч Міадраг, Якшыч Даніца;

на славенскую: Аўсенак Бранка, Будал Андрэй, Дэбэляк Цінэ, Жалязноў Душан, Паўчак Тонэ, Торкар Сільва, Штэфанава Розка, Шэдзівы Ян;

на славацкую: (Гл. спіс у раздзеле, які прысвечаны беларуска-славацкім літаратурным узаемасувязям);

на чэшскую: Гора Ёсаф, Жыдліцкі Вацлаў, Ціхі Францішак, Чэрны Адольф;

на польскую: Баршчэўскі Алесь, Гушча Ян, Дабравольскі Станіслаў Рышард, Канановіч Мацей Юзаф, Ленарт Юзаф, Няўважны Фларыян, Сабецка Анна, Сенюх Чэслаў, Сікірыцкі Ігар, Хрусьцялеўскі Тадэвуш, Чыквін Ян, Яворскі Казімір Анджэй;

на англійскую: Мак-Мілін Арнольд, Уолтар Мей, Рыч Вера, Вейзэ Апалон і Мінц Марыя;

на нямецкую: Грым Ханс-Іаахім, Рандаў Норберт, Гундула і Уладзімір Чапегі;

на французскую : Гаш Жыль, Дзюкрэст Бернардэта;

на іспанскую: Шэрман Карлас;

на нарвежскую: Марцін Наг.

Даследаваннем праблем тэорыі, гісторыі і сучаснага стану перакладу ў Беларусі займаліся С.Александровіч, А.Верабей, А.Гардзіцкі, Л.Казыра, М.Кенька, П.Копанеў, Н.Лапідус, Ц.Ліякумовіч, А.Лойка, Э.Мартынава, У.Мархель, Дз.Палітыка, В.Рагойша, І.Чарота, А.Яскевіч, а ў апошні час таксама – Н.Борсук, А.Бразгуноў, І.Гаравая, Н.Дзянісава, І.Кур’ян, І.Лапцёнак, С.Мінскевіч, М.Патрэба, С.Скамарохава, Н.Старавойтава, А.Таболіч, У.Чарота.